

**«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҰЛТТЫҚ ҰЛАНЫ
ӘСКЕРИ ИНСТИТУТЫНЫҢ ХАБАРШЫСЫ»
ҒЫЛЫМИ-БІЛІМ БЕРУ ЖУРНАЛЫ**

**«ВЕСТНИК
ВОЕННОГО ИНСТИТУТА НАЦИОНАЛЬНОЙ ГВАРДИИ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН»
НАУЧНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ЖУРНАЛ**

№ 3 (37), қыркүйек 2020 ж.

№ 3 (37), сентябрь 2020 г.

Журнал 2011 жылдан шыға бастады Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Әскери институтының басылымы Бас редакторы генерал-майор Әбжанов Б. С.	Журнал издается с 2011 года Издание Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан Главный редактор генерал-майор Абжанов Б. С.
Ғылыми-білім беру журналы «Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Әскери институтының ХАБАРШЫСЫ» – «ВЕСТНИК Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан» Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде тіркелген, 12 желтоқсан 2014 ж. № 14996-Ж куәлігі. Журнал ҚР БҒМ БҒСБК әскери іс және қауіпсіздік бойынша негізгі қорытындыларды жариялауға ұсынған ғылыми басылым	Научно-образовательный журнал «Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Әскери институтының ХАБАРШЫСЫ» – «ВЕСТНИК Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан» зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан, свидетельство № 14996-Ж от 12 декабря 2014 г. Журнал рекомендован ККСОН МОН РК для публикации основных результатов по военному делу и безопасности
Редакцияның мекен-жайы мен телефоны: 150009, Петропавл қаласы, Ж. Қизатов к., 6. Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының Әскери институты. Әскери-ғылыми бөлім. Телефон: 8 (7152) 50-11-62, Тел./факс: (8 7152) 47-58-03; E-mail: vno@vivv.kz Журнал жылына 4 рет шығарылады <i>Мақала авторларының пікірлері редакция көзқарасын білдірмейді</i>	Адрес и телефон редакции: 150009, г. Петропавловск, ул. Ж. Кизатова, 6, Военный институт Национальной гвардии Республики Казахстан. Военно-научный отдел. Телефон: (8 7152) 50-11-62, Тел./факс: (8 7152) 47-58-03; E-mail: vno@vivv.kz Журнал выходит 4 раза в год <i>Мнения авторов не отражают точку зрения редакции</i>

Бас редактор

Б. С. Әбжанов, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Әскери институтының бастығы, философия (PhD) докторы, генерал-майор.

Бас редактордың орынбасары

А. А. Корнилов, Әскери институты бастығының (оқу және ғылыми жұмысы жөніндегі) орынбасары, әскери ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент), полковник.

Шығаруға жауапты

А. Е. Әбілмәжінова, әскери-ғылыми бөлімінің аға офицері, подполковник.

Редакциялық алқа:

Ж. Х. Ахметов, әскери ғылымдарының докторы, профессор, генерал-майор.

А. А. Корабелников, әскери ғылымдарының докторы, профессор, полковник.

В. М. Булойчик, техникалық ғылымдарының докторы, профессор, полковник.

Н. В. Карпиленя, әскери ғылымдарының докторы, профессор.

М. Ө. Серкпаев, тарих ғылымдарының докторы, профессор, полковник.

А. А. Петрусевиц, педагогика ғылымдарының докторы, профессор.

Ж. Н. Сартаев, медицина ғылымдарының докторы, профессор.

А. Ж. Мырзалинова, педагогика ғылымдарының докторы, профессор.

М. Е. Батыров, педагогика ғылымдарының кандидаты, полковник.

А. А. Плешаков, тарих ғылымдарының кандидаты.

Д. Ш. Алтынбеков, философия (PhD) докторы, подполковник.

Р. Б. Әлнәзіров, философия (PhD) докторы, подполковник.

А. Саркенқызы, филология ғылымдарының кандидаты, капитан.

Қ. Е. Қоспанова, компьютерге терген, техникалық редактор.

Главный редактор

Абжанов Б. С., начальник Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан, доктор философии (PhD), генерал-майор.

Заместитель главного редактора

Корнилов А. А., заместитель начальника Военного института (по учебной и научной работе), кандидат военных наук, ассоциированный профессор (доцент), полковник.

Ответственный за выпуск

Абилямажинова А. Е., старший офицер военно-научного отдела, подполковник.

Редакционная коллегия:

Ахметов Ж. Х., доктор военных наук, профессор, генерал-майор.

Корабелников А. А., доктор военных наук, профессор, полковник.

Булойчик В. М., доктор технических наук, профессор, полковник.

Карпиленя Н. В., доктор военных наук, профессор.

Серкпаев М. О., доктор исторических наук, профессор, полковник.

Петрусевиц А. А., доктор педагогических наук, профессор.

Сартаев Ж. Н., доктор медицинских наук, профессор.

Мырзалинова А. Ж., доктор педагогических наук, профессор.

Батыров М. Е., кандидат педагогических наук, полковник.

Плешаков А. А., кандидат исторических наук.

Алтынбеков Д. Ш., доктор философии (PhD), подполковник.

Альнәзіров Р. Б., доктор философии (PhD), подполковник.

Саркенқызы А., кандидат филологических наук, капитан.

Коспанова К. Е., компьютерная верстка, техническая редакция.

ТЕОРИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Абжанов Б.С., Сулейменова С.К. Противодействие терроризму в контексте военной безопасности.....3

Ахметов Ж.Х., Корабелников А.А. Преимущества советского военного искусства в Великой Отечественной войне: неоспоримые и неумолимые уроки несостоятельным фальсификаторам.....10

Корнилов А.А. Особенности обеспечения общественной безопасности при проведении несогласованных публичных мероприятий.....17

Альнәзіров Р.Б., Жусупов А.С., Миртаев Н.О. Межнациональный конфликт, причины и возможные условия его возникновения и развития.....22

Қаңтарбаева Д.Е., Оспанова А.М., Казенова А.А. Әскери құқық бұзушылықтарды саралау мәселелері және оларды шешу жолдары.....30

ИСТОРИЯ. ТАКТИКА И ОПЕРАТИВНОЕ ИСКУССТВО

Актанов Б.М., Аухадиев Д.Е., Абитаев Г.Е. Внедрение групповой тактики в войсковую практику мотострелковых подразделений Российской Федерации.....36

Альжанова Р.С. К вопросу о наследии Золотой орды в контексте модернизации общественного сознания.....41

Кошанова Ж.Т. Мәдени мұра ескерткіштері – ұлт байлығы.....48

Альжанова Р.С., Бенке Ә.А. Литва КСР-і Тракай ауданы Майтиголишкес ауылындағы астыртын және партизан отряды.....55

Картова З.К., Мукашева Г.Ж. Қазақстан Республикасының құрылу кезеңіндегі әскери қауіпсіздік мәселелері (1990-1997 жж. аралығында).....62

Жумалиев Р.Ч., Есенбулатов К.Х., Миртаев Н.О. Факторы, обуславливающие совершение побегов из-под охраны караулов подразделений по конвоированию.....68

ТЕХНИКА И ОРУЖИЕ. ВОЙСКОВОЙ ТЫЛ

Серкпаев М.О. Возможные направления применения робототехнических комплексов в ВС РК.....75

Гроскоп Р.В., Нилов В.В. Исследование влияния параметров и формы подвижных сигнальных элементов на чувствительность приборов для технического диагностирования герметичности систем питания дизельного двигателя.....81

ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

Иманов А.К., Ахметжанов М.С. Некоторые теоретические аспекты духовно-нравственного воспитания будущего офицера.....88

Никитенко Д.В., Мусин М.А. Социальная адаптация и учебный процесс в жизни курсантов военных учебных заведений: взаимодействие и противоречия.....94

Телеужанов С.К. Қазақстан Республикасы Ұлттық Ұланның әскери қызметшілері арасындағы жарғылық қарым-қатынастарға қарсы қылмыстылықтың алдын алу шаралары.....101

Саркенқызы А., Уланова М.Н. Communication strategies in education.....108

Зейнина В.У., Ахметова Т.А. Абай «Қара сөздерінің» тәрбиелік мәні.....115

Малдыбаев Қ.Б. Әскер қатарына шақырылған сарбаздың әскери өмірге бейімделуі.....119

Саркенқызы А. «Бақыт» концептісінің тілдік-танымдық мазмұны.....123

Зернов Д.Ю., Линник М.А., Сотниченко Е.А., Шлак И.Б. Методика организации проведения самостоятельной работы на занятиях НВП.....131

Коспанова К.Е. Понятие и сущность профессионально-коммуникативной компетентности курсантов военного вуза.....135

ТЕОРИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

УДК 323.28

Б.С. Абжанов, начальник Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан, доктор философии (PhD), генерал-майор.

С.К. Сулейменова, профессор военно-научного отдела Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан, кандидат философских наук.

ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ ТЕРРОРИЗМУ В КОНТЕКСТЕ ВОЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

В статье противодействие терроризму исследуется в контексте обеспечения военной безопасности государства. Терроризм рассматривается как военная опасность. Анализируются дефиниция «военная безопасность» и факторы угроз военной безопасности Казахстана.

Ключевые слова: терроризм, противодействие, национальная безопасность, военная безопасность, фактор, экстремизм, опасность, военная сила.

В XXI веке проблемы терроризма и противодействия этому опасному явлению стали одними из важных как для отдельных государств, так и для всего мирового сообщества. Это объясняется характером террористических акций, свидетельствующих о том, что они стали глобальным явлением. Обострились такие проблемы, как сохранение мира, укрепление всеобъемлющей безопасности, ограничение вооружений, разоружение, охрана окружающей среды, демографическая политика, рациональное использование природных ресурсов, развитие энергетики, освоение космического пространства, преодоление отсталости и бедности, противодействие распространению наркотиков и борьба с международным терроризмом. Особый размах получили террористические акты с применением террористов-смертников. Масштабный характер терроризма предопределен существенным ростом противоречий, экстремизма и враждебности в современном мире. По всей видимости, такая тенденция сохранится на всю обозримую перспективу до 2025 года.

Следует особо подчеркнуть, что сегодня человечество видит **только внешние проявления и характер современного терроризма**, последствия террористических актов, облик и мораль его рядовых бойцов и их непосредственных руководителей. Но полной картины, которая вскрывала бы все стороны этого опасного феномена в жизни мирового сообщества, похоже, как не было, так и нет.

Сегодня терроризм является угрозой национальной безопасности государств мира, в том числе Казахстана. В качестве национальной угрозы терроризм определен в Законе Республики Казахстан «О национальной безопасности Республики Казахстан» [1] от 6 января 2012 года. Безопасность

гражданина от любого насилия, обеспечение их прав и свобод в механизме государственно-правового регулирования, определяющие направления осуществления безопасности государства, общества и личности от внешних и внутренних угроз есть обеспечение национальной безопасности.

По выявлению, пресечению и расследованию террористических преступлений необходимые меры принимает все мировое сообщество, в том числе Казахстан.

Для противодействия терроризму необходимо наличие соответствующего правового поля и организационного механизма его исполнения и применения как на международном уровне, так и на внутригосударственном. В Республике Казахстан противодействие терроризму и экстремизму характеризуется наличием соответствующего законодательства – Закон Республики Казахстан «О национальной безопасности Республики Казахстан», Закон Республики Казахстан «О противодействии терроризму», Закон Республики Казахстан «О противодействии экстремизму», Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты по вопросам противодействия терроризму», Уголовный кодекс Республики Казахстан, Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам информационно-коммуникационных сетей», Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма», Закон Республики Казахстан «О религиозной деятельности и религиозных объединениях», Закон Республики Казахстан «О Национальной гвардии Республики Казахстан», Военная доктрина Республики Казахстан, Государственная программа по противодействию религиозному экстремизму и терроризму на 2018 – 2022 годы и др.

Казахстан является активным участником в обеспечении глобальной и региональной безопасности, составной частью которой является национальная безопасность. Об этом Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Кемелевич Токаев о международной и региональной безопасности в своем выступлении на заседании Совета глав государств – членов Шанхайской организации сотрудничества подчеркнул, что миротворческая деятельность является важной составной частью внешней политики страны по укреплению международной и региональной безопасности [2].

Таким образом, обеспечение национальной безопасности является неотъемлемой частью стратегии политики страны, которая является всеобъемлющей и включает силовые и несиловые компоненты для защиты жизненно важных интересов общества государством и предусмотрено использование военной силы.

Терроризм как военная опасность вынуждает все государства заботиться о своей защите, защите населения. Ввиду этого противодействие терроризму есть способ обеспечения национальной безопасности, в том числе военной.

Угроза применения вооруженного насилия вызывает стремление их устранить, минимизировать, создать атмосферу защищенности интересов государства и населения от внешней военной силы. Военная безопасность, являясь компонентом национальной, становится важнейшим приоритетом государства, что приводит к возникновению специфической деятельности по ее обеспечению.

Рассмотрим понятие «военной безопасности». Понятие военной безопасности связано с осознанием необходимости противодействия военным угрозам обществу, государству и отдельной личности и обусловлена стремлением обезопасить себя и граждан от военной опасности.

При этом следует понимать, что военная безопасность – это лишь одна сторона общей системы национальной безопасности и служит обеспечению условий успешной деятельности общества, государства и личности в условиях и военного конфликта, и в мирное время.

По мнению ученых академии Генерального штаба Вооружённых сил России, сущность военной безопасности страны заключается в создании условий, исключающих опасность военного нападения, в поддержании обороноспособности на уровне, обеспечивающем сдерживание вероятного противника от агрессии при опоре на достаточную военную силу, а также исключение или максимальное ограничение деструктивных проявлений военной силы внутри страны [3, с. 168].

Российские политологи, как правило, определяют военную безопасность через отсутствие для России военных опасностей и угроз, минимизацию или ликвидацию военных опасностей и угроз по отношению к российскому обществу, рассматривают ее как культурно-исторический феномен, как возможность адекватного реагирования на военные угрозы, гарантированную способность страны противостоять применению или угрозе применения военной силы, ее готовность отразить вооруженные нападения извне и подавить вооруженные выступления внутри страны [4, с. 34]. Поэтому военная безопасность чаще всего понимается как определенное состояние социальной и военно-политической системы, при котором обеспечивается защищенность государства (общества, личности) от военных угроз.

Согласно Закону Республики Казахстан «О национальной безопасности» под военной безопасностью понимается состояние защищенности республики от реальных и потенциальных угроз и посягательств военного характера на независимость и территориальную целостность страны. Среди национальных интересов, непосредственно связанных с обеспечением военной безопасности, в Законе отмечены:

1) незыблемость конституционного строя РК, в том числе государственной независимости, унитарного устройства и президентской формы правления, целостности, неприкосновенности государственной границы и неотчуждаемости территории страны;

2) обеспечение оснащённости и боевой готовности Вооружённых Сил, других войск и воинских формирований Казахстана.

Среди угроз национальным интересам, непосредственно относящихся к военной безопасности, выделяются:

1) деятельность, направленная на насильственное изменение конституционного строя, в том числе действия, посягающие на унитарное устройство республики, целостность, неприкосновенность, неотчуждаемость ее территории;

2) ослабление обороноспособности страны, угроза неприкосновенности государственной границы и применения силы в отношении РК, агрессия против нее;

3) создание не предусмотренных законодательством РК военизированных формирований.

После обретения независимости сохранение территориальной целостности РК было объявлено первой физической основой государства [5].

В целом следует отметить, что государственная политика обеспечения военной безопасности за весь период независимого Казахстана уделяла большое внимание организационным вопросам, тогда как не решались основные внутренние проблемы. Наибольшую угрозу для военной безопасности Казахстана представляет увеличение разрыва между потребностями безопасности, с одной стороны, и экономическими возможностями государства, – с другой [6].

По нашему мнению, важными факторами угроз военной безопасности Казахстана являются следующие:

- непосредственная близость от государственных границ республики ядерных держав: России, Китая, Индии, Пакистана, причем в отношении последнего существует опасность попадания ядерного оружия в руки террористов;

- несопоставимость мобилизационных ресурсов, численности и оснащенности Вооруженных Сил Казахстана с ВС Китая, России, Узбекистана;

- взрывоопасная этноконфессиональная ситуация в Центральной Азии, разрастание которых будет способствовать формированию военных группировок из числа религиозных экстремистов, террористов, сепаратистов;

- низкая готовность вооруженных сил соседних стран региона Центральной Азии (возможно, за исключением Узбекистана) противостоять военной агрессии внерегиональных военных формирований;

- нарушение международной договоренности в области ограничения и сокращения вооружений, качественного и количественного вооружения другими странами;

- низкий уровень охраны государственных границ, как в Казахстане, так и в соседних центрально-азиатских государствах;

- близость очагов нестабильности: реальных (Афганистан) и потенциальных (Таджикистан, Узбекистан, Кыргызстан, СУАР, Тибет);

- огромная территория страны [7].

Применение военной силы Республикой Казахстан предусматривается при исчерпании возможностей невоенными средствами обеспечить военную

безопасность государства [8]. В случае противодействия терроризму применение военной силы чаще неизбежно.

Субстанциональным признаком военной безопасности является — использование средств вооруженной борьбы в интересах национальной безопасности. Военная безопасность в современном мире не имеет ярко выраженных признаков. Вместе с тем, в современном мире присутствует военная опасность и значение военной силы не уменьшилось.

Следующий документ, содержащий определение военной безопасности, Военная доктрина Республики Казахстан. Военная доктрина Республики Казахстан не дает прямого определения военной безопасности, но определяет факторы, влияющие на военную безопасность: «В складывающихся условиях на военную безопасность Республики Казахстан могут оказать влияние следующие факторы:

1) стремление государств или военно-политических союзов расширить сферы влияния в Республике Казахстан для установления контроля над ее стратегическими ресурсами и транспортной инфраструктурой;

2) усиление активности действий международных террористических и экстремистских организаций в регионе, использование эмиссаров, а также казахстанских граждан, входящих в состав террористических и экстремистских организаций, в целях дестабилизации внутренней обстановки в Республике Казахстан;

3) милитаризация региона и втягивание Республики Казахстан в «гонку вооружений»;

4) получение деструктивными силами доступа к оружию массового поражения, обычным вооружениям, боеприпасам, взрывчатым и другим средствам поражения, технологиям их производства или оружию массового воздействия, построенного на новых физических принципах» [8].

Среди казахстанских ученых, глубоко исследовавших военную безопасность, следует отметить доктора военных наук, профессора Ж.Х. Ахметова, который дает следующее определение военной безопасности: «Под военной безопасностью понимается состояние защищенности нашей страны от реальных и потенциальных угроз и посягательств военного характера на независимость и территориальную целостность Республики Казахстан. Военная безопасность — это состояние и объективные тенденции общественного развития, а также совокупность условий и факторов, которые нейтрализуют или исключают возможность нанесения какого-либо ущерба Казахстану военным путем или средствами вооруженного насилия. Для субъекта политики военная безопасность характеризуется либо отсутствием применения и угрозы применения военной силы по отношению к нему, либо его способностью гарантированно противостоять военному давлению в любой форме» [9, с. 177].

Таким образом, военная безопасность:

- понимается как система гарантий государственного суверенитета, территориальной целостности, защиты национальных интересов;

- состояние и развитие общества, отношений в нем, которые нейтрализуют или исключают возможность нанесения обществу ущерба средствами вооруженного насилия;

- состояние межгосударственных и внутригосударственных военно-политических отношений, обороноспособности страны, при котором предупреждается или сдерживается агрессия, уменьшается опасность национальным интересам страны и вероятность ее вовлечения в войну или военные конфликты, а в случае возникновения угрозы интересам государства, общества, личности, обеспечивается применение военной силы.

Основным инструментом обеспечения военной безопасности являются Вооруженные Силы Республики Казахстан – органы военного управления, виды Вооруженных Сил, специальные войска, тыл, военно-учебные заведения, военно-научные учреждения. В военное время – Национальная гвардия Республики Казахстан, Пограничная служба Комитета национальной безопасности, органы управления и формирования гражданской и территориальной обороны.

В целях предупреждения и пресечения возможных внутренних конфликтов и иных действий с использованием средств вооруженной борьбы на территории Республики Казахстан, угрожающих ее жизненно важным интересам, на Национальную гвардию Республики Казахстан возлагаются следующие задачи: охрана важных стратегических объектов экономики и инфраструктуры; участие в пресечении особо опасных правонарушений, диверсий и террористических актов, борьбе с незаконными вооружёнными формированиями; при пресечении внутренних вооружённых конфликтов: локализация и блокирование района конфликта; обеспечение охраны общественного порядка и поддержание правового режима чрезвычайного положения; разоружение и ликвидация незаконных вооружённых формирований, изъятие у населения незаконно хранящегося оружия; усиление охраны общественного порядка и безопасности в районах, примыкающих к району конфликта, в соответствии с планами территориальной и гражданской обороны; восстановление законности и правопорядка, а также решение других задач, предусмотренных законодательством Республики Казахстан.

Таким образом, противодействие терроризму является фактором обеспечения военной безопасности государства.

В контексте обеспечения военной безопасности важную роль играет противодействие экстремизму ввиду того, что терроризм является крайней формой экстремизма.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Закон Республики Казахстан «О национальной безопасности Республики Казахстан» от 6 января 2012 года.

2. Токаев К.К. Проблема терроризма требует усилий по обеспечению кибербезопасности// <https://zakon-kz.turbopages.org/s/zakon.kz/4973619-tokaev-problema-terrorizma-trebuuet.html>

3. Военная безопасность России: материалы научной конференции. ВАГШ. Книги I-IV. – М.: Воениздат, 1992. – 259 с.
4. Бельков О.А. Духовные основы и факторы национальной безопасности / Безопасность России. – 2011. – М.: Критерий, 2010. – 343 с.
5. Касенов У.Т. Безопасность в Центральной Азии: глобальные, региональные и национальные проблемы. – Алматы: Университет «Кайнар», 1998. – 280 с.
6. Сатпаев Д., Спанов М.У. Национальная безопасность Республики Казахстан: опыт определения // Евразийское сообщество. – 1998. - № 4. – С. 54-84.
7. Сарсекеев М. Национальные интересы и внешняя политика Казахстана // Евразийское сообщество. – 2002. - № 1. – С. 15.
8. Военная доктрина Республики Казахстан от 11 октября 2011 года.
9. Ахметов Ж.Х. О применении Внутренних войск в условиях новых угроз национальным интересам Казахстана// «Вестник ВКГТУ». – 2009. - № 1. – С. 177 – 183.

Мақалада терроризмге қарсы іс-қимыл мемлекеттің әскери қауіпсіздігін қамтамасыз ету тұрғысынан қарастырылады. Терроризм соғыс қауіпі ретінде қарастырылады. «Әскери қауіпсіздік» анықтамасы және Қазақстанның әскери қауіпсіздігіне төнетін факторлар талданды.

Түйін сөздер: терроризм, қарсы тұру, ұлттық қауіпсіздік, әскери қауіпсіздік, фактор, экстремизм, қауіп, әскери күш.

The article examines countering terrorism in the context of ensuring the military security of the state. Terrorism is viewed as a war danger. The definition of «military security» and the factors of threats to the military security of Kazakhstan are analyzed.

Key words: terrorism, counteraction, national security, military security, factor, extremism, danger, military force.

УДК 355.930.2

Ж.Х. Ахметов, начальник факультета Национальной гвардии Национального университета обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, доктор военных наук, профессор, генерал-майор.

А.А. Корабельников, доктор военных наук, профессор, заслуженный деятель науки Российской Федерации, полковник в отставке.

ПРЕИМУЩЕСТВА СОВЕТСКОГО ВОЕННОГО ИСКУССТВА В ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЕ: НЕОСПОРИМЫЕ И НЕУМОЛИМЫЕ УРОКИ НЕСОСТОЯТЕЛЬНЫМ ФАЛЬСИФИКАТОРАМ

В представленной статье, вопреки теориям различных фальсификаторов исторической правды, раскрываются военная стратегия, оперативное искусство и тактика советских войск во второй мировой войне как неоспоримые доказательства решающей роли СССР в победе над фашистской Германией.

Ключевые слова: советское военное искусство, военная стратегия, оперативное искусство, тактика, стратегические оборонительные операции, контрнаступления.

Война, навязанная Советскому Союзу, представляла собой небывалую в истории по масштабам и ожесточённости битву против гитлеровского фашизма. Ни один из фронтов второй мировой войны: североафриканский, итальянский, западноевропейский, американо-японский не имел столь интенсивных, продолжительных, непрерывных и напряжённых военных действий, как советско-германский. В течение всей войны там действовали в среднем до 70 % всех дивизий фашистской Германии. Трое из четырех солдат гитлеровского вермахта воевали на восточном фронте. Советские войска разгромили и уничтожили 507 немецко-фашистских дивизий и около 100 дивизий их союзников, большую часть боевой техники противника: 167 тыс. орудий, 48 тыс. танков, до 77 тыс. самолётов [1].

Вместе с тем отметим, что цена Победы велика, но ни одной стране, кроме СССР, в тех исторических условиях, не под силу было сломать военный хребет фашистской Германии. Согласно новейшим архивным данным Генерального штаба Вооруженных Сил России: безвозвратные потери Красной (Советской) Армии составили 11 944 100 чел., в том числе погибло 6 млн 885 тыс. чел., пропало без вести, и пленено 4 млн 559 тыс. В общей сложности страна потеряла 26 млн 600 тыс. граждан. В их числе: 13,7 млн чел. – мирное население, из них преднамеренно было истреблено оккупантами 7,4 млн человек, 2 млн 200 тыс. – погибли на работах в Германии, а 4 млн 100 тыс. – умерли от голода в оккупации. Фашистами разрушено 1710 городов, более 70 тыс. деревень, 32 тыс. заводов и фабрик, разграблено 98 тыс. колхозов [1]. И.В. Сталин в газете «Правда» относительно фултонской речи Черчилля

отметил: «Советский Союз потерял людьми в несколько раз больше, чем Англия и Соединённые Штаты Америки, вместе взятые. Возможно, что кое-где склонны предать забвению эти колоссальные жертвы советского народа, обеспечивавшие освобождение Европы от гитлеровского ига. Но Советский Союз не может забыть о них» [2].

Современные исследования соотношения потерь показывают, что верхней границей соотношения безвозвратных боевых потерь Красной Армии и вермахта является **соотношение 1,3:1** [3].

Эти цифры мы привели для того, чтобы обосновать чудовищные масштабы войны, цену Победы, напомнить и удержать в нашем сознании и сознании наших потомков правду прошлого. Правду, на которую идут уже не локальные, а тотальные атаки со стороны фальсификаторов истории войны 1941-1945 годов. Как очень точно определил М.А. Гареев, «унижая наше прошлое, они получают дополнительные рычаги влияния на наше настоящее» [4]. Отметим, что, «если ранее эти нападки шли в основном извне, то к их хору в настоящее время присоединяются и внутренние апологеты, предающие святую память своих старших поколений, отцов и дедов. Как, к примеру, с подвигом 28-ми героев-панфиловцев» [5].

Весьма активные из эксплуатируемых направлений фальсификации – злонамеренные искажения, преуменьшение роли, места и значения советско-германского фронта, вклада Советского Союза в победу над фашистской Германией. Выпячивание так называемой «концепции решающих ударов», которые далеки от советско-германского фронта и временно, и пространственно, и её слагаемой «теории решающих битв и поворотных пунктов». В дополнение к вышеизложенным цифрам приведем такие факты: на советско-германском фронте уничтожено 600 вражеских дивизий, на англо-американском – 176. Германия потеряла на советско-германском фронте 72 % военнотружущих, и до 75 % военной техники [4, с. 2]. Главные события, битвы и сражения, стратегические операции были, безусловно, на советских театрах военных действий. Об этом убедительно свидетельствуют их колоссальная напряженность, интенсивность и продолжительность, количественное соотношение сил и средств, и итоги, не имеющие себе равных.

Главную тяжесть на своих плечах вынес СССР, советский народ и главным решающим был советско-германский фронт. **Это первый неоспоримый урок.** Его содержание раскрыто казахстанскими учеными Ахметовым Ж.Х. и Тасбулатовым А.Б. в статье «Историческая память – нравственный стержень в противоборстве с фальсификацией истории Великой Отечественной войны» [5].

Второй, на котором мы остановимся более подробно в настоящей статье, - преимущества советского военного искусства и способность высшего военного руководства планировать, вести и достигать цели в стратегических оборонительных, контрнаступательных и наступательных операциях, умело руководить фронтами, армиями, флотами. И это неумолимый урок правды фальсификаторам, и примкнувшим к ним апологетам, в их попытках принизить уровень советского военного искусства и полководческий талант советских

военачальников. Содержательная часть урока отражает преимущества военного искусства в аспектах стратегии, оперативного искусства и тактики, которые получили феноменальное развитие всех трех периодов войны.

В военной стратегии.

К началу войны стратегия, несмотря на ряд существенных недостатков, имела достаточно четкую систему взглядов на характер и способы ведения войны, и в целом носила передовой характер, что позволяло в основном правильно готовить Вооруженные Силы. Об этом свидетельствуют стратегические учения и военно-стратегические игры, опыт боевых действий и победы в военных конфликтах в предвоенные годы в Монголии, Финляндии, Испании [6, 7, 8]. Зачастую в исследованиях это не принимается во внимание, а непосредственно начинается критика тяжелых вынужденных отступлений, после вероломного нападения Германии. Но и при этом не оценивается такое искусство, как вынужденный переход к стратегической обороне в этих условиях.

В первом периоде войны переход к стратегической обороне был *вынужденным*, в целях: сорвать наступление противника; ослабить и обескровить его ударные группировки; удержать важные рубежи и экономические районы страны, выиграть время для создания резервов и подготовки контрнаступления. Оборонительные сражения велись на фронте почти 4 тыс. км, и продвижении противника на глубину 850–1250 км. Но уже в летне-осенней кампании 1942 года он сумел удержать инициативу лишь на юго-западном направлении, ведя активные наступательные действия на фронте 750–1200 км.

Впервые в военном искусстве были осуществлены **стратегические оборонительные операции**, к которым привлекались 1–3 фронта, дальняя авиация, ВМФ (на приморских направлениях) и войска ПВО страны. Таких операций было проведено в летне-осенних кампаниях 1941 года – девять, 1942 года – три. И это в условиях, когда противник владел стратегической инициативой, имел значительное превосходство в силах и средствах. В отличие от них летом 1943 года под Курском была искусно подготовлена и проведена стратегическая оборонительная операция, которая носила *преднамеренный характер*, в условиях, когда стратегическая инициатива находилась в наших руках и советские войска обладали общим превосходством в силах и средствах. Успех операции показал преимущества советского военного искусства: правильная оценка обстановки, целесообразное решение на кампанию, тщательная подготовка к ней, твёрдое и гибкое руководство войсками в ходе сражения. Именно исход этой гибкой стратегической оборонительной операции сломал наступательный порыв противника.

Военной стратегии удалось успешно решить задачу организации и проведения **контрнаступления в различных условиях**: под Москвой оно осуществлялось при общем превосходстве противника, под Сталинградом начиналось при примерном равенстве сил, под Курском советские войска перешли в контрнаступление после преднамеренной обороны, обладая общим превосходством в силах и средствах.

В ходе искусно проведенной стратегической контрнаступательной операции в январе-феврале 1943 года была разгромлена и уничтожена главная стратегическая группировка врага под Сталинградом, положено начало коренному перелому в ходе Великой Отечественной и всей второй мировой войны.

Приведем пример, который доказывает превосходство советского военного искусства, как в обороне, так и в наступлении: чтобы захватить Севастополь, противнику понадобилось 250 дней для осады города, группировка противника провела три штурма (первый – 11 дней, второй – 16, третий – 23 дня). Советским же войскам для освобождения Севастополя понадобилось 23 дня на подготовку и один 5-дневный штурм!

Стратегические наступления отличались постоянно возрастающим размахом. Если в зимних кампаниях 1941-1942 годов они разворачивались на фронте до 2000 км, что составляло половину протяженности всего советско-германского фронта, и проводились на глубину 150–400 км, то в летне-осенней кампании 1944-го – они последовательно велись в полосе 4500 км и на глубину 600–1100 км, а в 1945 году – на всем советско-германском фронте одновременно [9].

Успешность и преимущества военной стратегии доказывают *решение проблемы выбора направления главного удара* в наступательных стратегических операциях. Он наносился с учетом всей совокупности политических, экономических, моральных и военных факторов, там, где нужно было добиться наибольших военно-политических результатов.

К примеру: в зимней кампании 1941-1942 годов главный удар был нанесен по группировке группы армий «Центр» и снята угроза Москве; зимой 1942-1943 годов – по мощной группировке на сталинградском направлении, создав условия для развертывания активных наступательных действий на других участках советско-германского фронта; в летне-осенней кампании 1943 и зимней 1944 годов главные удары наносились на южном крыле советско-германского фронта, освободив наиболее важные экономические районы страны. Разгром коалиционных группировок врага на этом направлении положил начало развалу фашистского блока. В последующих наступательных кампаниях в Европе главные удары наносились на центральном направлении, что давало возможность выйти кратчайшим путем к центру Германии и достичь конечной цели войны.

Советская военная стратегия разработала и успешно применила во время войны *принципиально новые формы стратегических действий* – наступательные операции группы фронтов, которые осуществлялись в основном силами 2–4 фронтовых объединений с привлечением соединений дальней авиации, сил Военно-Морского Флота (на приморских направлениях), войск ПВО страны, а в отдельных случаях и с участием крупных партизанских сил. Такие операции преследовали решительные цели, имели большой пространственный размах (развертывались на фронте от 300 до 1000 км и в глубину от 150 до 600–800 км), отличались разнообразием способов разгрома врага.

Новизну военной стратегии отличали *подготовка и проведение операций окружением*, «котлами», которые осуществлялись в различных условиях обстановки и различными способами. Об их высокой результативности свидетельствует тот факт, что из 130 вражеских дивизий, разгромленных в 1944 году, свыше половины было уничтожено и пленено в итоге проведения именно таких операций. Всего же в ходе минувшей войны было окружено и уничтожено советскими войсками более 200 соединений врага [10].

Преимущества советского военного искусства выражены широким применением наиболее эффективных способов разгрома противника: рассеяние крупной группировки мощным ударом на большую глубину и уничтожение ее частями (Белгородско-Харьковская, Висло-Одерская операции); дробление противостоящего врага на части несколькими ударами на широком фронте с развитием ударов в глубину и в стороны флангов с последующим уничтожением изолированных вражеских группировок (Белорусская операция, операция на Правобережной Украине) и др.

В содержании стратегии отметим успешность предвидения, и искусство – *создания и использования стратегических резервов*. В ходе войны были найдены наиболее приемлемые организационные формы резервных соединений и объединений (резервные корпуса, армии, фронты), совершенствовались способы создания стратегических резервов, улучшения их технической оснащенности и повышения эффективности применения.

Если сравнить летне-осенние кампании 1942 и 1944 годов, то в резерве Ставки ВГК находилось личного состава почти в 3 раза, орудий и миномётов в 3,7 раза, танков в 9 раз больше. Это позволяло Ставке ВГК изменять соотношение сил и средств на любом направлении, осуществляя стратегические переброски и манёвры ударами, с одного направления на другое.

К примеру, в 1944 году последовательно проведённые стратегические операции (*десять сталинских ударов*) по разгрому наиболее боеспособных группировок противника и освобождения западных областей страны и народов Европы от фашистского ига.

К преимуществам военной стратегии относится *система стратегического руководства*. Все важнейшие вопросы ведения войны, мобилизации и максимального использования ресурсов страны решались Центральным Комитетом Коммунистической партии и Государственным Комитетом Обороны. Высшим органом руководства вооруженной борьбой была Ставка Верховного Главнокомандования. Генеральный штаб являлся основным рабочим и творческим органом Ставки. Именно он и другие подчиненные им органы военного управления разрабатывали планы строительства Вооруженных Сил, определяли наиболее эффективные формы и способы ведения военных действий, планировали и готовили кампании и стратегические операции, создавали стратегические группировки войск для их проведения, обеспечивали стратегическое взаимодействие, осуществляли непосредственное руководство Вооруженными Силами, решали проблемы подготовки и использования стратегических резервов.

В оперативном искусстве.

В годы войны значительно обогатилась теория и практика *оперативной обороны*. Её пришлось вести в исключительно сложных условиях и в больших масштабах, чем это предполагалось. Ошибки во взглядах и недостаточная подготовленность к отражению внезапной агрессии привели к тому, что фронты и армии, переходя к обороне на широком фронте (армия – 100–200, фронт – 300–500 км и более), вынуждены были вести очаговую оборону, в линейных боевых порядках, с наличием больших разрывов и открытых флангов в оперативном построении. Противотанковая и противовоздушная оборона была малоэффективной, слабо осуществлялось инженерное оборудование местности [11].

Допущенные в предвоенные годы ошибки во взглядах исправлялись в ходе тяжелых оборонительных операций на ближних подступах к Москве, Ленинграду и Сталинграду. В результате их анализа был сделан вывод, что проблема оперативной обороны всесторонне может решаться не в армейской, а во фронтовой оборонительной операции. Армейская операция же является лишь составной частью фронтовой. Одновременно опыт первых оборонительных операций показал, что, для того чтобы остановить вторжение крупных группировок врага, сил одного фронтового объединения недостаточно. Поэтому большая часть оборонительных операций фронтов осуществлялась в рамках стратегической оборонительной операции. Вместе с тем имели место и самостоятельные фронтовые оборонительные операции.

В последующем опыт организации оперативной обороны, полученный в первые месяцы войны, непрерывно совершенствовался. Во втором и третьем периодах войны фронты и армии чаще имели двухэшелонное построение в сочетании с сильными (общевойсковыми, танковыми, артиллерийско-противотанковыми) резервами и подвижный отряд заграждений. Важнейшим принципом построения обороны становится массирование сил и средств.

Одним из основных требований при переходе к ней – развитое инженерное оборудование местности. Во фронтах при наличии времени создавалось четыре – шесть оборонительных полос (рубежей), из них: две – в тактической зоне, одна – армейская, один – три фронтовых рубежа. К примеру, летом 1943 года под Курском глубина инженерного оборудования местности в полосах Центрального и Воронежского фронтов достигала 80–100 км.

Основу системы противотанковой обороны составляли противотанковые опорные пункты и противотанковые районы. Главным принципом её организации было массирование противотанковых средств на предполагаемом направлении главного удара противника и маневр ими в ходе операции. Для борьбы с танками привлекались все виды артиллерии, в том числе реактивная и зенитная.

Преимущества советского оперативного искусства *в наступательных операциях* выражались в успешном решении следующих задач: искусное и скрытное создание ударных группировок; умелый выбор направления главного удара; решительное массирование сил и средств на главных направлениях;

достижение оперативно-тактической внезапности; быстрый прорыв тактической зоны обороны и развитие успеха в оперативной глубине; умелое использование танковых и механизированных войск (подвижных групп фронтов и армий); непрерывное преследование врага, его окружение и уничтожение по частям. Впервые были разработаны методы артиллерийского и авиационного наступления, обеспечивающие поражение противника на всю его глубину [11, с. 33].

Обратим внимание на то обстоятельство, что соединениям и объединениям советской армии пришлось штурмовать намного больше городов и населённых пунктов, чем вермахту, учитывая освобождение своих захваченных городов и взятие их большинства в густонаселённой Европе, включая штурмы веками укрепляемых районов восточной Пруссии, крупных каменных городов Венгрии, Румынии, Чехословакии, Австрии, Польши и других стран и, особо, Берлин. Успех наступательных операций в урбанизированной Европе показали преимущество и возросшее искусство командиров и командующих соединений и объединений, которые блестяще преодолели все трудности, творчески и искусно применяя различные формы ведения боевых действий в этих условиях.

В тактике.

Война подтвердила положение предвоенной теории о том, что от устойчивости тактической зоны обороны будет зависеть успех оборонительной операции, поэтому её удержанию придавалось решающее значение.

Тактическую оборону в первые месяцы войны стрелковые дивизии вынуждены были вести по фронту – в 20–30 км и более, создавая только одну полосу обороны глубиной в 3–5 км. Недостаточность сил и средств не позволял создавать необходимые плотности. Основу обороны составляли батальонные районы, но между ними часто оставались промежутки, простреливаемые пулеметным и артиллерийско-минометным огнем. Батальонные районы обороны оборудовались отдельными стрелковыми окопами, пулеметными площадками, позициями для минометов и противотанковых орудий; от окопов в тыл отрывались ходы сообщения. Первая полоса обороны составляла тактическую глубину. Глубина обороны за первой полосой создавалась за счет вторых эшелонов и резервов армии.

(продолжение в следующем номере)

УДК 355

А.А. Корнилов, заместитель начальника Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан (по учебной и научной работе), кандидат военных наук, ассоциированный профессор (доцент), член-корреспондент АВН Республики Казахстан, полковник.

ОСОБЕННОСТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРИ ПРОВЕДЕНИИ НЕСОГЛАСОВАННЫХ ПУБЛИЧНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ

Отличительной особенностью современных протестных выступлений в мире становится сочетание социальной и политической тематики, которая особенно проявляется в лекторальный период. Для обеспечения общественной безопасности при проведении несогласованных публичных мероприятий привлекаются подразделения Национальной гвардии. Особое значение для выполнения подобных мероприятий приобретают «активные» методы противостояния.

Ключевые слова: общественная безопасность, несогласованные публичные выступления, методы противостояния, эффективное построение боевого порядка.

В последние годы целый ряд стран втягивается в состояние острой нестабильности, которое создается извне в геополитических целях. Отправной точкой возникновения кризиса, как правило, выступают выборы руководителя государства или в органы государственной власти.

За последние два десятилетия это стало достаточно эффективной технологией целенаправленной дестабилизации и смены политического руководства в разных странах.

В настоящее время общественно-политическая обстановка в Республике Казахстан характеризуется как стабильная. Вместе с тем имеются факты, когда различные информационные поводы используются для формирования протестных настроений в обществе с целью дискредитации органов государственной власти и дестабилизации обстановки в стране [1].

Отличительной особенностью современных протестных выступлений в мире становится сочетание социальной и политической тематики, кроме неудовлетворённости деятельностью государственных органов управления, люди готовы протестовать и по социальным вопросам. Кроме многочисленных митингов на политической почве получает распространение локальная повестка: факт коррупции, непопулярность руководителя региона, тема жертв финансовых махинаций, бездействие полиции, неблагоприятная экологическая обстановка и т. д.

Как правило, суть этих выступлений, в итоге, имеет общую тенденцию трансформироваться от социально-экономических требований к политическим, в том числе звучат призывы к отставке отдельных должностных лиц или членов

правительства. Основной формой выражения недовольства граждан являются публичные мероприятия, в том числе несогласованные с органами государственной власти. Тактика действий организаторов и участников несогласованных публичных мероприятий постоянно меняется и строится с учетом опыта уже состоявшихся акций, как на территории государства, так и за ее пределами. Например, в Белоруссии после оглашения результатов выборов президента, они начались с протестного скопления граждан в людных местах и потасовок с милицией, продолжились в виде прохождения пеших колонн и стояние женщин вдоль трасс, в дальнейшем перешли в форму забастовки на производственных предприятиях [2].

В Кыргызстане после объявления ЦИК итогов выборов в парламент не согласные с результатами сразу осуществили захват важных административных зданий: парламент, администрацию президента и мэрию города Бишкека, освободили некоторых заключенных из мест лишения свободы. В дальнейшем были случаи рейдерских захватов протестующими нескольких предприятий горнодобывающей промышленности [3].

Анализ публичных мероприятий протестного характера, проведенных в нашей и зарубежных странах за последние несколько лет, позволяет выявить и сформулировать ряд особенностей в их подготовке и проведении. Общим (характерной чертой) в организации выступлений стало использование социальной сетей и интернета как эффективного способа коммуникации, консолидации и мобилизации участников. На этапе подготовки несогласованных публичных мероприятий протестной направленности лидерами деструктивных сил на электронных ресурсах широко освещаются предстоящие акции, иногда проводится сбор денежных средств, в том числе с использованием электронных кошельков.

Непосредственно в ходе самих мероприятий специально подготовленные люди предпринимают всевозможные попытки смещения вектора протеста в агрессивную плоскость, применяется тактика уличных действий, получившая апробацию в ряде зарубежных стран (движение «желтые жилеты» во Франции, массовые беспорядки в Венесуэле, Гонконге, последние события в США, Белоруссии и Кыргызстане).

Протестные массы становятся все более организованными и даже предпринимают попытки вырабатывать свою тактику ведения противоправных действий, основанную на знаниях основных методов борьбы правоохранительных органов, изучении зарубежного опыта и непредсказуемости в действиях, рассчитывая на огласку, вовлечение все больших масс, выигрыш времени до принятия действий органами государственной власти [4].

Рассматривая события в Белоруссии, необходимо отметить ряд особенностей, которые должны стать уроком для всех правоохранительных органов. Пожалуй, впервые на постсоветском пространстве это был не просто «протест без лидеров», но и протест, управляющий центр которого находился за пределами государства. Это показывает новые возможности управления с использованием современных систем коммуникаций. Как выяснилось, пока

этого недостаточно, чтобы привести к кардинальному выигрышу в политическом противостоянии. Оказалось, невозможно управлять протестом в поле в условиях активного противодействия со стороны властей. Но белорусский опыт доказывает, что такой «дистанционный» подход, максимально безопасный для организаторов дестабилизации, вполне достаточен для создания устойчивой нестабильности в отдельных регионах страны, что является условием для потенциальной гуманитарной интервенции.

В международной практике в последнее время получили распространение ряд способов противодействия правоохрательным органам и другим силовым ведомствам организаторами протестных выступлений таких, как:

- обязательное наблюдение за районами предстоящих протестов и прилегающей территорией, определение мест прибытия и сосредоточения личного состава правоохрательных органов;

- привлечение к акциям несовершеннолетних, иногородних граждан, людей пожилого возраста и лиц с ограниченными физическими возможностями, привлечение представителей лояльных СМИ, различных НПО;

- выполнение протестных действий в формах, не требующих официального разрешения (флэш-мобы, одиночные пикеты, прогулки, сходы граждан);

- создание помех функционированию объектов транспортной и социальной инфраструктуры (непрерывный переход нерегулируемого пешеходного перехода);

- психологическое давление (иногда в форме угрозы) на сотрудников правоохрательных органов, а также агитация перейти на сторону протестующих (публичные выступления, снятие погон и т. д.);

- координация своих действий по средствам мобильных телефонов с помощью социальных сетей и приложений;

- распространение призывов к бессрочному протесту с установкой «палаточных городков»;

- активное обсуждение в социальных сетях и мессенджерах действий представителей силовых структур по пресечению нарушений общественного порядка;

- интерпретация некоторых фактов и поступков в негативном контексте, создание «фейковых новостей», в которых сотрудники правоохрательных органов якобы применяют физическую силу и специальные средства в отношении женщин, стариков или уклонении сотрудниками от выполнения служебных обязанностей;

- публикации практических советов и методичек о последовательности действий участников протестных акций в местах сбора, в ходе акций, способы противодействия правоохрательным органам и вовлечения новых участников [5].

В подобных условиях первоочередной задачей правоохрательных органов становится недопущение перерастания отдельных нарушений в массовые беспорядки, нарушения функционирования органов власти, транспорта и объектов жизнеобеспечения жизнедеятельности. Построение

тактики применения правоохранительных органов может быть различной, она либо атакующая, либо направленная на сдерживание. Проявляться это может по-разному: в характере, частоте выстрелов, мощности водометов или забрасывании светодымовых гранат. В любом случае должно быть своя система, своя логика действий.

Важнейшим условием успешного противодействия попыткам политической дестабилизации является изучение методологических основ дестабилизации социума, применяемых в так называемых «бархатных» революциях, и разоблачение соответствующих технологий, используемых деструктивными силами.

Опыт, получаемый правоохранительными органами стран ближнего и дальнего зарубежья, бесценен, поскольку опирается на конкретную обстановку, практические действия сил и средств, реальные последствия и результаты. Практика применения сил и средств Национальной гвардии Республики Казахстан нашего государства также заслуживает тщательного изучения и обязательно должна получить теоретическое описание для того, чтобы в последующем стать основой теории применения сил и средств в условиях режима чрезвычайного положения.

По мнению большинства экспертов, в области ликвидации массовых беспорядков и протестных акций при существующих формах и способах тактики действий правоохранительных органов необходимо внедрение элементов «Маневренной обороны», которые могут предусматривать оставление некоторых рубежей или даже отход на запасные позиции, более подготовленные или выгодные в тактическом плане.

Представляется и более эффективное построение боевого порядка в составе 5-6 шеренг, поскольку опыт протестных акций свидетельствует, что построение в 1 или 2 шеренги войсковых групп вытеснения не всегда может создать необходимую плотность сил правопорядка, достаточную для выполнения задачи.

Заслуживает серьезной модернизации организация системы управления, поскольку обстановка «хаоса», особенно если в ход пошли светодымовые гранаты или петарды, неважно с чьей стороны, способствует потере управления через 10-15 минут.

Необходимо обучать сдерживать натиск, держать строй, необходимо набивать навыки работы со щитом.

Предпочтение должно отдаваться «активным» методам противостояния.

Особое внимание при обеспечении безопасности граждан и охраны правопорядка в период проведения несогласованных публичных мероприятий необходимо уделять:

- принятию исчерпывающих мер для достижения антитеррористической защищенности мест проведения публичных мероприятий, а также их обследованию для обнаружения взрывоопасных предметов и взрывных устройств, вскрытию тайников и «закладок», предметов которые могут быть использованы для ведения противоправных действий митингующими (кусков арматуры, камней, тротуарной плитки и т.п.);

- своевременному наращиванию сил и средств с привлечением резервов различного уровня в районах со сложной оперативной обстановкой, при этом их численность и размещение планируются исходя из прогнозов развития обстановки и возможных маршрутов передвижения участников акций;

- назначению в состав групп войсковых нарядов увеличенного количества групп документирования для сбора доказательной базы противоправных действий участников публичных мероприятий и фиксации действий военнослужащих и сотрудников.

В подобных условиях обстановки важную роль в эффективности применения войск при исполнении служебных обязанностей имеет техническое оснащение личного состава нарядов мобильными (носимыми) системами видеорегистрации событий с функцией вывода информации с них на пункты управления старших войсковых начальников (командиров).

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Беспорядки в Сатпаеве и Туркестанской области: Заявление МВД / liter.kz/turgumbaev-satpaev/

2. Протесты после президентских выборов в Белоруссии. Главное подробнее на РБК: <https://www.rbc.ru/politics/23/09/2020/5f2da0ba9a794785a5e94016>

3. ЦИК Кыргызстана признала итоги парламентских выборов недействительными <https://naviny.media/new/20201006/1601975304-cik-kyrgyzstana-priznala-itogi-parlamentskih-vyborov-nedeystvitelnymi>

4. Балаклеец Н.А. Власть и трансгрессия: феномен масс в современном социальном пространстве // Философская мысль. – 2018. – № 2. – С. 33-44. DOI: 10.25136/2409-8728.2018.2.22208 URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=22208

5. Особенности участия войск в охране правопорядка и обеспечении безопасности при проведении несогласованных публичных мероприятий / Маслов Е. / Войсковой вестник. - № 3. – 2020. – С. 5-7.

Әлемдегі заманауи наразылық акцияларының айрықша ерекшелігі – әлеуметтік және саяси тақырыптардың үйлесуі, бұл әсіресе дәріс кезеңінде айқын көрінеді. Ұлттық Ұлан бөлімшелері келісілмеген қоғамдық іс-шаралар кезінде қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін тартылған. Мұндай іс-шараларды жүзеге асыру үшін қарсыласудың «белсенді» әдістері ерекше маңызға ие.

A distinctive feature of modern protest actions in the world is the combination of social and political themes, which is especially evident during the lecture period. Units of the National Guard are involved to ensure public safety during uncoordinated public events. «Active» methods of confrontation are of particular importance for the implementation of such measures.

УДК 355: 614.8/574

Р.Б. Альназир, заместитель начальника кафедры общеобразовательных дисциплин Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан, доктор философии (PhD), подполковник.

А.С. Жусупов, заместитель начальника Управления службы войск и безопасности военной службы Главного командования Национальной гвардии Республики Казахстан, полковник.

Н.О. Миртаев, начальник кафедры тактики служебно-боевого применения Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан, полковник.

МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫЙ КОНФЛИКТ, ПРИЧИНЫ И ВОЗМОЖНЫЕ УСЛОВИЯ ЕГО ВОЗНИКНОВЕНИЯ И РАЗВИТИЯ

В статье рассматриваются трагические события, происшедшие на межнациональной почве, и их последствия в различных регионах бывшего Советского Союза в конце XX–начале XXI века, которые относятся к числу наиболее острых и болезненных, представляющих реальную угрозу для жизни и здоровья граждан, территориальной целостности, а порой и независимости суверенных государств.

Ключевые слова: межнациональный конфликт, этнический конфликт, национальный состав, национальный интерес, территориальная целостность.

Исследованием установлено, что процессы, идущие в настоящее время в области межнациональных взаимоотношений, в корне изменили традиционно господствующее представление о том, что развитие этих отношений в бывшем СССР происходило бесконфликтно. Развал советского государства и последовавшие за ним отказ от прежней политической и социально-экономической системы, ослабление государственных институтов, различие и несовпадение политических, правовых, экономических, национальных и других интересов между бывшими союзными республиками и их автономными образованиями обусловили обострение существующих и появление множества новых противоречий. Эти проблемы проявились, в первую очередь, в вопросах государственного устройства, возникновении противоречий между отдельными национальностями, социальными слоями и группами. Бывшие союзные республики, в том числе и Республика Казахстан, независимо от избранной ими формы национальной государственной организации, в равной мере стали жертвами системного кризиса, охватившего все сферы жизни общества, что способствовало проявлению множества негативных социальных процессов. Трагические события, происшедшие на межнациональной почве, и их последствия в различных регионах бывшего Советского Союза в конце XX–начале XXI века относятся к числу наиболее острых и болезненных, представляющих реальную угрозу для жизни и здоровья граждан, территориальной целостности, а порой и независимости суверенных государств.

**Межнациональные конфликты, происшедшие на советском и
постсоветском пространстве**

Место и время произошедших конфликтов	Тип конфликта	Число жертв, погибших в конфликтах (чел.)
г. Сумгаит (Азербайджан), февраль 1988 г.	Межэтнический конфликт (избиение армян азербайджанцами)	32
НКАО (Азербайджан), 1988 – 1991 гг.	Политический конфликт (армяне – азербайджанцы)	100
Ферганская долина (Узбекистан) г. Куvasай, Комсомольск, Ташла, Фергана, май–июнь 1989 г.	Межэтнический конфликт (избиение турок-месхетинцев узбеками)	112
Новый Узень (Казахстан), июнь 1989 г.	Межэтнический конфликт (между казахами и азербайджанцами, лезгинами)	144
Абхазия (Грузия), июль 1989 г.	Политический конфликт, перешедший в межэтнический (между абхазами и грузинами)	12.
г. Ош (Киргизия), июнь – июль 1990 г.	Межэтнический конфликт (между киргизами и узбеками)	320.
Северная Осетия, октябрь – ноябрь 1992 г.	Территориальный, межэтнический (между осетинами и ингушами)	583
Южная Осетия (Грузия) 1989-1991гг.	Политический, перешедший в межэтнический (между грузинами и осетинами)	не менее 50
Республика Таджикистан 1992 г.	Гражданская война (внутринациональный конфликт)	более 300 тыс.
Чеченская Республика 1994 – 1996 г.	Политический, межнациональный конфликт	более 60 тыс.

Таблица 1. составлена по материалам [4, 5, 6].

Под воздействием социально-политической и экономической ситуаций в некоторых республиках постсоветского пространства большая часть населения стала придерживаться консервативной политической ориентации, отдавая предпочтение национально-патриотическим (националистическим) силам. Вследствие этого, поддержку широких слоев общественности приобретали организации, движения и партии, имеющие идеологическим ориентиром своих программ отстаивание прав и интересов своей нации за счет ущемления и игнорирования таких же прав других национальностей.

Опыт показывает, что при межнациональных конфликтах проявляют себя не только националистические группировки, но и те, кто преследует цель захвата власти.

Конфликт (от лат. Conflictus – столкновение) – это столкновение противоположных интересов, взглядов, позиций, целей и стремлений.

Универсальной предпосылкой (источником) конфликтов в обществе выступает дефицит каких-либо социальных ценностей (доступа к власти, неравенства социальных групп, национальных общностей). При этом претендующие на них субъекты не имеют возможности удовлетворить полностью свои потребности и оказываются в состоянии соперничества.

Выделяют два вида подобного дефицита. Позиционный дефицит, когда невозможно одновременное использование одной роли или функции двумя субъектами, что ставит их в условия вынужденной состязательности. Например, в вопросе о государственной власти. Дефицит источников, когда ограниченность определенных ценностей не позволяет двум или большему числу субъектов удовлетворить в полной мере свои притязания. В таких условиях конфликты становятся скорее нормой общественной жизни, чем чрезвычайным событием.

К числу наиболее сложных и трудноразрешимых относятся межнациональные конфликты, обычно представляемые в форме межгруппового конфликта, в котором группы с противоположными интересами различаются по этническому (национальному признаку).

В повседневной практике при обсуждении межнациональных отношений, эффективности или неэффективности национальной политики государства, обычно имеются в виду определенные нации. При этом различные малочисленные этнические группы особо не выделяются, хотя их количество, например, в районах Южного Казахстана довольно значительно, а их распределение по городам и районам области различно, что обуславливает возможные конфликты на национальной почве.

Философский словарь понятие «межнациональный конфликт» трактует как столкновение взаимодействующих национальных (этнических) групп, возникающее на основе несовпадения, противопоставления, ущемления или игнорирования интересов любой из сторон. При этом в возникновении конфликтной ситуации первоначальное значение имеет массовое распространение негативных стереотипов и оценок, адресованных другой национальной группе, обусловленных, в первую очередь, низкой оценкой статуса своей национальной группы большинством ее представителей.

Установлено, что затянувшийся или принявший изначально острую форму межнациональный конфликт, может привести к тяжелым последствиям, о чем свидетельствует практика становления новых независимых государств на постсоветском пространстве. Опыт показывает, что одной из основных причин обострения межнациональных отношений, возникновения этносоциальных конфликтов на территории постсоветского пространства стал кризис всех структур власти и использование национальных интересов коррумпированными группами в бывших союзных республиках, перенос социального недовольства в сферу межнациональных отношений, а также искусственно разжигаемой религиозной нетерпимости.

Национальный состав Чимкентской области

Всего населения	1823528	100,00 %	1978339	100,00 %	2469357	100,00 %
Казахи	1017470	55,80	1340889	67,78	1785992	70,24
Узбеки	285042	15,63	332202	16,79	401630	17,50
Русские	278473	15,27	162098	8,19	136538	5,96
Азербайджанцы	27049	1,48	24732	1,25	28956	1,26
Таджики	19593	1,07	21370	1,08	29742	1,17
Татары	34615	1,90	23672	1,20	21429	0,88
Турки	11051	0,61	18665	0,94	20995	0,87
Корейцы	11430	0,63	9780	0,49	9717	0,40
Курды	6306	0,35	6661	0,34	8399	0,34
Украинцы	33033	1,81	13039	0,66	7948	0,33
Немцы	44526	2,44	5261	0,27	5788	0,15
Уйгуры	3752	0,21	3258	0,16	3485	0,16
Персы	2511	0,14	2312	0,12	2860	0,12
Чеченцы	3573	0,20	2260	0,11	2465	0,10
Киргизы	1435	0,08	985	0,05	2007	0,08
Греки	20856	1,14	1685	0,09	1036	0,06
Башкиры	2401	0,13	1211	0,06	995	0,04
другие	20412	1,64	8259	0,83	8264	0,34

Таблица – 2 составлена по материалам [3, 4].

Опыт показывает, что для таких конфликтов характерны определенный уровень организованности действий наряду с массовыми беспорядками, сепаратистскими выступлениями вплоть до гражданской войны. Поскольку они возникают в многонациональных государствах, любой внутренний конфликт в них неизбежно приобретает политический характер, поэтому порой бывает трудно провести четкую грань между социальным, политическим и межнациональным конфликтами.

Этнический конфликт может выражаться в различных формах, начиная с нетерпимости и дискриминации на межличностном уровне и заканчивая массовыми выступлениями за отделение от государства, вооруженными столкновениями, войной за национальное освобождение. Так развивались события в Нагорном Карабахе, Чечне, Молдавии, Грузии, Югославии.

Распределение основного этнического состава населения по городам и районам Чимкентской области по состоянию на 2019 год

Город (район)	Казахи	Узбеки	Русские	Азербайджанцы	Турки	Татары	Корейцы
Чимкент	547297	161222	93607	15357	6656	10257	6598
Арыс	69751	268	1968	202	4	301	25
Кентау	60589	24578	4299	530	153	291	97
Туркестан	157602	90218	1751	310	1762	793	45
Байдибекский	52803	44	119	30	5	28	4

Казыгуртский	101660	6104	240	20	40	228	15
Мактааральский	252150	11286	4521	3012	1222	1616	1197
Ордабасынский	11012	288	1632	1331	125	199	43
Отырарский	53800	0	189	0	0	26	0
Сайрамский	46062	135041	4910	1035	4340	744	345
Сарыағашский	279570	11367	2878	3150	3436	1876	342
Сузакский	54132	4459	944	95	5	48	3
Толедийский	80705	17859	6921	1714	4636	623	122
Тулкыбаский	89590	5295	5820	6394	215	357	134
Шардаринский	76448	153	1803	70	3	281	137

Таблица – 3 составлена по материалам [6].

Известно, что конфликт в любом обществе выполняет определенные функции. Он имеет свойство воздействовать на формирование нужного равновесия сил в обществе, способствовать более полному выявлению противоположных интересов, переоценке существующих общественных ценностей и норм, а также позволяет выявить дисбаланс сил и породить дестабилизацию общества.

Объективными причинами обострения межнациональных отношений могут быть:

- последствия серьезных деформаций национальной политики и ошибок в ней, накопившиеся за долгие десятилетия и даже столетия, неудовлетворенность, вражда, соперничество, которые обнажаются в условиях гласности и демократизации;
- серьезное ухудшение экономического положения страны, которое также порождает недовольство в сфере межнациональных отношений;
- ослабление государства и государственных институтов, неспособных сдерживать межнациональную вражду и регулировать конфликты;
- заостренная структура государственного устройства, ослабление тех основ, на которых создавалась система в советское время.

Немаловажны и факторы субъективного порядка. В условиях обнажившейся социальной национальной неудовлетворенности на авансцену выступают те, кто, преследуя свои корыстные цели, попытаются разжечь междоусобицу и дестабилизировать обстановку. Основные противоречия лежат в сфере экономики, политики, духовности.

Причины МНК могут быть как общими (характерными для всех регионов), так и специфическими (присущими только для отдельных местностей).

Межнациональные конфликты по своему содержанию и характеру происхождения можно разделить на следующие виды: социально-экономические, этнополитические, сепаратистские, исторические, религиозные (межконфессиональные), территориально-статусные, этнокультурные и

социально-психологические, языково-культурные, этнодемографические, уголовные и др. Возможно переплетение различных их видов [7].

Преступность в МНК характеризуется, в частности, тем, что действия многих участников конфликтующих сторон в начале межнационального противостояния часто бывают направлены не на личное обогащение, а на причинение как можно более значительного материального, морального, духовного ущерба, наведение страха на противостоящую сторону.

Стадии развития и разрешения МНК могут быть следующими:

- зарождение;
- созревание;
- проявление конфликта (демонстрация) извне;
- конфликтные агрессивные действия;
- локализация (в условиях справедливого и законного решения);
- устранение причин и ликвидация последствий конфликта.

Межнациональные конфликты можно классифицировать по их масштабам, длительности, характеру, формам, причинам, последствиям. Так, по масштабу (и охвату территории) они бывают – локальными, региональными, межрегиональными; по форме проявления – скрытыми, ненасильственными и насильственными; по количеству наций, втянутых в конфликт – двусторонними и многосторонними.

Исходя из вышесказанного, можно выделить основные типы межнациональных конфликтов, типичных для Республики Казахстан:

- конфликты, вызванные стремлением национальных меньшинств реализовать свое право на самоопределение;
- конфликты, имеющие форму гражданской войны.

Основные характеристики уже имевших место конфликтов на территории постсоветского пространства изложены в таблице 1.1.

Казахстан является уникальным в своем роде государством, где проживают более 130 национальностей, осуществляют деятельность около 46 религиозных конфессий и номинаций.

По официальным данным переписи 2015 года, доля основных этносов на территории республики распределяется следующим образом: казахов – 63,1 % населения, русских – 23,7 %, узбеков – 2,8 %, украинцев – 2,1 %, уйгур – 1,4 %, татар – 1,3 %, немцев – 1,1 %, других этносов – 4,5 %> [46].

По конфессиональному составу официально 47 % населения являются мусульманами (казахи традиционно придерживались ханафитского толка ислама), 44 % – православные (преимущественно русские), 2 % – протестанты (главным образом, немцы). Однако реальное влияние религии среди населения значительно ниже, чем в других странах Средней Азии.

Исследования МНК в Казахстане показывают, что практически все они имели локальный характер, ограниченный на территории одного мегаполиса, административного района или даже небольшого села. Вот основные конфликты, имеющие политический и общественный резонанс в стране:

- целиноградские события 1979 года – антинемецкие выступления казахской молодёжи в городе Целинограде;

- события в Новом Узене (летом 1989 года в Новом Узене на полуострове Мангышлак, где расположен Актау, произошли кровавые столкновения казахов с лезгинами и чеченцами);

- столкновения между казахами и чеченцами в г. Усть-Каменогорске в 1992 году;

- летом 2006 года произошли волнения на межэтнической почве в прикаспийском городе Актау между казахским населением, чеченцами, лезгинами и азербайджанцами;

- в октябре 2006 года произошел межэтнический конфликт – массовая драка турецких и казахских рабочих на нефтяном месторождении Тенгиз, расположенном в Жылыойском районе Атырауской области; через месяц после «Тенгизского побоища» столкновения между казахами и уйгурами прошли в селе Шелек Алма-Атинской области;

- очередной МНК, между казахами и чеченцами, произошел в поселках Энбекшиказахского района Алматинской области в марте 2007 года;

- в октябре-ноябре 2007 года произошел конфликт между курдами и казахами в селе Маятас, расположенном в Толембийском районе Южно-Казахстанской области;

- летом 2014 года в поселке Карамурт той же Южно-Казахстанской области завязалась драка между казахами и узбеками;

- в феврале 2015 года – МНК между казахами и таджиками произошел в Сарыагышском районе Южно-Казахстанской области;

- в конце июля 2016 года – конфликт между казахами и таджиками в окрестностях Чимкента – селе Сайфуллино Мактааральского района Восточно-Казахстанской области.

Исходя из вышесказанного, разрешение межнационального конфликта представляет собой деятельность, направленную на выявление и устранение причин, условий эскалации конфликта, его урегулирование, пресечение общественно опасных форм проявления межэтнического противостояния, устранение последствий конфликта, результатом которой является стабилизация отношений между представителями конфликтующих сторон.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Казахстан. Краткий энцикл. слов. / редкол. И. Тасмагамбетов [и др.]. – Алматы: Алматыкітап, 2015. – 495 с.
2. Казахстан. Нац. энцикл. / Гл. ред. Б. Аяган. – Алматы: Қазақэнциклопедиясы, 2005. Т. 3. – 558 с.
3. Зайцев, А.П. Все это вокруг нас (конфликты, катастрофы, чрезвычайные ситуации) / А.П. Зайцев // Воен. знания. – 2001. – № 8. – С. 46–48 с.
4. Майдыков, А.Ф. Действия органов внутренних дел и внутренних войск в условиях конфликта в Чеченской Республике / А.Ф. Майдыков. – М., 1996. – 121 с.

5. Обзор событий в г. Баку за 1989–1990 гг. и деятельность городских органов внутренних дел по обеспечению внутреннего порядка / сост. И.А. Мазура. – М.: Академия МВД СССР, 1990. – 74 с.

6. <https://ru.wikipedia.org/wiki/>.

7. Альназирова, Р.Б. Межнациональные конфликты и проблемы применения Национальной гвардии Республики Казахстан в их разрешении / Р.Б. Альназирова // спец. науч. закрытый журн. Науч. труды Акад. Пограничной службы КНБ Респ. Казахстан». – Алма-Ата: АПС КНБ РК, 2017. – № 1. – С. 9–13.

8. Альназирова, Р.Б. Национальная гвардия в обеспечении правового режима чрезвычайного положения / Р.Б. Альназирова // спец. науч. закрытый журн. Науч. труды Акад. Пограничной службы КНБ Респ. Казахстан». – Алма-Ата: АПС КНБ РК, 2017. – № 1. – С. 99–103.

Мақалада 21 ғасырдың басында 20-шы ғасырдың аяғында, бұрынғы Кеңес Одағының әртүрлі аймақтарында болған қайғылы оқиғалар мен олардың салдары азаматтардың өмірі мен денсаулығына, аумақтық тұтастығына, кейде егеменді мемлекеттердің тәуелсіздігіне нақты қауіп төндіретін аса өткір және ауыр оқиғалар қарастырылады.

The article examines the tragic events that occurred on an interethnic basis, and their consequences in various regions of the former Soviet Union in the late 20th and early 21st centuries are among the most acute and painful, representing a real threat to the life and health of citizens, territorial integrity, and sometimes independence of sovereign States.

УДК 355:340.114.6

Д.Е. Қаңтарбаева, М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті «Құқық пәндері» кафедрасының аға оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі.

А.М. Оспанова, М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті «Құқық пәндері» кафедрасының аға оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі.

А.А. Казенова, М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті «Құқық пәндері» кафедрасының аға оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі.

ӘСКЕРИ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫ САРАЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Ұсынылған мақалада әскери құқық бұзушылықтардың түрлері мен біліктілігі және оларды тергеу қарастырылады. Әскери құқық бұзушылықтардың нақты түрлерін саралау кезінде құқық қолданушылар жасайтын қателердің туындау себептері, сипаты мен деңгейі. Әскери құқық бұзушылықтар бар негізгі белгілер.

Түйінді сөздер: әскери қауіпсіздік, егемендік, режим, әскери қызмет, қарулы күштер, әскери қылмыс, тергеуші, прокурор, қылмыс, лауазым.

Қазақстан Республикасы әскери қауіпсіздікті мемлекеттің тиімді әскери ұйымына сүйене отырып, өз қарамағындағы күштер, құралдар мен ресурстардың жиынтығымен қамтамасыз етеді. Сонымен бірге, Қазақстанда әскери даму саласындағы мемлекеттік және құқықтық реттеудің тиімді тетігінің қалыптасуы және елдің ішкі егемендігінде де, сыртқы саяси аренасында елдің әскери егемендігін қолдау да көп дәрежеде қарулы күштерде заңдылықтың режимін орнатуға байланысты.

Бұл режимнің негізгі міндеті – әскери құқықтық қатынастардың барлық субъектілері қатынастарға қатысушылардың тиісті құқықтары мен міндеттерін айқындайтын, сонымен қатар осы талаптарда көзделген мінез-құлық ережелерін бұзғаны үшін заңды жауапкершілікті күшейтетін құқықтық талаптарды орындау. Сонымен бірге, әскери қызмет саласындағы заңдылықты сақтау іс жүзінде әрқашан мүмкін емес екенін мойындау керек. Соғыс қылмыстары объективті де, субъективті сипатта да заңсыз мінез-құлықтың кең таралған түрі болып қала беруде.

Қарулы күштер қоғамдық-саяси тұрақтылық пен қауіпсіздіктің кепілі ғана емес, сонымен бірге қоғамдық қауіптің көзі болғандықтан, әскери қызмет саласындағы қылмыс маңызды әлеуметтік қауіптердің бірі ретінде қарастырылуы керек. Бұл қатерге қарсы тұру қазіргі мемлекеттің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Сонымен қатар, әскери қылмыстардың алдын алу, жолын кесу және ашудың тиімді шаралары «әскери қылмыс» құбылысын жан-жақты талдауға, оның құрылымы мен динамикасын зерттеуге, мүмкін және нақты залалды бағалауға және болашағы бар мүмкіндіктерді

анықтауға мүмкіндік беретін дамыған ғылыми базаға негізделуі керек. Әлеуметтік-құқықтық ауытқулардың бұл түрін женудің жолдары.

Мемлекеттік қауіпсіздікті және оның аумақтық тұтастығын қорғауды қамтамасыз етудің маңызды құралы әскери қызмет тәртібін құқықтық реттеу, әскери қызметшілердің әскери міндеттерін орындау және белгіленген тәртіпті бұзғаны үшін жауаптылық болып табылады. Жауынгерлік аймақтарда Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің болу тәжірибесінің жоқтығын ескере отырып, тарихи мысалдарды қолдана отырып, қарулы қақтығыс аймақтарындағы әскери қылмыстарды саралау мәселелерін қарастырайық.

Соғыстан кейінгі жылдары әскери прокурорлар мен тергеушілер соғыс аймақтарындағы қылмыстарды тергеудегі прокурорлық және тергеу тәжірибесінің бай тәжірибесін 1979-1989 жылдары Ауғанстан территориясындағы қарулы қақтығыстарға Кеңес әскерлерінің қатысуы кезінде жинады [1].

Шектелген контингент әскери қызметшілерінің арасында қылмыстық көріністер өте кең болды. Әрбір жағдайда қылмыс жасаудың жалпы және нақты алғышарттары болды. Жалпы алғышарттарға әскери тәртіптің әлсіздігі, жеке құрамды тиісті бақылаудың болмауы және маскүнемдік жатады. Нақты себептердің ішінде, бірінші кезекте, көптеген бөлімшелердегі аралас этникалық құрам, қару-жарақ пен оқ-дәрілерге қол жетімділіктің жеңілдетілуі, тұрақты шиеленіс (өлім қаупі төну қаупімен байланысты) және қызметтен тыс стрессті жеңілдетудің негізгі жағдайларының болмауы.

Жауынгерлік жағдайдағы әскери қызметтің ерекшелігі ауғандық синдром деп аталады, ол адамдарға деген сенімсіздік, тынышсыз агрессия, ең маңызды жағдайларда физикалық зорлық-зомбылыққа бейімділіктің көрінісінде көрінеді. Бұл әскери жарақаттан кейінгі синдром әскери қызметкерлердің заңсыз әрекеттері мен қылмыстарын жасауына жиі себеп болды [2]. Сондай-ақ тергеудің жиі жауаптылардың іс-әрекеттерін объективті бағалау үшін дәлелдемелер жинау үшін қарапайым жағдайлары жоқ екенін ескеру қажет. Бұл қылмыстардың біліктілігіне әсер етеді және қателіктер тудырады.

Құқық қорғаушы қылмыстық әрекеттерді саралау кезінде жіберілген қателіктердің сипаты мен деңгейі қылмыстық заңның өзін-өзі тиімділігін анықтайтын критерийлердің бірі болып табылады. Барлық әскери құқық бұзушылықтардың қоғамдық қауіптілігінің басты анықтаушысы (өлшемі) мемлекеттің әскери қауіпсіздігі мүдделерінің маңыздылығы болып табылады, олар бұл жағдайда әскери құқық бұзушылықтар бірінші жоспарға ұсынылатын арнайы құқыққа қайшы қасиетке ие, өйткені олар ҚР ҚК 18-тарауында көрсетілген қоғамдық қауіпті әрекеттер ғана танылуы мүмкін және тек әскери қызметшілер, сондай-ақ әскери жиындардан өту кезінде запастағы азаматтар жасай алады. Әскери құқық бұзушылықтардың арнайы қылмыстық-құқықтық құқыққа қарсы болуы қоғамдық қауіптілік сипаты бойынша олардың ерекше заңды көрінісі болып табылады. Әскери құқық бұзушылықтардың қылмыстық құқыққа қарсы ерекшелігі барлық әскери құқық бұзушылықтар бланкеттік диспозициясы бар қылмыстық-құқықтық нормаларды бұзады. Бұл нормалар қылмыстық және әскери құқық өзара байланысының куәсі болып табылады:

әскери-құқықтық нормалар тиісті қылмыстық-құқықтық нормалардың мазмұнына органикалық кіреді. Бұл жағдайларда әскери қоғамға қауіпті әрекеттер жасағаны үшін қылмыстық жауапкершілік жағдайлары қылмыстық құқық қана емес, әскери құқық нормаларында да қамтылады. Әскери-құқықтық және қылмыстық-құқықтық норманың өзіндік бірлігі пайда болады, кешенді синтезделген құқықтық норма жұмыс істейді, онда әскери заңнамада баяндалған мінез-құлық ережелері және санкция түрінде оң мазмұн көрсетіледі [3].

Әскери құқық бұзушылықтар, нақты құрамды көздейтін норманың диспозициясын құрастыру тәсіліне қарамастан, әскери қызмет өткерудің белгілі бір ережелерін әрдайым бұзады. Әскери-қылмыстық нұсқамаларды «бланкетизациялау» екі тәсілмен жүзеге асырылады деп есептеледі. Біріншіден, диспозицияда тиісті арнайы ережелерге, мысалы, жауынгерлік кезекшілікті атқару, шекаралық және қарауылдық қызметтер мен т.б. ережелерін көрсете отырып. Екіншіден, ҚР ҚК-нің 18-тарауында қылмыстық нормаларды «бланкеттеу» кейбір ұғымдардың мазмұнын анықтау үшін қандай да бір әскери заңдарға, әскери басқару актілеріне жүгіну талап етілсе де болады. Осы нормаларда әскери қызметтің қандай да бір ережелеріне тікелей нұсқаудың жоқтығына қарамастан, әскери қызметті өткерудің белгіленген ережелерін орындамау туралы да сөз болып отыр, себебі оларда әскери жарғылардың белгілі бір талаптарын сақтамау туралы айтылған [4]. Мысалы, бастыққа қатысты күш қолдану іс-әрекеттері құрамының белгілерін анықтаған кезде «бағынышты» және «бастық» сияқты ұғымдардың мазмұнын анықтау мақсатында әскери заңнаманың тиісті нормаларын талдау қажетті шарт болып табылады.

Әскери-қылмыстық нормалардың бланкеттілігі осы санаттағы қылмыстар бойынша қылмыстық істерді жүргізудің кейбір ерекшеліктерін білдіреді. Әскери құқық бұзушылықтар жасады деп айыпталған адамдардың қылмыстық жауапкершілігі мәселелерін шешу кезінде әскери әділет органдарына қойылатын міндетті талап талаптары бұзылған нормативтік актіні іс жүргізу құжаттарында (атап айтқанда, айыптау қорытындысы мен үкімде) дәл көрсету және бұзушылықтың өзінің мәнін айқындау болып табылады. Сонымен қатар, кейбір практикалық қызметкерлер кінәлілердің қандай да бір қызмет атқару ережелерін бұзуға сілтеме жасаумен ғана шектеледі, бұл ретте нақты нормалар көрсетілмейді және жол берілген бұзушылықтың мәні ашылмайды.

Кінәлілік қылмыстың міндетті белгісі болып табылады. ҚР ҚК-нің 18-бабының («шарап») ниеті мен абайсыздығы туралы нормалары бар ережелері қандай да бір алып қоюсыз әскери қызметке қарсы қылмыстарға да қолданылады. Әскери ерекшелік-кінәнің пәндік мазмұны. Кінәлілік әскери құқық бұзушылықтардың сындарлы белгісі ретінде қоғамдық қауіпті әрекеттің (әскери қызметті өткеру ережелерін бұзу) және туындаған зардаптардың (мемлекеттің әскери қауіпсіздігіне зиян келтіру немесе қатер жасау) әскери табиғатын көрсетеді. Мысалы: тікелей немесе жанама ой, қылмыстық жеңіл ой, қылмыстық ұқыпсыздық [5]. Жазалау әскери құқық бұзушылықтардың міндетті белгісі ретінде ҚР ҚК 18-тарауында көзделген және кінәлі әскери қоғамдық

қауіпті әрекеттер үшін қылмыстық-құқықтық норманың санкциясында белгіленген жаза тағайындалуы мүмкін дегенді білдіреді. Басқаша айтқанда, нақты жазаны емес, нақты әскери құқық бұзушылық үшін оны тағайындау фактісін емес, заңда белгіленген, ҚР ҚК 18-тарауының нормасында сипатталған әрекет жасаудың әрбір жағдайы үшін жаза қолдану мүмкіндігін жазалау деп түсіну керек [5]. Әскери қызметке қарсы қылмыстарды қылмыстық жазалау белгісі мемлекеттің әскери ұйымдарындағы қызмет сипатына негізделген бірқатар ерекшеліктермен сипатталады. Баяндалғанның негізінде әскери қызметшілер немесе запастағы азаматтар әскери жиындардан өту кезінде жасаған, мемлекеттің әскери қауіпсіздігіне қол сұғатын, ҚР ҚК 18-тарауында жаза қатерімен тыйым салынған қоғамдық қауіпті әрекеттер әскери құқық бұзушылықтар деп танылады деген қорытынды жасау керек [5].

Кез келген әскери құқық бұзушылық көрсетілген ерекше белгілердің жиынтығымен сипатталады, олардың ең болмағанда біреуінің болмауы жасалған әрекетті әскери қылмыс ретінде саралау мүмкіндігін жоққа шығарады. Мысалы, әскери қызметшілердің әскери қызмет өткеру тәртібін бұзбайтын қоғамдық қауіпті әрекеттері әскери құқық бұзушылықтар болып табылмайды. Әскери қызметшілердің ұрлық, тонау, зорлау сияқты қылмыстық әрекеттері жалпы қылмыстық әрекеттерге жатады және ҚР ҚК Ерекше бөлімінің тиісті баптары бойынша саралануға жатады.

Тәжірибеде қоғамға қауіпті әрекеттер өзінің сипаты бойынша әскери қызмет мүдделеріне қарсы бағытталған және мемлекеттің әскери қауіпсіздігіне зиян келтіретін, бірақ әскери қызметшілер емес, әскери лауазымдарды алмастыратын Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің азаматтық персоналы қатарындағы адамдар жасайтын жағдайлар болуы мүмкін. Бұл жағдайларда мұндай адамдардың іс-әрекеттері қандай да бір жалпы қылмыстық қылмыстың белгілерін қамтиды және ҚР ҚК тиісті баптары бойынша бағалануы тиіс.

Әскери құқық бұзушылықтарды саралау кезінде құқық бұзушы жасайтын стандартты қателерді қарастырайық. Олар қылмыс объектісінің дұрыс анықталмауына байланысты қателер, қылмыс құрамының екі объектісіне қол сұғатын әрекетті саралау кезіндегі қателік, қылмыс құрамының объективті жағын дұрыс түсіндірмеуге байланысты қателер, қылмыс құрамының субъективті жағын дұрыс бағаламауға байланысты қате, қылмыс құрамының объективті және субъективті жақтарының белгілерін дұрыс бағаламауға байланысты қате, жалпы және арнайы нормалардың дұрыс бөлінбеуіне байланысты қате, істің белгіленген нақты мән-жайларын қылмыстық-құқықтық дұрыс бағаламауға байланысты қате [6]. Осылайша, әскери құқық бұзушылық жалпы қылмыс сияқты белгілерге ие: кінәлілік, жазалау, қоғамдық қауіптілік және қылмыстық құқыққа қарсы. Алайда осы белгілерде әскери қызметтің сипатына байланысты әскери ерекшеліктің болуын атап өткен жөн.

Іс-әрекеттерді ҚР ҚК 18-тарауына енгізу үшін негізгі критерий мемлекеттің әскери қауіпсіздігінің әр түрлі тараптарына зиян келтірудің (немесе осындай зиян қаупін туғызу) маңыздылығы, маңыздылығы болып табылады. Осыған байланысты қылмыстылық процесінде әскери қызметке

қарсы қылмыстарды ұқсас тәртіптік теріс қылықтардан ажырату мәселесі туындайды. Мұндай шектеудің басты негізі қоғамдық қауіптіліктің сипаты мен дәрежесі болып табылады, олар бірінші кезекте мемлекеттің әскери қауіпсіздігіне келтірілген зиянның мөлшері анықталады және ҚР ҚК 18-тарауының баптарында тиісті түрде сипатталуы тиіс.

Әскери қызметке қарсы түбегейлі жаңа қылмыстарды криминализациялаудың ерекшелігі ҚК-нің 18-тарауында ұқсастығы жоқ қоғамдық қауіпті әскери әрекеттердің қылмысын анықтау және бекіту үшін олардың жалпы қылмыстық нормалармен қорғалмайтын мемлекеттің әскери қауіпсіздігі тараптарына елеулі зиян келтіретінін белгілеу қажет. Әскери қызметке қарсы қылмыстардың құрамын бекітетін ережелер жүйесін жетілдіру (ҚР ҚК 18-тарауында), бірінші кезекте, жалпы қылмыстық заңнамада теңдесі жоқ әскери құқық бұзушылықтармен тығыз байланысты. Қолданыстағы әскери-қылмыстық заңнаманы талдау бүгінгі күні осы жүйеде бірқатар олқылықтар бар екенін көрсетеді.

Осылайша, мемлекеттің әскери қауіпсіздігі қорғалатын жалпы қылмыстық нормалардан бөлінетін қоғамдық қауіпті әскери іс-әрекеттерді криминализациялау, егер мемлекеттің әскери қауіпсіздігін тиісті жалпы қылмыстық нормалармен тиімді қорғауды қамтамасыз етудің мүмкін еместігі анықталған жағдайда ғана жүзеге асырылуы тиіс.

Әскери лауазымдық қылмыстардың қоғамдық қауіптілігінің ерекше сипаты, бірінші кезекте, олардың қол сұғу объектісінің ерекшеліктеріне байланысты арнайы нормаларда ескерілуге тиіс. Біздің ойымызша, қылмыс объектісінің және оның субъектісінің белгілерін ескере отырып, соңғыларын ҚР ҚК 18-тарауына қосу керек.

Алайда, әскери лауазымдық қылмыстар жүйесі оны құрастыруға принципті жаңа көзқараспен құрылуы тиіс: ҚР ҚК 18-тарауында әскери қызметшілер жасайтын лауазымдық қылмыстардың жалпы түрлері емес, олардың арнайы нысандары – Мемлекеттік қызметтің ерекше түрі ретінде әскери қызметтің ерекшелігін ескере отырып ұсынылуы тиіс, мысалы: а) бастықтың құқыққа қарсы бұйрықты (өкімді) беруі; б) бастықтың бағыныштыларға қатысты зорлық-зомбылық әрекеттері; в) бастықтың билігінің әрекетсіздігі; г) бастықтың; д) әскери қызметшілердің құқықтары мен бостандықтарын бұзатын заңсыз іс-әрекеттерге шағымдану құқығын жүзеге асыруға кедергі жасау; е) тәртіптік билік бастығының заңсыз пайдалануы; ж) қызметтік өкілеттікті асыра пайдаланудың, қызметтік өкілеттікті асыра пайдаланудың және салғырттықтың бір түрі болып табылатын, бірақ әскери қызмет саласында жасалған аталған қылмыстар оларды жалпы қылмыстық белгілерден айтарлықтай айыратын ерекше «әскери» белгілерге ие болады [7].

Әскери-қылмыстық заңнаманың даму үрдістерінің бірі әскери қызметке қарсы қылмыстар жүйесін кеңейту болып табылады – негізінен қаралып отырған әскери қоғамдық қауіпті іс-әрекеттер түрлері есебінен. ҚР ҚК 18-тарауына қару-жарақты, оқ-дәрілерді және әскери техника заттарын ұрлау сияқты құрамды енгізу үшін жеткілікті негіздер бар. Соңғы уақытта мұндай қылмыстар кеңінен таралған. Олардың саны әскери ұйымның құрылымдарында

да өсуде, оларға әскери қызметшілердің айтарлықтай саны қатысады. Осылайша, қоғамдық қауіпсіздікке нақты қауіп төндіріп қана қоймай, меншікке ғана емес, ең алдымен мемлекеттің әскери қауіпсіздігіне зиян келтіріліп, мемлекеттің әскери ұйымы бөлімдері мен мекемелерінің жауынгерлік әзірлігі мен жауынгерлік қабілеті төмендейді.

Бұл мән-жайлар осы қылмыстың әскери табиғатын, осындай жалпы қылмыстық қол сұғушылықтармен салыстырғанда оның жоғары қоғамдық қауіптілігін айқындайды.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Байбулов С.А. Ответственность за преступления против военной службы: уголовно-правовое регулирование и криминологический аспект // Зангер. – 2018. - № 2. – С. 46-51.
2. Джумабаева Р.Х. Ошибки квалификации преступлений военнослужащих, по статьям главы 18 Уголовного кодекса РК // Багдар. – 2018. - № 2. – С. 16-20.
3. Байтенизов К.К. Военные преступления и наказания. – Астана: Аударма баспасы. – 2016. – 538 с.
4. Валеев А.Е. Уголовное право Республики Казахстан. Преступления против военной службы. – Алматы: АРТ ПРИНТ. – 2015. – 561 с.
5. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года, <http://online.zakon.kz/>.
6. Исенгулов Р.А. Воинские преступления. – А.: Баспа, 2015. – 385 с.
7. Молдабаев С.С. Воинские преступления в Республике Казахстан: современное состояние и механизм противодействия: Криминологический и уголовно-правовой анализ. – Астана: Фолиант. – 2015. – 143 с.

В представленной статье рассматриваются виды и квалификации воинских правонарушений и их расследование. Причины возникновения, характер и уровень ошибок, совершаемых правоприменителями при квалификации конкретных видов воинских правонарушений. Основные признаки, которыми обладают воинские правонарушения.

Ключевые слова: воинские правонарушения, воинская служба, уголовная противоправность, воинская специфика, военная безопасность.

This article discusses the types and qualifications of military offenses and their investigation. The reasons for the occurrence, nature and level of errors committed by law enforcement officers in the qualification of specific types of military offenses. The main features that military offenses have.

Key words: military offenses, military service, criminal wrongdoing, military specifics, military security.

ИСТОРИЯ. ТАКТИКА И ОПЕРАТИВНОЕ ИСКУССТВО

УДК 355

Б.М. Актанов, старший преподаватель тактической подготовки кафедры тактики и общевойсковых дисциплин Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан, магистр военного дела и безопасности, подполковник.

Д.Е. Аухадиев, старший преподаватель военно-инженерной подготовки кафедры тактики и общевойсковых дисциплин Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан, майор.

Г.Е. Абитаев, преподаватель тактической подготовки кафедры тактики и общевойсковых дисциплин Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан, магистр военного дела и безопасности, подполковник.

ВНЕДРЕНИЕ ГРУППОВОЙ ТАКТИКИ В ВОЙСКОВУЮ ПРАКТИКУ МОТОСТРЕЛКОВЫХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

В представленной статье рассматривается опыт войск Российской Федерации в контртеррористических операциях на Северном Кавказе и развитие тактики действий боевых групп.

Ключевые слова: контртеррористическая операция, групповая тактика, боевые группы.

Одной из тактических новинок, рожденных боевой практикой двух чеченских военных кампаний Российской Федерации, явилось применение в бою так называемых боевых групп - «двоек», «троек» и более крупных формирований, включающих военнослужащих различных воинских специальностей. Данное обстоятельство отражает специфику противоборства с незаконными вооруженными формированиями, применявшими партизанские методы борьбы, стремившимися создать активно действующий фронт в тылу федеральных войск, держать их в постоянном психологическом напряжении, изматывать физически и морально.

Подобная тактика не нова. Еще в Афганистане войскам пришлось столкнуться со многими неожиданностями и уже непосредственно в ходе боев решительно ломать сложившиеся тактические стереотипы, действовать не по классическим канонам позиционного противоборства, как это было в двух мировых войнах, а в условиях, когда боевые столкновения с противником носили эпизодический, очаговый характер и прекращались так же неожиданно, как и начинались. В обстановке, когда «повсюду фронт», была выработана нестереотипная тактика отрядных действий: для решения каждой конкретной боевой задачи тактического плана создавалась своя группировка сил и средств, основу которой чаще всего составлял мотострелковый батальон с приданными

ему танками, артиллерией и саперами. Это был отряд целевого назначения – обходящий, рейдовый или ударно-штурмовой [1].

Боевые действия на Северном Кавказе по своему содержанию, формам и способам применения войск оказались во многом сходными с войной в Афганистане. Тот же «лоскутно-очаговый» характер боевых действий, то же нелинейное, расширенное поле боя с размытыми границами между фронтом и тылом, та же тактика «набегов» иррегулярных формирований, те же приемы борьбы – кинжальные огневые удары с близкого расстояния, внезапные нападения на воинские колонны, сторожевые заставы и гарнизоны, засады на дорогах, массовое минирование, применение снайперов.

Однако, в отличие от Афганистана, в Северо-Кавказском регионе войскам пришлось решать более сложные и многообразные тактические задачи в специфических условиях. Изменились, усовершенствовались, стали более изощренными способы действий боевиков. Крупные организационно оформленные в начале вторжения в Дагестан НВФ, после нанесенного им поражения, перешли к тактике «блошинных укусов», стали чаще всего действовать мелкими, разрозненными бандгруппами, применяя в основном диверсионно-террористические акции – внезапные нападения «пчелиным роем» по принципу «наскок – отход», огневые налеты, засадные действия, снайперский огонь, массовую установку мин-сюрпризов.

Немалый урон федеральным войскам наносили мобильные минометные группы, действовавшие вместе с автоматчиками, гранатометчиками, пулеметчиками и снайперами. Располагаясь на автомобиле, группа делала пять-шесть выстрелов из миномета и быстро перемещалась на новую огневую позицию, вследствие чего оказывалась, как правило, неуязвимой для артиллеристов, поскольку те не успевали засечь объект и подготовить данные для стрельбы. Это предопределило дальнейшее развитие способов действий мотострелковых, танковых и воздушно-десантных войск. Логическим продолжением и определенным дополнением к отрядной тактике стала тактика действий мелких боевых групп, которую условно можно назвать «групповой» [1].

Групповая тактика федеральных войск в контртеррористической операции явилась ответной реакцией на изменение условий оперативно-тактической обстановки и представляла собой действия мелких групп, включавших военнослужащих различных воинских специальностей – автоматчиков, пулеметчиков, гранатометчиков, которые при необходимости усиливались саперами, а иногда и огнеметчиками. Цель формирования таких групп – создание более гибкого, рассредоточенного боевого порядка, обеспечивающего максимально эффективное использование боевых качеств каждого вида стрелкового оружия. В этом случае повышаются роль младших командиров в управлении боем, самостоятельность и ответственность каждого военнослужащего за выполнение поставленной задачи.

Кроме того, создание боевых групп было обусловлено необходимостью обеспечения эффективных действий снайперов. В ряде случаев, особенно при бое в городе, горах, снайпер становился центральной фигурой: поражая важные

цели, он во многом предопределял его успех. Однако довольно длительное время использование снайперов не приносило должного результата, поскольку они действовали как обычные мотострелки: командиры не были обучены тактически грамотно определять их место в боевом порядке. Положение существенно изменилось, когда снайпер был включен в состав боевой группы и взаимодействующие с ним автоматчики, пулеметчики, гранатометчики стали обеспечивать его прикрытие, помогать ему в поиске цели, в выборе позиции, ее маскировке.

Поначалу с трудом удавалось добиться боевой слаженности, определенной синхронности действий групп, их взаимной поддержки. Мотострелки нередко спешили на большом расстоянии от позиций противника, группы продвигались разрозненно, несогласованно, не поддерживая огневой взаимосвязи, что облегчало боевикам отражение атаки. Сложно давалось взаимодействие боевых групп с огневыми средствами. Так, боевые машины пехоты осуществляли огневую поддержку, находясь от атакующих групп на удалении до 1000 м, а танки еще дальше до 1-4 км, что не позволяло обеспечить быстрое и эффективное подавление огневых точек боевиков. В результате боевые группы, по существу, лишались огневой поддержки [2].

Все это заставило обратить особое внимание на организацию взаимодействия как внутри самих групп, так и между ними, а также с поддерживающими их огневыми средствами. Наиболее действенным методом решения данной проблемы стали проводимые заранее тактико-строевые занятия и тактико-огневые тренировки на местности, сходной с районом предстоящих действий. Это давало возможность предметно разъяснить каждому военнослужащему отдельно и группе в целом их место в боевом порядке взвода, роты, какую задачу и как они должны выполнять, порядок и способы совместных действий с соседями, поддерживающими огневыми средствами, саперами, огнеметчиками, а также добиться четкого уяснения сигналов управления, оповещения, опознавания, вызова, переноса и прекращения огня.

С особыми трудностями командование ОГВ столкнулось при применении боевых групп в горах. Дело в том, что многие подразделения, прибывшие в состав ОГВ, не имели возможности в местах постоянной дислокации пройти специальную подготовку. В этой связи уместно вспомнить опыт войны в Афганистане, когда личный состав, прибывавший на пополнение 40-й армии, в течение трех-четырех месяцев обучался в специальных учебных центрах Туркестанского военного округа и лишь после этого направлялся в район боевых действий. Однако в ходе контртеррористической операции такой возможности в ОГВ не было. Поэтому способы ведения боевых действий в горах приходилось осваивать в основном в ходе боев. К сожалению, возможности горного учебного центра 58-й армии использовались не полностью.

Между тем опыт показывает, что личный состав каждой боевой группы должен пройти специальную горную подготовку, включающую физическую

тренировку и отработку техники преодоления препятствий, обучение ориентированию в горах, особенно ночью, в туман, определению расстояний. Все военнослужащие должны уметь вести огонь из штатного оружия при больших углах места цели, в сложных метеорологических условиях (при резких перепадах температуры и атмосферного давления), хорошо освоить инженерное дело, уметь устанавливать и обезвреживать мины, производить взрывные работы, а также быстро приспособливать скалы, пещеры и другие естественные укрытия в горах для ведения боя, использовать их для защиты и маскировки.

Особое внимание следует обращать на тщательное согласование действий боевых групп при овладении командными высотами, продвижении в долинах, ущельях, при преодолении препятствий и заграждений. Здесь от всех воинов требуются взаимная выручка и взаимопомощь. Сигналы взаимодействия целесообразно выбирать наиболее простые, легко запоминающиеся и ясно отличающиеся друг от друга.

Опыт показывает, что каждый военнослужащий, входящий в состав боевой группы, независимо от специальности, должен быть обучен приемам ведения разведки местности в горах, в первую очередь, перевалов, проходов, теснин, ущелий, высот, дорог, троп, подъемов и спусков, выявлению скрытых подступов, выводящих во фланг и тыл расположения боевиков, твердо знать тактику их действий. Так, на тактико-строевых занятиях по проведению поиска следует обращать внимание на тщательное изучение объекта действий с нескольких направлений, путей выхода к нему, уточнение исходных позиций групп захвата, обеспечения, огневой поддержки, а также избранных вариантов применения сил и средств. Старшие боевых групп должны знать, где лучше выбирать места для устройства засад – у дорог, троп, проходящих по карнизам и ущельям, на склонах высот, образующих вход в ущелье, в населенных пунктах и т. д. В местах засад боевые группы, предназначенные для нападения, целесообразно располагать как можно ближе к вероятным маршрутам движения противника, позиции занимать на одном или на смежных склонах высот с таким расчетом, чтобы обстреливать боевиков огнем всех штатных и приданных средств.

Прочесывание местности важно организовывать так, чтобы обеспечивалось поочередное продвижение групп от рубежа к рубежу. В то время, когда одна из них осматривает местность, взаимодействующие группы располагаются на выгодном рубеже на расстоянии 25-30 м от объекта и держат его под прицелом. Особую сложность представляет обнаружение снайперов боевиков, которые тщательно маскируются. Для их выявления в составе боевых пар (троек) необходимо иметь специальных наблюдателей.

При подготовке к штурмовым действиям в населенных пунктах основные усилия требуется сосредоточивать на отработке порядка взаимодействия боевых групп при продвижении вдоль улиц, преодолении завалов, заграждений, при ведении боя внутри зданий, использовании дымов для обеспечения скрытного маневра и ослепления огневых точек боевиков или их уничтожении огнеметными средствами.

Практика показала, что огневая поддержка боевых групп, особенно на закрытой, резко пересеченной местности, в населенном пункте, усложняется в силу того, что затрудняется наблюдение за их действиями. В таких случаях необходимо обеспечить избирательность поражения целей на каждом направлении. Наиболее приемлемым здесь может стать зонально-объектовый метод огневой поддержки, при котором командиры мотострелковых, танковых, воздушно-десантных подразделений получают более широкую возможность участвовать в управлении огнем артиллерии, согласовывать огонь и маневр боевых групп. При блокировании бандгрупп может применяться огневое окаймление, а при проведении поиска – огневое прочесывание [2].

Особые требования при групповой тактике предъявляются к системе управления. Так, в ходе КТО сложность состояла в том, что боевые группы не были обеспечены радиосвязью и подача им команд командиром взвода, роты осуществлялась звуковыми и световыми сигналами, а это в условиях боя, особенно на пересеченной местности, было весьма затруднительно. Ставка в такой обстановке делалась на самостоятельность, сообразительность, инициативу командиров отделений, расчетов, экипажей, старших боевых групп [1].

В целом создание боевых групп, как показал опыт контртеррористической операции, себя оправдало. При должной подготовке и всестороннем обеспечении они могут успешно действовать в наступлении и обороне в составе боевого охранения, сторожевых застав, при блокировании, поиске, патрулировании, штурмовых действиях в населенном пункте и в горах. Вместе с тем, нельзя не учитывать, что создание таких групп вступает в определенное противоречие с основополагающим принципом военного искусства – сосредоточением сил и средств на важном направлении, да и не против каждого противника приемлема тактика разрозненных действий.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Воробьев И.Н. Тактика боевых групп // Военная мысль. № 01/ 2001. – С. 27-30.
2. Плужников А.Л. Оценка возможностей мотострелковых (танковых) подразделений в обороне / А.Л. Плужников // Военная мысль № 8/ 2010. – С. 12-14.

Ұсынылған мақалада Ресей Федерациясының Солтүстік Кавказдағы террористерге қарсы операцияларының тәжірибесі және жауынгерлік топтары әрекеттерінің тактикалық дамуы көрсетілген.

This article discusses the experience of the troops of the Russian Federation in counter-terrorist operations in the North Caucasus and the development of tactics of action of combat groups.

УДК 94 (574)

Р.С. Альжанова, профессор кафедры языковой подготовки Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан, кандидат исторических наук, капитан.

К ВОПРОСУ О НАСЛЕДИИ ЗОЛОТОЙ ОРДЫ В КОНТЕКСТЕ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ

В статье говорится об особенной роли национальной истории в политике государства, начало которой положил Первый Президент Республики Казахстан – Елбасы Н.А. Назарбаев. Анализируются программные статьи Президента о модернизации общественного сознания и «Семь граней Великой степи». В рамках проектов программных документов и в связи с юбилейной датой «750 лет Золотой Орде», в статье раскрывается вопрос о роли Золотой Орды в формировании нашей государственности и наследии этого великого государства. Это формирование института чингизизма в Казахском ханстве и традиционного ислама. Также раскрыто отношение советской историографии к изучению истории Золотой Орды.

Ключевые слова: Золотая Орда, национальный код, духовное развитие, модернизация общественного сознания, Великая степь, историография, золотоордынское наследие, полиэтнический и поликонфессиональный, расцвет и падение, институт чингизизма.

Введение

В настоящее время национальной истории придается исключительная роль во главе с Первым Президентом Республики Казахстан – Елбасы Н.А. Назарбаевым. Более двадцати лет назад вышел его труд под названием «В потоке истории». В этой книге Глава государства глубоко осмысливает историю своего народа: «Непростые испытания были ниспосланы многострадальным казахам и другим нациям, связанными с нами одной судьбой, но нам суждено было выжить и получить исторический шанс воскреснуть и продолжить свой неповторимый независимый путь» [1, с. 13].

С 2004 года была реализована уникальная государственная программа «Мәденимұра». Благодаря государственной поддержке произошло восстановление историко-культурных памятников и объектов на территории Казахстана. В 2013 году в стране принята программа «Халық тарих толқынында», позволившая нам системно собрать и изучить документы из ведущих мировых архивов, посвященных истории нашей страны.

«...А сейчас мы должны приступить к более масштабной и фундаментальной работе... изменить общественное сознание, чтобы стать единой Нацией сильных и ответственных людей», - отмечал Н.А. Назарбаев [2].

2017 год стал особенным для всех казахстанцев: мы встали на путь модернизации общественного сознания, благодаря программной статье Президента «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания»

(«Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру»). Продолжение этой грандиозной идеи мы наблюдаем в статье «Семь граней Великой степи». Этот путь мы проходим через осмысление истоков. «Первое условие модернизации нового типа – это сохранение своей культуры, собственного национального кода», – отметил Елбасы [2].

Это очень глубокие по содержанию и масштабнейшие по своему охвату, серьезные программные документы. Реализация «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» выведет нашу нацию на совершенно качественный новый уровень, где выстроится баланс между социально-экономическим и духовным развитием нашего государства. И он адресован, прежде всего, поколению независимости. В статье отражены ключевые духовные ценности современного Казахстана. Проблемы, на которых заострил внимание Лидер государства, актуальны сегодня как никогда. Это главные ориентиры и ценности нашего времени, которые должны обеспечить сохранение культурного кода нации: языка, духовности, традиций, культуры и, конечно, истории. В связи с этим, необходимо создание новой мировоззренческой модели, где важно воспринимать историю не как сухую хронологию и летопись дат и цифр, а как живой организм с уникальной историей – со всеми пережитыми трудностями, страшными трагедиями, героическими победами и славными достижениями.

Историю казахского народа необходимо рассматривать сквозь призму современности. Это опыт, пронесенный через века, осмысление которого позволит модернизировать сегодняшние нормы и принципы.

Основная часть

2020 года стал богатым на юбилейные даты, одной из которых является 750-летие Золотой Орды. Широким массам необходимо знать роль государства Улуг Улус, Золотой Орды, в формировании нашей государственности. Наряду с изучением ее истории важно понимать роль и место основателя Золотой Орды – Жошы хана и его потомков, которые стали основателями собственно Казахского ханства. К слову, великий Жошы захоронен на казахской земле.

Однако казахские ханы никогда не чувствовали себя основоположниками нового государства. По праву старшие казахские ханы считали себя прямыми наследниками могущественной Золотой Орды. Казахское ханство обеспечило безопасность десятков и сотен родов и племен на огромной территории, занимавшей большую часть бывшей Золотой Орды. Основную территорию крупнейшей средневековой державы составлял именно Казахстан. Не исследовав и не осмыслив историю Золотой Орды, мы до конца не сможем понять историю Казахского ханства. Этот период в истории нашей страны был ключевым. Он явился связующим звеном между историей Казахского ханства и тюркским периодом. Великий улус возник, сформировался в наших степях и потом расширился до Дуная и южной России.

В 2015 году было торжественно отмечено 550-летие Казахского ханства. Оно включало в себя множество древних и средневековых тюркоязычных государств, но основной являлась Золотая Орда. Казахское ханство выделилось, вместе с Казанским, Крымским, Астраханским, Сибирским ханствами и

Ногайской ордой, возникшее после распада Улуг улуса. Оно было огромным по территории, авторитетным в международном масштабе, стабильным и успешным среди других государств Передней и Центральной Азии. Много народов и известных современных государств мира – выходцы из этого ярчайшего, многообразного и сложного явления средневековья.

Известно, что на протяжении очень длительного времени эпоха Золотой Орды была большим белым пятном в отечественной истории. И остается таковым в настоящее время. Жизнеописание Жошы-хана, взаимоотношения чингизидов с населением Дешт-и-Кыпчака, завоевательные походы Бату-хана, реформы Узбек-хана, многие другие темы ждут глубокого исследования. Между тем процессы имели прямое отношение к предкам казахского народа. И богатая история Улуг Улуса, кочевников, построивших мощную военно-политическую державу с развитой экономикой и богатой культурой, как и история гуннов, саков, древних тюрков, может только способствовать укреплению казахского патриотизма [3].

Практически весь древний, средневековый периоды и новое время, а именно, изучение государственного формирования, исторического наследия и самобытной культуры в советской историографии не изучались, так как находились под жестким государственным запретом, а, если и имели отражение в научной исторической литературе, то представляли скудные фальсифицированные сведения. Известные историки и писатели преследовались и подвергались гонениям за отражения исторических фактов вышеназванных периодов.

Один из первых историков Казахской ССР, доктор исторических наук, профессор Ермухан Бекмаханов, подвергся преследованиям за то, что дал объективную оценку восстанию под руководством мятежного хана Кенесары Касымова. За это был преследован властями и приговорен к расстрелу, который заменили лишением свободы на 25 лет. Подобная участь постигла известного казахского писателя Ильяса Есенберлина, который также сделал попытку проникнуться в глубокую, не исследованную историю нашего народа в своем художественном произведении «Алтын Орда». Книга была завершена в 1983 году. Это было единственное художественное произведение советского периода о сложных этапах становления, расцвета и падения великого государства.

Прошло около двух десятков лет, и трагическая судьба постигает известнейший труд известного отечественного поэта, писателя, ученого, общественного деятеля Олжаса Сулейменова. Его всем известный глубокий историческо-лингвистический труд «Азия» был снят с товарооборота. Причиной явилось то, что он, проделав глубокий анализ источника, осмелился доказать, что древнерусский памятник «Слово о полку Игореве» был написан на стыке двух культур: тюркского и славянского. И это всего несколько примеров, демонстрирующих ситуацию в советской историографии.

Изучение истории Золотой Орды официально было запрещено в 1944 году, когда объявили реакционным золотоордынским героический эпос «Едиге». Причины такого несправедливого забвения величественного

исторического периода весьма банальная: советскому руководству не выгодно было знание тюркоязычных советских народов о существовании развитого государства, в котором расцветала письменность, городская культура и цивилизация, которая вела дипломатические связи со всем миром и обладала весомым авторитетом на всем континенте. И самое неудобное было то, что память о Золотой Орде имела объединяющую силу тюркских народов, что уже действительно не входило в планы шовинистов советского руководства, у которых были планы прямо противоположные, а именно: стереть национальную идентичность республик, входивших в СССР, превратив в безликую массу из людей, этническую принадлежность которых можно было увидеть судя только по внешности, а внутри это был индивид, не знающий своего языка, истории, национальных обычаев и традиций и т. д.

Сейчас наше государство ведет вполне самостоятельную внутреннюю и внешнюю политику и одной из важных политических программ это духовное и культурное возрождение народа. Наконец, исторический голод утолен. Все, у кого было естественное желание изучать славную историю своей страны, был лишен такой возможности. А сейчас созданы все условия для возрождения исторической памяти. Мы без оглядки демонстрируем всему миру нашу уникальную, героическую и, вместе с тем, глубоко трагическую историю.

Огромным и богатейшим наследием явились для нас потомки великого Жошы-хана. Это все ханы Великой казахской степи, многие из которых являются национальными героями, смогли не только сохранить, но и приумножить земли. Современный народ Казахстана огромной территории нашего государства во многом обязан именно им: ханам казахского ханства. Наша земля вызывает восхищение своими бескрайними просторами и богатствами, что уже является подтверждением героического прошлого джучидов, то есть ханов Казахского ханства. В течение четырех веков, все они, начиная от основателей Казахского ханства Жанибека и Керей до последнего мятежного и самопровозглашенного хана Кенесары Касымова, ведут начало от знаменитого хана Золотой орды Урус-хана. Наиболее сильные среди них Касым, Хакназар, Есим, Тауекель, Жангир, Тауке, Абылай.

Наиболее сильными джучидами более позднего времени были Чокан Валиханов – яркий представитель казахского народа, единственный ученый XIX века, потомок Абылайхана. Один из ярчайших лидеров казахского народа, известный представитель национальной интеллигенции начала XX века, Алихан Букейханов, истинный сын своего народа, сумевший сплотить многомиллионный народ вокруг идеи алашского движения. Он отдал свою жизнь, в прямом смысле этого слова, своему народу.

Накануне монгольского нашествия отдельные племена уже прошли весь процесс формирования народности. В Золотой орде основным населением были кипчаки и племена Дешт-и-кыпчака уже должны были сформировать казахскую (а может и кыпчакскую) народность. Однако монгольское нашествие приостановило объединение племен. Казахская народность сформировалась позже на 200 лет. В него влились новые монгольские племена, изменилась раса,

стала более монголоидная, сформировался институт чингизизма. Монголы стали частью тюркских племен.

Этногенез казахского народа в основном состоялся в золотоордынский период. Внутри Золотой Орды шел процесс слияния разных этнических общностей в новое образование. Однако характерно то, что монголы растворились в тюркских племенах, так как последних было большинство и на момент распада Орды не доставало только современного названия «казах», которое появилось позже, в связи с рядом политических обстоятельств. Об этом свидетельствует известный рассказ ал-Омари о Дешт-и-Кипчак, в котором он пишет, что татары смешались с кипчаками, «и земля одержала верх над природными и расовыми качествами их (татар), и все они стали точно кипчаки, как будто они одного (с ними) рода, оттого, что монголы (и татары) поселились на земле кипчаков, вступали в брак с ними и оставались жить в земле их (кипчаков)»[4, с. 207].

Ярко отразилось влияние Золотой Орды на духовной культуре Казахстана – именно от Орды, от ханов Берке и Узбека мы унаследовали наш традиционный ханафитский мазхаб суннизма, с его рациональным подходом и толерантностью. Хотя мусульманским государством Орда стала далеко не сразу. Сам Чингизхан никогда не был религиозным фанатом и довольно толерантно относился к любой религии. На завоеванных территориях не устраивал религиозные гонения, а, наоборот, разрешал местному населению придерживаться их религии. Основными качествами для мудрого завоевателя были личные качества человека. Точно неизвестно, какой религии придерживался основатель Орды Батый, но похоронен по монгольскому языческому обряду. Берке хан принял ислам в раннем детстве и был религиозным человеком, но ислам, все же, не стал популярным в государстве в период его правления. А вот Узбек хан объявил ислам государственной религией, а также его укрепление продолжилось в период правления Джанибека.

Земледельцами в Орде были покоренные народы, ремесленники, нагнанные с побежденных стран. Особенно много их было захвачено с мусульманского Востока, поэтому культура Орды была подчеркнута мусульманской.

На захваченных территориях возводились новые города, в которых можно пронаблюдать своеобразную, синкретическую культуру Золотой Орды. Центр Орды находился в Нижнем Поволжье, поэтому многие крупные города возводились там. Но также новые города возводились на степных пространствах, возле рек, без оборонительных сооружений. Завоевав города, монголы никогда не уничтожали их, наоборот, старались сохранить, но приказывали убирать оборонительные стены. Не нарушали они экономическую жизнь города, торгово-ремесленная жизнь продолжала существовать, как и прежде, но под новой властью. Смелая традиция – строить прекрасные города посреди Степи, на ровном пустом пространстве – была в свое время заложена ордынскими ханами. И строительство Астаны в независимом Казахстане – это не просто смелое решение, оно опиралось на вековую традицию, изначально

впечатанную в наш «национальный код», по выражению Елбасы Нурсултана Назарбаева.

Золотая Орда была полиэтничным и поликонфессиональным евразийским государством, которое было широко известно своей политикой толерантности по отношению к различным этносам и религиям. При желании здесь вполне можно (и нужно!) усмотреть своего рода «исторический прототип» нашей казахстанской модели толерантности.

Заключение

Мы должны помнить, что важнейшее наследие той эпохи – это начало формирования новых народов из конгломерата местных и пришлых родов, племен, когда-то составивших Золотую Орду. В течение последующих столетий постепенно сложились казахи, узбеки, ногайцы, татары, каракалпаки, некоторые народы Северного Кавказа и ряд тюркоязычных народов.

Первый Президент страны – Елбасы Н.А. Назарбаев создал мощную организацию, в которой все нации и народности Казахстана могли работать вместе на принципах единения и согласия. Уже в 1992 году по указанию президента его аппарат усиленно работал в этом направлении. Он предложил создать Ассамблею согласия и единения, действующего на постоянной основе. В эти дни тщательно изучал мировую практику решения национального вопроса [5, с. 287].

Казахстан – единственное государство в СНГ, в котором не было никаких серьезных конфликтов на межнациональной почве и тем более войн, в отличие от многих других регионов бывшего СССР. Сейчас, как и в советскую эпоху, Казахстан является многонациональной страной, где проживают представители более 100 этносов. «Казахстанское общество видится только как объединение дружественных народов, как творческий синтез различных этнокультурных традиций, обогащающихся взаимными обменами» [6, с. 4].

Обращение к золотоордынскому наследию будет способствовать дальнейшей интеграции этносов Казахстана в единую гражданскую нацию, консолидированную вокруг государствообразующего казахского народа.

При этом казахское (этническое) и казахстанское (гражданское) начала смогут стать по-настоящему органичным единым целым, без какой-либо внутренней коллизии.

Народная память поистине крепка, сегодня надо сделать так, чтобы она «работала» на консолидацию всех казахстанцев в единый народ современного светского государства.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Назарбаев Н.А. В потоке истории. – Алматы, 1999.
2. Назарбаев Н.А. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания. Астана, 2017.
3. Золотая Орда: мифы и правда / Казахстанская правда. 22 октября. 2019.

4. Кузембаев Н.Е. Монгольское завоевание кипчакских племен восточного Дешт-и-кипчака и судьбы кипчакской элиты в составе монгольской империи и за ее пределами. – Алматы, 2012. – 348 с.

5. Ертысбаев Е. Казахстан и Назарбаев: логика перемен. – Астана: Елорда, 2001. – 576 с.

6. Независимая газета. 24 мая 2001 г.

Мақалада Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.А. Назарбаев негізін қалаған мемлекет саясатында ұлттық тарих рөлінің ерекшелігі туралы айтылады. Президенттің қоғамдық сананы жаңғырту туралы және «Ұлы даланың жеті қыры» бағдарламалық мақалалары талданады. Мақалада бағдарламалық құжаттар жобасы шеңберінде біздің мемлекеттілігіміздің қалыптасуында Алтын Орданың рөлі мен осы ұлы мемлекеттің мұрасы жайлы мәселе айшықталады. Бұл Қазақ хандығындағы Шыңғысхан ұрпақтары институты мен дәстүрлі ислам қалыптасуы болып табылады. Сонымен қатар Алтын Орда тарихын зерделеуге кеңестік тарихнаманың көзқарасы ашылған.

Түйінді ұғымдар: Алтын Орда, ұлттық код, рухани даму, қоғамдық сананы жаңғырту, Ұлы дала, тарихнама, алтынордалық мұра, полиэтникалық және поликонфессиялық, гүлдену мен құлдырау, Шыңғысхан ұрпақтары институты.

The article talks about the special role of national history in state policy, the beginning of which was laid by the First President of the Republic of Kazakhstan - Elbasy N.A. Nazarbayev. The programmatic articles of the President on the modernization of public consciousness and “Seven Facets of the Great Steppe” are analyzed. In the framework of the projects of the program documents and in connection with the anniversary of “750 years of the Golden Horde”, the article reveals the role of the Golden Horde in the formation of our statehood and the heritage of this great state. This is the formation of the Chingizim Institute in the Kazakh Khanate and traditional Islam. Also the attitude of Soviet historiography to the study of the history of the Golden Horde is disclosed.

Keywords: Golden Horde, national code, spiritual development, modernization of public consciousness, the Great Steppe, historiography, the Golden Horde heritage, multi-ethnic and multi-confessional, prosperity and fall, the institution of Genghisism.

УДК 94 (574)

Ж.Т. Кошанова, М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университетінің доценті, филология ғылымдарының кандидаты, Петропавл қ.

МӘДЕНИ МҰРА ЕСКЕРТКІШТЕРІ – ҰЛТ БАЙЛЫҒЫ

Мақалада Петропавлдың тарихи-мәдени ескерткіштерін зерттеу, сипаттама беру мәселесі қарастырылады. Сонымен қатар Кеңес үкіметі мен қазіргі кезде қойғызылған ескерткіштерінің салыстырмалы талдауы жасалынды; қаладағы ескерткіштер тақырыбы бойынша студенттер арасында сауалнама өткізілді.

Кілт сөздер: тарихи-мәдени, ескерткіштер, мәдени мұра, мәдениет, сауалнама, қазіргі кезде, Кеңес үкіметі.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі, мақсаты мен міндеттері. Мемлекетіміз Тәуелсіздік алғалы ұлтымыздың мәдени мұраларын зерттеп, ғылыми еңбектерді басшылыққа алып, оларды түрлі бағытта қарастыру кең үрдіс алып келеді. Себебі әр ұлттың ерекшелігі, халықтың болмыс-тіршілігінің, мәдениетінің құпия сырлары сол ұлттың айнасы болып есептеледі.

Сондықтан бүгінгі егемен Қазақстанды, оның болашақтағы дамуын мәдени мұраларсыз көзге елестету мүмкін емес. Өйткені мәдени мұра сананы қалыптастырудың қайнар көзі болып табылады. Ол – адамгершілік, отаншылдық құндылықтарымызды байытудың негізі. Бір сөзбен айтқанда, мәдени мұра дегеніміз – баға жеткісіз рухани, мәдени, экономикалық және әлеуметтік қазына, жалпыадамзаттың, мәдениеттің құрылымды бөлігі, этнос, қоғам, адам зеректілігінің дамуы мен құрылуының бастауы, тарихи естеліктің маңызды қоймасы. Ежелгі тарихтың негіздерін бүгінгі күнмен қосатын жолды құрып, мәдени мұра қазіргі ғылым, мәдениет және білімге нәр береді. Табиғи байлықтарымен бірге ол ұлттық игілігі де, жетістігі де. Мәдени мұра арқылы Қазақстанның әлемдегі қауымдастығы алдында абыройы асқақтай түседі.

Тұңғыш Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында былай деген болатын: «Ұлттық жаңғыру деген ұғымның өзі ұлттық сананың кемелденуін білдіреді. Оның екі қыры бар. Біріншіден, ұлттық сана-сезімнің көкжиегін кеңейту. Екіншіден, ұлттық болмыстың өзегін сақтай отырып, оның бірқатар сипаттарын өзгерту. Ұлттық салт-дәстүрлеріміз, тіліміз бен музыкамыз, әдебиетіміз, жоралғыларымыз, бір сөзбен айтқанда ұлттық рухымыз бойымызда мәңгі қалуға тиіс, – дей келе, ойын былай деп тұжырымдайды.

«Мен қазақстандықтардың ешқашан бұлжымайтын екі ережені түсініп, байыбына барғанын қалаймын. Біріншісі – ұлттық код, ұлттық мәдениет сақталмаса, ешқандай жаңғыру болмайды. Екіншісі – алға басу үшін ұлттың дамуына кедергі болатын өткеннің кертартпа тұстарынан бас тарту керек» [2, 1 б.].

Демек, тарихи-мәдени мұраларды меңгеру, сақтау және қалпына келтіру тапсырылады. Өйткені, мәдени мұралар қазіргі Қазақстанның әлемдік өркендеуінің дәлелі. Сонымен бірге, олар әлемге қазақтың ұлттық рухани байлығын ашады.

Мақаланың мақсат-міндеттері Петропавлдың тарихи-мәдени ескерткіштерін зерттеу, олардың негізгі мәселелерін анықтап, шешу жолдарын ұсыну; «тарихи-мәдени ескерткіш» деген ұғымның мағынасын ашу; ескерткіштердің негізгі түрлерін қарастырып, анықтама беру; Петропавл тарихының негізгі кезеңдерін және оқиғаларын қарастыру; Петропавлдың ескерткіштеріне сипаттама беру; тарихи-мәдени ескерткіштердің түйінді мәселелерін анықтап, шешу жолдарын ұсыну.

Мақаланың ғылыми жаңалықтары ғылыми жобада кеңестік және қазіргі кезде қойғызылған ескерткіштерінің салыстырмалы талдауы жасалынды; қаладағы ескерткіштер тақырыбы бойынша студенттер арасында сауалнама өткізілді. Жұмыс нәтижесі: кеңестік және қазіргі кезде қойғызылған ескерткіштердің салыстырмалы талдауы, өткізілген сауалнаманың нәтижелері бойынша тарихи-мәдени ескерткіштердің жағдайы қоғамдағы тарихқа көзқарастарға тәуелді болатыны анықталған. Ескерткіштердің негізгі мәселелерін шешу бойынша келесі ұсыныстар енгізілген: тікелей өлке тарихымен байланысты мәдени ескерткіштерді қайта тұрғызу жұмыстарын жалғастыру; тарихи-мәдени мұраны туризмді дамыту үшін белсенді пайдалану, тарихи-мәдени мұраны халыққа кеңінен тарату мақсатында қоғамдық білім және бұқаралық ақпарат салаларына аудару жолдарын іздестіру; тарихи-мәдени мұра нысандарының материалды-техникалық базаларын жақсарту.

Негізгі бөлім. Ескерткіш – адамдарды, оқиғаларды, нысандарды, кей кезде жануарларды мәңгі есте сақтау үшін салынған ғимарат. Жиі, мемориалдық функциядан басқа, ешқандай функцияларды атқармайды. Кең таралған ескерткіш түрлері – мүсін, обелиск, монумент, мемориал, бағана және т.б. Архитектура жағынан ескерткіштер кеңістікті ұйымдастырады, олар жиі алаңдардың немесе басқа қоғамдық кеңістіктердің ортасында орналасады.

Қазіргі ескерткіштердің түп бейнесі зират басына қойылатын тастар болып саналады. Мысалы, Ежелгі Мысырдағы пирамидалар. Алғашқы нағыз ескерткіштер Ежелгі Римде пайда болған. Оларға императорлардың мүсіндері, мемориалдық қақпалар және бағаналар жатады. Еуропада ескерткіштер қайта өрлеу дәуірінде кең көлемде салына бастады. XVII-XIX ғасырларда үлкен мемориалдық ескерткіштер пайда болады, ал XX-XXI ғасырларда шағын, табиғи шамасына сәйкес ескерткіштер кең тарала бастады.

Ескерткіштердің түрлері: мүсін – адамның, жануардың, кейде фантастикалық кейіпкердің мүсіндік бейнесі; обелиск – белгілі бір оқиғаны мәңгі есте сақтау үшін қойылатын үшкір төбелі, қырлы ескерткіш; мемориал – белгілі бір оқиғаның құрбандарына немесе белгілі бір адамның, оқиғаның есіне қойылған ескерткіш; монумент – айрықша кең көлемді, терең мағынасы бар ескерткіш; техникалық ескерткіш – техника құралдарын (локомотив, трактор және т.б.) ескерткіш ретінде қойылуы; бағана – ескерткіш рөлін атқаратын биік діңгек; триумф қақпасы – әскери жеңіс құрметіне қойылатын ескерткіш; стела –

әдетте жазуы, рельефті сурет болатын вертикальды естелік белгі (тақта, бағана); барельеф – адамның, әртүрлі денелердің тақта бетіндегі дөңес бейнесі. Ол әртүрлі материалдардан жасалады: саз балшықтан жапсырылады, ағаштан кесіледі, қоладан құйылады, мәрмәрден ойылады.

Петропавлдың тарихи-мәдени ескерткіштерін әр кезеңмен сипаттайтын болсақ. Кеңес дәуірінің ескерткіштерінің тарихы 1926 жылдан басталады. Осы жылдың 19 маусымда Вокзал алаңында В.И. Ленинге ескерткіш орнатылды. Қазіргі кезде ол сақталған жоқ. Үлкенді-кішілі ескерткіштердің бәрін айту мүмкін емес, алайда атауларын төмендегі кестеде беретін боламыз. Мәселен, В.В. Куйбышев ескерткіші – Кеңес Одағының Коммунистік партияның және Кеңес мемлекеттің көрнекті қайраткерге қоладан жасалған ескерткіш. Ол 1968 жылы, сенбіліктерде жиналған қаражатқа вокзалдың алдындағы алаңында қойылған. Мүсінді жасаған мүсінші В.А. Федоров және архитектор М.Е. Константинов 8 метрлік ескерткіште Куйбышевті 18 жасар жас жігіт ретінде бейнеленген. Себебі, 18 жаста Куйбышев Петропавлда Кеңестік идеяларын насихаттады. 1998 жылдың шілде айында ескерткіш мәдениет және демалыс паркіне тасымалданды. Паркта социализм монументтердің мұражайды ұйымдастыру жоспарланған болатын, бірақ, ол қазір де жоқ. Валериан Владимирович Куйбышев – Кеңестік мемлекеттік және партия қайраткері, революционер. Ол 1888 жылғы 25 мамырда Омбы қаласында, офицердің отбасында туған. 1905 жылы Санкт-Петербургтағы әскери-медициналық академияға түседі, 1906 жылы академиядан шығарылады. Кейін, ол Санкт-Петербургте, Самарада, Омбыда, Томскте, Харьковта, Петропавлда революционерлік жұмыстарын жасайды. Петропавлға Куйбышев 1907 жылы мамырдың алғашқы күндерінде келеді. Оның басшылығымен митинг жүргізілді. Митингте сөйлеген Куйбышев жұмысшыларды патшалығымен күресті жалғастыруға шақырған. 9 мамырда екінші митинг болды, митингте жұмысшылардан басқа, теміржолшылар және жастар қатысқан. Куйбышев митингте қатысып, өз жалынды сөзін айтқан. Петропавлда жұмыс істеген айларында Куйбышев «Степная жизнь» газетін шығаруды ұйымдастырды, жергілікті жұмысшылар арасында жұмыстар атқарған. Осы жылдың маусым айында Куйбышев Петропавлдан кетуге мәжбүр болды.

Кәрім Сүтішев мүсіні – Петропавлда Кеңес үкіметінің орнатылуы үшін күрескен революционердің граниттен жасалған ескерткіші. Орындаушысы – Ленинградтық көркем қоры. Ол 1975 жылы Кәрім Сүтішев көшесінде, қазіргі салық департаментінің алдында орнатылған. Сүтішев Кәрім Мұхаммед-Рахымұлы – 1885 жылы Петропавлда туған, 1917 жылғы ақпан және қазан революциялары кезінде өлкедегі әлеуметтік өзгерістердің белсенді қатысушысы. 1917 жылдың сәуірінен Петропавл жұмысшылар мен солдаттар кеңесінің, ал қарашадан Петропавл ревкомының мүшесі. Сүтішев алғашқы Петропавл жұмысшылар мен солдаттар депутаттары кеңесінің сауда-өнеркәсіп бөлімнің комиссары болып тағайындалды, қазақ және татар еңбекшілері арасында жұмыс жөніндегі секцияны басқарды. 1918 жылғы контрреволюциялық әрекет кезінде Сүтішевті Караван көшесінде мұсылман

националистермен айуандықпен өлтірілді. Қазір осы көше Сүтішев есімімен аталған.

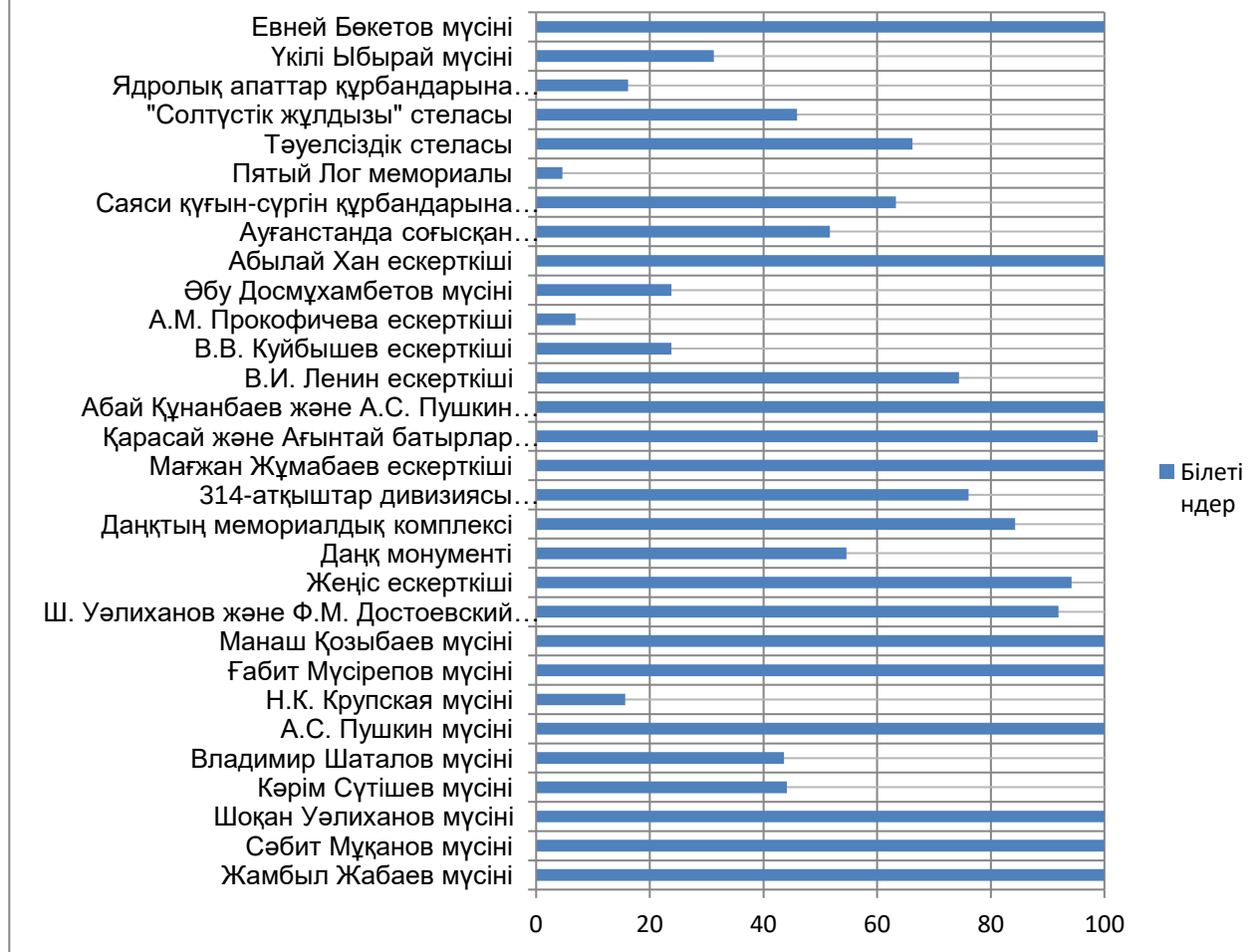
«Пятый лог» мемориалы – 1918 жылғы 10 маусымда ақ гвардияшылдармен атылған Кеңес өкіметін орнату үшін күрескен 22 революционерге қойылған мемориал. Атылған революционерлердің аттары қаланың тарихында мәңгі қалды: А.И. Быстрицкий, К. Гапонов, П.С. Голубов, И. Дубынин, А. Заикин, Е.Т. Зимин, А.И. Иванов, В. Землянский, Г.И. Идрисов, Р. Ицерохес, П.С. Калюжная, Ф.П. Кочкарев, И. Коломейченко, И. Люстерник, Я.С. Побелянский, А.М. Прокофичева, П.Е. Рыжов, П.П. Темлянец, В.С. Трацевский, И.Я. Филиппенко, Ф.Е. Шананин. Ескерткіш 1989 жылы Пятый Лог атты жырада орнатылған. Оның авторы – Санкт-Петербургтық мүсіншісі О.С. Ключкин. Мемориал қызыл және сұр түсті граниттік «Естелік қабырғасынан» тұрады. «Естелік қабырғасының» алдында қызыл гвардияшылдардың мүсіні орнатылған.

Тәуелсіздік жылдары қойылған ескерткіштер. Мағжан Жұмабаев ескерткіші – Солтүстік Қазақстанда туған әйгілі қазақ ақынына қойылған ескерткіш. Ақынның 100 жылдығына орай, 1993 жылы Мағжан Жұмабаев және Интернационал көшелерінің қиылысында орнатылған. Ескерткіш қоңыр түсті граниттен жасалған, оның биіктігі 3 метр, мүсінші – халықаралық жарыстардың жеңілпазы, суретшілер одағының мүшесі Марат Өмірсерікұлы Әйнеков. Мүсінді салуда оған Жұмабаевтың жиені Ғаділша Каһарманов көмектесті. Ескерткіште отырып, алға, болашаққа қарайтын Мағжан бейнеленген, оның иығында сұңқар – ойдың жоғары ұшуының символы.

Тәуелсіздік стеласы – Қазақстан Республикасының тәуелсіздігінің 20-жылдығына орай 2011 жылы тамыз айында ашылған ескерткіш. Ол қаланың ортасында Қазақстан Конституциясы және Васильев көшелерінің қиылысуында орналасқан. Стеланың биіктігі – 28,5 метр, оның авторлары – әйгілі мәдениет қайраткері Самат Бөкебай және архитектор Ғұмар Нұрбаев. Сонымен бірге, ескерткіштің маңындағы аумағы 3 гектар алаңының гүлдендіру жұмыстары өткізілген.

Петропавлдағы тарихи-мәдени ескерткіштер бойынша анализ жасау мақсатында Манаш Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университетінде бірінші курс студенттері арасында Петропавлдың тарихи-мәдени ескерткіштер тақырыбы бойынша сауалнама өтті. Сауалнамада қазақ және орыс тілінде оқитын 500 студент қатысты, оларға Петропавл қаласының 30 тарихи-мәдени ескерткіші бойынша 2 сұрақтан қойылды: «Ескерткіш қойылған тұлғаны немесе оқиғаны білесіз бе?» және «Ескерткіш қайда орналасқанын білесіз бе?». Осы сауалнаманың нәтижелерін 1-ші және 2-ші суреттерде көруге болады. Суреттерде сәйкесінше 1-ші және 2-ші сұрақтарға жауап білетін және білмейтін оқушыларының проценттік қатынасы берілген.

"Ескерткіш қойылған тұлғаны немесе оқиғаны білезіз бе" сауалнаманың нәтижелері

«Ескерткіш қойылған тұлғаны немесе оқиғаны білесіз бе?» деген сауалнаманың нәтижелері бойынша мұндай қорытындыларды шығаруға болады: ең танымалы ескерткіштер болып Абай Құнанбаев және А.С. Пушкин, Мағжан Жұмабаев, Ғабит Мүсірепов, Манаш Қозыбаев, А.С. Пушкин, Шоқан Уәлиханов, Сәбит Мұқанов, Жамбыл Жабаев, Евней Бөкетов, Абылай хан ескерткіштері табылады.

Ең аз танитын ескерткіштерге Кеңес заманының Пятый Лог мемориалы, А.М. Прокофичева, В.В. Куйбышев, Н.К. Крупская, Әбу Досмұхамбетов және К. Сүтішев ескерткіштері жатады.

Мұның себептері – қазақ халқының мәдени мұрасының қайта өркендеуі; Қазақстан тарихының, этнографиясының және мәдениетінің дамуы. Сонымен бірге, бұл қазіргі тарихтың толықтай берілмеуінің белгісі.

2-суретте «Ескерткіш қайда орналасқанын білесіз бе?» деген сауалнаманың нәтижелері көрсетілген. Осы нәтижелер бойынша Петропавл ескерткіштерін 3 топқа бөлуге болады:

1. Ең танымал ескерткіштер: Абылай хан ескерткіші, Абай Құнанбаев және А.С. Пушкин ескерткіші, Қарасай және Ағынтай батырлар ескерткіші, Мағжан Жұмабаев ескерткіші, Манаш Қозыбаев мүсіні Евней Бөкетов мүсіні.

2. Орташа танымал ескерткіштер: Даңқтың мемориалдық комплексі, А.С. Пушкин мүсіні, Владимир Шаталов мүсіні, 314-атқыштар дивизиясы жауынгерлеріне қойылған ескерткіш, Ғабит Мүсірепов мүсіні, В.И. Ленин ескерткіші, Ш.Ш. Уәлиханов және Ф.М. Достоевский барельефі, саяси қуғын-сүргін құрбандарына ескерткіш, Ш.Ш. Уәлиханов мүсіні, Даңқ монументі және Жеңіс ескерткіші.

3. Аз танымал ескерткіштер: В.В. Куйбышев ескерткіші, Ауған соғысы жауынгерлеріне ескерткіш, А.М. Прокофичева ескерткіші, Пятый Лог мемориалы, Н.К. Крупская мүсіні, Әбу Досмұхамбетов мүсіні және К. Сүтішев мүсіні.

Осыдан келесі қорытынды жасауға болады: қазіргі кезде қойылатын ескерткіштер көбінесе қаланың ортасында, айналасы көркейтілген кең алаңдарда қойғызылады. Осы алаңдар қала тұрғындарының демалу орындарына айналады. Сондықтан да, 1-ші және 2-ші топтардың

ескерткіштерін студенттер ең танымал деп санады. Бірақ бірінші топтың ескерткіштері жаңа болғандықтан, оларға бұқаралық ақпарат құралдары тарапынан да көп назар аударылады. Сонымен бірге, университеттің маңында орналасқан Манаш Қозыбаев пен Мағжан Жұмабаев ескерткіштері барлық студенттерге таныс деп айтамыз.

Ал 3-ші топтың ескерткіштері кеңес заманының қайраткерлеріне – қазір ұмытылған тарихи тұлғаларға не оқиғаларға арналғанынан, немесе қаланың шет аудандарында орналасуына байланысты студенттер арасында аз танымал болды. Мысалы, сауалнамада қатысқан респонденттерінің көбіне танымал Ш. Уәлиханов және Ғ. Мүсірепов ескерткіштері қаланың шетінде орналасқандықтан, олардың қайда орналасқанын респонденттердің көбіне белгісіз. Осының нәтижесінде ғылыми жұмыста қойылған гипотеза дәлелденеді, яғни, ескерткіштердің тарихи-мәдени мұрасының маңыздылығы тарихқа көзқарастың өзгеруіне тура байланысты болады.

Қорытынды. Мәдени мұра дегеніміз – баға жеткісіз рухани, мәдени, экономикалық және әлеуметтік қазына, жалпыадамзаттық мәдениеттің құрылымды бөлігі, этнос, қоғам, адам зеректілігінің дамуы мен құрылуының бастауы, тарихи естеліктің маңызды қоймасы. Ежелгі тарихтың негіздерін бүгінгі күнмен қосатын жолды құрып, мәдени мұра қазіргі ғылым, мәдениет және білімге нәр береді. Табиғи байлықтарымен бірге ол ұлттық игілігі де, жетістігі де. Мәдени мұра арқылы Қазақстанның әлемдегі қауымдастығы алдында абыройы асқақтай түседі.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. «Петропавловск. Серия: история городов Казахстана» / В.Я. Басин, А.С. Елагин, К.Н. Нурпеисов, А.Е. Липовой. – Алма-Ата: «Наука», 1985.
2. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру, сәуір 2017 ж.
3. «Қызылжар Елі – Жемчужина Севера» / Бас редактор – Б.Ғ. Аяған – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы» ЖШС, 2007 жыл.

Статья посвящена изучению и описанию памятников истории и культуры Петропавловска. Был также сравнительный анализ памятников, установленных советским правительством и сейчас. Был проведен опрос среди студентов на тему памятников в городе.

Ключевые слова: историко-культурные, памятники, культурное наследие, культура, опросник, современность, советское правительство.

The article deals with the study and description of historical and cultural monuments of Petropavlovsk. There was also a comparative analysis of the monuments erected by the Soviet government and now. A survey was conducted among students on the topic of monuments in the city.

Keywords: historical and cultural, monuments, cultural heritage, culture, questionnaire, now, the Soviet government.

УДК 94/574

Р.С. Альжанова, профессор кафедрасы языковой подготовки Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан, кандидат исторических наук, капитан.

Ә.А. Бенке, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Әскери институтының жалпы білім беру пәндері кафедрасының оқытушысы, магистр, подполковник.

ЛИТВА КСР-І ТРАКАЙ АУДАНЫ МАЙТИГОЛИШКЕС АУЫЛЫНДАҒЫ АСТЫРТЫН ЖӘНЕ ПАРТИЗАН ОТРЯДЫ

Берілген мақалада автордың атасы мен арғы атасы – Савелий мен Иван Рыбниковтар тарихы баяндалады. Литва КСР-і аймағында астыртын және партизандық әрекеттер белсенді етек алады. Екеуі де Литва КСР-і Тракай ауданындағы астыртын және партизандық ұйым өкілдері болған. Жұмыста астыртын әрекетпен айналысқан адамдардың әрекеті сипатталады. Олар сан рет телефон-телеграф тораптарын істен шығарып, Вильнюс гарнизонының фашистерін байланыс құралдарын айырды және олардың аппаратында берекесіздік тудырады. Балта және арамен қаруланып, бағандарды кесіп, телефон сымдарын үзіп, изоляторларды бұзған.

Түйінді ұғымдар: астыртын, партизандар, фашистер, партизандық әрекет.

Әрбір қазақстандық отбасының тарихы біздің ел тарихының жанды бөлшегі және ол 1941-1945 жылдардағы Ұлы Отан соғысымен байланысты. Ұлы Жеңістің 75-жылдығы мерекесі қарсаңында соғыс тақырыбы ерекше өзекті екендігі ақиқат. Мүмкін, әрбір қазақстандық өз ата-анасын, соғысқа қатысқан адамын еске алып, аталардың әскери суреттерін қарап, ескі отбасылық мұрағатты іріктеп алған болар, құнды болса, тіпті оны осындай ұлы күнмен құттықтайды.

Бұл мақалада мен сондай-ақ менің атам, Савелий Рыбниковқа, атам, Иван Рыбниковқа құрмет көрсеткім келді және менің отбасыма қатысты әскери өмірбаяндық фактілерімен бөліскім келді. Олардың екеуі де Тракай ауданының Литва КСР астыртын және партизандық ұйымының өкілдері болды.

Ұлы Отан соғысы кезінде КСРО аумағының батыс бөлігі оккупант-мемлекеттердің бақылауында болды. Нацистік Германия бір жақты тәртіпте өзін барлық үш Балтық жағалауы елі құқықтық мирасқоры деп жариялады. Балтық маңы халықтары немістер «құрып бара жатқан нәсіл» деп танылды, оны «неғұрлым серпінді адамдарға» ауыстыру қажет болды.

Шығыстағы жаулап алынған аумақтарды отарлау бойынша ұлтшыл жоспар Ост (Generalplan Ost) бас жоспары деп аталады. Бұл жоспар Балтық елдерінің аумағынан байырғы тұрғындардың үштен екісі жер аударуын тұспалдайды. Қалған үштен бірі сол жерде жойылуы немесе құлдық үшін пайдаланылуы немесе ұрықтануы тиіс болатын. Сонымен бірге жүздеген мың неміс қоныстары жаулап алған аумақтарға көшірілуі тиіс болатын. Адольф

Гитлер конференцияда 1941 жылдың 16 шілдесінде Прибалтика Германияға қысқа мерзімде қосылуы тиіс деп жариялады [1].

Рейхскомиссариат Остланд 1941 жылдың 17 шілдесінде құрылды. Оған Батыс Беларусь, Литва және Латвияның оккупацияланған аумақтары кірді (Эстония сол кезде әлі басып алынған жоқ).

Литва КСР аумағында астыртын және партизандық қызмет белсенді дамыды. Партизан отрядтары «Отан үшін» бригадасының құрамына кіріп, 1941 жылдың қазан айында және 1942 жылдың қаңтарында пайда болды, 1942 жылдың тамызына қарай олар фашистік басқыншылармен күресте, халықпен саяси жұмыста үлкен тәжірибе жинақтады.

Литва аумағындағы астыртын және партизандық қызмет күрделі жағдайларда басталды, бірақ одан әрі де оның дамуы неміс әскерлерінің қарқынын күрделендірді. Көптеген партия белсенділері мен Кеңес өкіметінің жақтастары соғыстың алғашқы апталары мен айларында қаза тапты.

1941 жылдың жаз-күзінде құрылған партизан отрядтары мен астыртын ұйымдардың жеке құрамының әзірлігі салдарынан астыртын әрекет ету, партизан және диверсиялық қызмет дағдылары жағдайында жұмыс тәжірибесі болған жоқ, бұл ауыр және ақталмаған шығындарға, сондай-ақ олардың іс-әрекетінің тиімсіздігіне әкеп соқты. Қару-жарақпен, баспа техникасымен қамтамасыз етілуі жеткіліксіз болды, жасақтарды жабдықтау жүйесі дайындалмаған (нәтижесінде, партизандарға қару мен оқ-дәрілерді іздеуге, тамақ өнімдерімен және жылы киіммен өзін-өзі қамтамасыз етуге айтарлықтай күш жұмсауға тура келді...). Радиобайланыс құралдары іс жүзінде болмаған, бұл басшылықпен ақпарат алмасуды жолға қоюға және барлау қызметін жүргізуге мүмкіндік бермеді. Үлкен орман алқаптарының болмауы, хуторлардың едәуір саны, республика аумағындағы автомобиль жолдары мен телефон байланысының дамыған желісі антипартизандық іс-шараларды жүргізуді жеңілдетті және ірі партизан отрядтарының қызметін күрделендірді [2].

1944 жылы Литвада Вильнюсскке (М.Д. Мицейка командирі) және Тракайскаяға (т. Ю. Мончунскас командирі) біріктірілген кеңестік Литва партизандарының 11 отряды жұмыс істеді.

Рыбниковтар отбасы Тракай ауданында Майтиголишкес ауылында тұрған «Отан үшін» партизандық отрядымен байланысты.

Савелий Фомич Рыбников – Бірінші дүниежүзілік соғыстың батыры, үш Георгиев Крестінің иегері, батыл адам, Майтиголишкес ауылының адал еңбеккері.

1943 жылдың көктемінде Никифор Богаченок үйінде Тракай укомының хатшылары қатысқан коммунист-астыртыншылар жиналды. Партия адалдығына ант бере отырып, Савелий Фомич Рыбников өз ауылдастарының алдында тізерлепотырып, жалғыз ұлы Иван Рыбниковты партизан отрядына жіберуге дайын екенін айтты. Иван неміс-фашист басқыншыларына қарсы күресуді қалайды. Оның өзі партиялық астыртын жұмыс істеуге міндеттеледі.

Бұл сөздерді Савелий Фомич Рыбников шынайы айтқан. Осы жылы ол сексен жастан асқан болатын және ол Литвадағы Кеңес өкіметі үшін күреске

қатысқанын мақтан тұтады. Партизан отрядының барлық мүшелері оның ұсынысын мақтанышпен мақұлдап, КОКП қатарына қабылдады.

Майтиголишкес ауылының партизандары татуболды, олар жасырын жұмыс істеді. Бірінші партия жиналысы коммунистердің жүректері біртүрлі сезімде болды және олардың өмірі жаңаша басталды. «Отан үшін» партиялық отряды ұйымының алғашқы күндері майдан шебінде майтиголишк коммунистері өз ұлдарын партизандарға берді. Достары өз тағдырын коммунистік астыртынмен байланыстырды.

Партия жұмысының алғашқы қадамдары ауыр болды. Гитлерлік оккупациялық әкімшіліктің іс-шараларының жұмыстарына адамдарды қарулы күреске шақыру қиын болды. Бірақ коммунистер жалғыз болмады. Олар белгілі бір мақсатты көздеді, шағын ұяшық ортақ іске үлкен пайда әкелді. Астыртын адамдардың арасында сатқындық болған жоқ. Ұйым мықты болды, оларды алға тартқан ортақ игі мақсат – фашизмнің таптауына жол бермеу.

Әкелер партияның астыртын ұйымдарында, ал олардың ұлдары партизандар қатарында болды. Майтиголишкес ауылының тұрғындары Дмитрий мен Николай Карпович те өздерінің ұлдарын партизандар қатарына берді.

Партизандық өміроңай болған жоқ. Өлім әр минут сайын, әр қадамда күтіп тұрған еді. Жеңіс пен қуаныш өзі келмеді, оларды күресте жеңіп алуға көптеген жұмыстар атқарылды.

Дмитрий Карпович қаруды бар-күшін салып жинады, оның қолына қарулар оңай жолмен түскен жоқ және оны тек партизан отрядына жеткізді. Жер ананың берген әр нәрсесін тек партизандарға беріп отырған. Оның үйі, моншасы, аула құрылыстары – барлығы халық жауының қарамағында болды. Олар шаршаған және аш болған кезде, әскери тапсырмаларды орындағаннан кейін базаға барып, оларға жылу мен жайлылық жасалды.

Савелий Рыбников өз үйінде партизандарды қабылдады, оларды демалыс кезінде күзетіп, азық-түлікпен қамтамасыз етті. Содан кейін өзінің тұлпарымен жарылғыш заттарды теміржол станциясына жеткізді. Ұста ісі жөніндегі маман ретінде пойыздарды апатқа түсіру үшін арнайы қапсырма жасап шығарды.

Қарсыластың гарнизондары мен коммуникациялары бойынша айтарлықтай соққы беру мүмкіндігі пайда болды. Неміс оккупанттары орналасқан елді-мекендерде тұратын коммунистер мен комсомолдармен байланыс орнатылды.

Шаркиес ауылынан Жежмар болысы Федор Потапович Кудряшов Тракай отрядына өзінің үш ұлын партизандарға өткізген болатын. Содан тек оның бір ұлы Лукьян аман қалды. Коммунист-партизан Заульцы ауылының тұрғыны Владимир Рыбниковты Семеликшск полицейлері айуандықпен өлтірді. Оның әйелі Прасковья «Отан үшін» партизан отрядында қаза тапты. 16 жасар Нина отрядқа өз өмірін сеніп тапсырды. Нина жиі барлауға барып, қаруластары арасына тез сіңісіп кетті, радиобайланысты игерді және Каунас қаласында оккупацияланған гитлершілермен жұмыс істей отырып, радист-барлаушы ретінде танымал болды.

Партизандардың арасында 17 жасар Иван Рыбников, оның жас інілері Коля мен Миша Карпович, сонымен қатар олардың арасында жасөспірім Костя Чехович болған. Семеликшск астыртын ұйымының хатшысы А. Высоцкий партизан отрядына Альфонсас Шульцас, Владмимр Трукшин сияқты саяси дайын жастарды жіберді, олар кейін Тракай уезінде Комсомол астыртын ұйымдарында жетекші орынға ие болды.

Руднинск жолдарындағы кең жерлерде әртүрлі ұлттардың батыл адамдары жиналды. Әскери өмірге жолдаманы Жас партизандар 1943 жылдың 5 шілдесінде алды. Отряд командирі Генис партизан тобына Вильнюс-Гродно тас жолындағы ағаш көпірлерді жағуды тапсырды. Осы жолда гитлершілдер ірі әскери бөлімдердегі қару-жарақтарды тасымалдаумен айналыса отырып, көп оқ-дәрі алып жүрген. Партизандар өз міндеттерін үлкен табыспен орындады. Олар көршілес Пирчюпис ауылының шаруаларын және жаңа Мацяляны көмекке тартты. Ұзын көпірлерге бірнеше сабан мен отын қойылды. Көпірлер тез жанып кетті. 2 ай ішінде маңызды гитлерлік магистраль істен шықты. Иван Рыбников, Коля және Миша Карпович бұл операцияда батылдықпен және тапқырлықпен ерекшеленді.

Партизандар телефон-телеграф желілерін бірнеше рет істен шығарды, Вильнюс гарнизонының фашистерін байланыс құралдарынан айырды, сол арқылы олардың аппаратында үрей туғызды. Балтажәне аралармен қаруланған олар бағаналарды жұлып алып, телефон сымдарын бұзып, оқшаулағышты бұзып алды.

Партизандар үшін ең қызықты жұмыс жау эшелонын құрту болды. Бірақ мұны игеру үшін жарылыс ісі бойынша курстардан өту керек еді. 25-тен астам ұсақ жарылғыш және барлау топтарын (әрқайсысы 5-7 адамнан) құрып, оларды қару-жарақты, миналарды, жарылғыш және барлау күрес тәсілдерін меңгеру курстарына үйретіп, бригада қарсыластың коммуникацияларында қопарғыш және барлау қызметін кеңінен өрістетті.

Коля мен Миша жарылу жұмыстарына тез үйреніп алды. Сонымен қатар, барлаушылар күні-түні қарсыластары әрекетіне бақылау жасап отырды. Жау эшелондарын назарға алды. Әскери техниканың майдан шебіне қозғалысы туралы хабар беріп отырды. Вильнюс – Каунас, Вильнюс – Гродно теміржолдарына жақын келіп, рельстер арасына жарылғыш заттарды қойып отырды. Бұл пойыздарда жауынгерлер, оқ-дәрілер, техника болатын. Осының барлығының көзі жойылды.

Күн сайын партизан қозғалысы кеңейіп отырды. Бөлінген партизандық жасақтарға қойылған міндеттерді орындау қиын болған жоқ. Сондықтан партизандық қозғалыстың орталық және Біріккен штабының қолбасшылығы ірі маневрлік партизандық құрамалар – бригадаларды құруды шешіп, соны іске асыру мақсатында үлкен жұмыстар жүргізе бастады. Көп ұзамай «Отан үшін» төрт отряды Партизан бригадасына біріктірілді. Бұл неғұрлым жедел басшылық, үлкен маневрлік және жаудан күшті соққы ұйымдастыру қажет болды және оны орындауда да жұмыстар көптеп жүргізілу қажет болды.

Майтиголишкес ауылының бригадасының алдындағы басты міндет – жау гарнизондарын қирату болатын, диверсия және оның коммуникацияларында,

әсіресе темір жол магистральдарында барлау, жау әскерлерінде, сондай-ақ уақытша басып алынған аумақта тұратын халық арасында саяси жұмысты жандандыру сияқты күрестің барлық әдістерін пайдалана отырып, Кеңес Армиясының көмегін күшейту болды.

Құрылған ұйымдар түсіндіру жұмыстарымен және халық арасында ұнпарақтар таратумен шектелмеген, олардың кейбіреулері фашистік оккупанттарға қарсы белсенді күреске көшті. Жау эшелонын тірідей күшпен және жаудың техникасымен ұшырды. Антифашистік топтар мен партиялық-комсомол ұйымдары қарсыластың әскерлерін ыдырату бойынша белсенді жұмыс жүргізді.

Тағы да көп партизандар саяси жұмыс үшін, халықты шешуші оқиғаларға дайындау үшін елді-мекендерге жіберілді. Халық пен қарсылас әскерлері арасындағы жұмыстың нәтижелері әсер етпеді. Әсіресе, жастарды Германияға жіберу және ауыл шаруашылығы өнімдерін алу кезінде оккупанттарға қарсылық айтарлықтай өсті.

Жастар немістерден қашып кетті, партизан отрядтарына келді немесе жертөлелерде, сарайларда және шатырларда жасырынған болатын, өнімдер жасырылды немесе оларды бүлдірді. Власов әскерінен және Каминский полиция батальондарынан партизан отрядтарына өту және қашу жағдайлары жиілеп кетті. Әрине, жаудың әскерлерін ыдырауда, халықтың белсенділігін арттыруда және оның қарсылас жағынан күшейген оккупанттарға халық арасында партизандардың жүргізген саяси жұмысы ғана емес, Ұлы Отан соғысы майданындағы Кеңес Армиясының жетістіктері үлкен дәрежеде әсер етті.

Бірақ 1943 жылдың тамыз және қыркүйек айларында орманда, «Отан үшін» партизан бригадасының қорғауына қоршаған ауылдардан жүздеген отбасы және жаудың ыдыраған әскерінен қолдарында қаруы бар шамамен 1 500 адам келді.

Барлық партизан отрядтарын радиобайланыспен қамтамасыз ету үшін көптеген радистерді дайындау қажет болды. Руднинск жолында радистер мектебін құру туралы шешім қабылданды. Иван Рыбниковты радист мамандығын игеріп, радиостанцияда жұмыс істеу үшін бригада штабына шақырды. Оқу ісі жақсы болды. Мектеп жетекшісі Леонардас Жечюс радистерді жылдам дайындау үшін үлкен бар күшін салды.

Көп ұзамай бірінші «түлек» рация алды және өз бетінше бағдарлама жүргізе бастады. Радистер үшін жұмыс жеткілікті. Партизан қозғалысы штабы отрядтардың жұмысы туралы мәліметтерді үнемі алуы керек еді. Бұл міндетті орындауда Иван Рыбниковтың еңбегі аз емес.

Өз ата-аналарының кеңесі бойынша партизандық отрядтарға келген тракалық жастар әскери істі тез меңгеріп, жауынгерлік қару алып, өз Отанын ерлікпен қорғады.

Иван және Савелий Рыбников соғыстан кейін Қазақстанға Тың жерлерді игеру үшін партия мен Үкіметтің шақыруы бойынша кетіп, Сергеев ауданында механизатор болып жұмыс істей бастады. Литвадан шыққанға дейін Иван Лентвар МТС механигі болып жұмыс істеді. Иванның әйелі Галина Петровна

Пугачева-Рыбникова 6 сәуір 1985 жылы II дәрежелі Отан соғысы орденімен марапатталды.

Олар әр жылдың шілде айында Литва КСР-інің астанасы-Вильнюс пен Тракай қаласын гитлерлік оккупанттардан азат ету күнін үлкен қуанышпен атап өтеді.

Жалпы алғанда, 1941-1945 жылдары Литвада 9 мыңнан астам кеңес партизандары жұмыс істеді, олар 10 мың оккупантты және олардың көмекшілерін жойды, 18 гарнизон талқандалды, 364 эшелонның қирауы ұйымдастырылды, 577 паровоз және 2 мың вагон істен шығарылды, 125 көпір мен 48 казармақиратылып, өртелді, сондай-ақ бірқатар қоймалар мен басқа да объектілер, 539 км-ге созылған байланыс желісі істен шығарылды және 4123 теміржол рельсі жойылды.

Партизандар мен астыртын күрескерлер соңғы кезеңде жұмылдыру іс-шараларының бұзылуына, Литвадан Германияға халықты, жабдықтар мен материалдық құндылықтарды шығаруға, өндірістік кәсіпорындардың, ғимараттар мен құрылыстардың бұзылуына бағытталған жұмыстардың едәуір көлемін өткізді.

Литва аумағында астыртын және партизандық қызмет ауыр жағдайларда өтті: жалпы алғанда, оккупация кезінде 1422 партизан мен астыртын күресшілер қаза тапты, олардың 800-ге жуығы жұмысшылар болды, олардың 400-ден астамы коммунистер болды.

Майдан жақындаған кезде литвалық партизандар кеңестік әскерлерге көмек көрсеткен, шабуылдаушы жақтар өз мүдделері үшін барлау жүргізе отырып, коммуникациялық вермахтқа соққы берді, сонымен қатар, кеңестік әскерлермен біріге отырып, елді-мекендерді азат ету үшін атсалысты.

Бұл бригадалар 1944 жылдың шілдесінде Вильнюсті босатуға тікелей қатысты, қаланың оңтүстік шетінде және теміржол станциясының ауданында шайқаста шабуылдаушы әскерлерге көмектескен. Литва территориясын неміс әскерлерінен азат етуге литвалық кеңестік партизандардың 67 отряды мен тобы қатысты.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТ:

1. Ұлы Отан соғысы кезінде Литвадағы партизан қозғалысы <http://ru.wikipedia.ru/wiki/> (жүгіну күні 21.02.2020).

2. Ақпарат көзі: <url> <https://fishki.net/1440597-kak-zhili-sovetskie-grazhdane-na-okkupirovannyh-territorijah.html> ©Fishki.net

3. Афонин М. Әкелер мен ұлдары // Ударник. Неміс-фашистік басқыншылардан азат етудің 25 жылдық мерейтойына арналған нөмір. № 81. 1969 жылғы 12 шілде.

4. 1942 жылдың тамыз – 1943 жылдың қыркүйек айларында партизан бригадасының Отаны үшін жауынгерлік іс-қимылдарын ұйымдастыру туралы естеліктер. 1960 жылы жазылған // https://www.kray32.ru/stat20_30_148.html (өтініш берілген күні 18.02.2020).

В данной статье отражается история прадеда и деда автора – Савелия и Ивана Рыбниковых. На территории Литовской ССР активно разворачивалась подпольная и партизанская деятельность. Оба они были представителями подпольной и партизанской организации Литовской ССР Тракайского района. В работе подробно описывается та работа, которая проводилась подпольщиками. Они неоднократно выводили из строя телефонно-телеграфные линии, лишали фашистов Вильнюсского гарнизона средств связи, тем самым создавали панику в их аппарате. Вооружившись топорами и пилами, они стиливали столбы, разрушали телефонные провода, разбивали изоляторы.

Ключевые слова: партизан, подполье, фашисты, партизанская деятельность.

This article talks about the story of the great-grandfather and grandfather of the author - Saveliy and Ivan Rybnikovs. On the territory of the Lithuanian SSR, underground and partisan activity was actively taken place. Both of them were the representatives of the underground and partisan organization of the Lithuanian SSR of the Trakai region. The work describes in detail the activity that was carried out by the underground fighters. They repeatedly disabled telephone and telegraph lines, deprived the fascists of the Vilnius garrison of communications equipment, thereby creating a panic in their apparatus. Armed with axes and saws, they sawed down poles, destroyed telephone wires, smashed insulators.

Keywords: underground, partisans, fascists, partisan activities.

ӘӨЖ 37.035.6.

З.К. Картова, М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, тарих ғылымдарының кандидаты, доцент.

Г.Ж. Мукашева, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Әскери институты жалпы білім беру пәндер кафедрасының оқытушысы, гуманитарлық ғылымдар магистрі, қатардағы жауынгер.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚҰРЫЛУ КЕЗЕҢІНДЕГІ ӘСКЕРИ ҚАУІПСІЗДІК МӘСЕЛЕЛЕРІ (1990-1997 жж. аралығында)

Осы мақалада егемен мемлекеттің қауіпсіздігін, саяси-аумақтық және экономикалық мүдделерін қамтамасыз ететін Қарулы Күштердің тәуелсіздік тұсындағы қалыптасу тарихы баяндалады. Егемендік пен аумақтық тұтастықты қорғау мәселесі, ұлттық армияның құрылу тарихы баяндалады. Сонымен қатар КСРО-дан қалған ядролық мұрадан бас тарту мәселесі жазылады.

Кілтті сөздер: Қарулы Күштер, ұлттық армия, ядролық мұра, әскери қауіпсіздік.

Кіріспе.

Егемен мемлекеттің қауіпсіздігін, саяси-аумақтық және экономикалық мүдделерін қамтамасыз ететін Қарулы Күштер мен мемлекеттік органдар жүйесі тәуелсіздіктің маңызды факторы болып табылады. КСРО ыдыраған уақытта одақтың Қарулы Күштері өмір сүруін тоқтатты. Қазақстан аумағында орналасқан Қарулы күштер әскери округтерін басқаруға республика басшылығының тікелей қатынасы болмады.

Негізгі бөлім.

Қазақстанның әскери қауіпсіздігін қамтамасыз етудің барлық мәселелерін талқылау, түзету, шешім қабылдау 1991 жылға дейін КСРО Қорғаныс министрлігінің, кейіннен, 1991 жылдан Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының Біріккен Қарулы Күштері қолбасшылығы құзырында болды [1]. Елдің әскери қауіпсіздігін қамтамасыз ету мүдделері үшін Қазақстанның басшылығы соңғы уақытқа дейін, 1991 жылғы ТМД мемлекеттері мен құрылымы басшыларының кездесуіне дейін бірыңғай Қарулы Күштерді жақтады.

1990 жылғы желтоқсанда КСРО Халық депутаттарының IV съезінде Қазақ КСР Президенті Н.Ә. Назарбаев: «Қазақстан Одақтық шартты біздің мемлекетімізді тұтас организм ретінде сақтаудың, оның қауіпсіздігі мен халықаралық беделін қамтамасыз етудің бірден-бір нақты жолы деп біледі...сондықтан біз Одақты – жаңа, әділетті одақты, тең егеменді республикалардың одағын жақтаймыз», – деді [2]. Орталықтан толық тәуелсіз, соның ішінде әскери мәселелерде тәуелсіз болуды жақтаушы басқа республикаларда бірыңғай одақ және бірыңғай әскери басшылық жөніндегі мәселе мүлдем басқаша қаралды. Осындай жағдайда Қазақстанға өзінің дербес

саясатын, әскери қауіпсіздікті қамтамасыз ету, әлемде және өңірде болып жатқан геосаяси үрдістерді ескеретін неғұрлым икемді ұстанымда болу қажет болды.

Егеменді Қазақстан, «Кеңес Одағынан алған ұлан-ғайыр ядролық мұрасы бола отырып, халықаралық қауіпсіздікті нығайтудың негізгі жолы өңірлік және өңіраралық байланыстарды өрістетуде, ұжымдық қауіпсіздік принциптеріне негізделген жаңа қауіпсіздік жүйесін дамытуда деп білді» [3]. Мұндай жағдайда Егеменді мемлекет туралы Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің 1995 жылғы 25 қазанда Декларацияны қабылдауы оң шешім болды [4]. Қазақ КСР Президенті сол жылдары әуелі барлық ядролық ұлы державалардан қауіпсіздік кепілдігін алу керектігін және тек осыдан кейін ғана республика өзінің аумағында орналасқан барлық ядролық қару-жарақтан бас тарта алатынын нақты мәлімдеді. Мұндай ұстаным егеменді Қазақстанның қауіпсіздігіне кепілдік алу тілегімен түсіндірілді. Соған қарамастан, Қазақстан бұл кезеңде де Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының Біріккен Қарулы Күштері ұстанымын қорғауды жалғастырды. Біріккен Қарулы Күштердің идеясының мәні бірыңғай Қарулы Күштердің ортақ қорғаныс кеңістігінің аса маңызды элементтерін, бірыңғай инфрақұрылымын сақтай отырып ұлттық армияларға өркениетті түрде өзгертуді қамтамасыз етуде еді. Бұл орайда Достастықтың барлық мемлекеттері алатын экономикалық, әскери-техникалық және өзіндік әскери артықшылық айдан анық болды. Оның үстіне сол бір қиын уақытта басты міндеттердің бірі тек мемлекеттік мүдделерді қорғауда ғана емес, сонымен бірге әскери қызметшілер мен олардың отбасыларын да қорғауда болды, олардың қиын жағдайы тәуелсіз мемлекеттерде өз армияларының құрылуына байланысты онсыз да шиелінісе түсті.

Қазақстанның өз армиясын құруға көшу мәселесі жөніндегі ұстанымы сол жылдары аса күрделі геосаяси үрдістер аясында қалыптасты. Бұрынғы КСРО-ның оңтүстік шекаралары тұрақсыздық белдеуі ретінде сипатталды. Ауғаныстандағы соғыс мемлекеттік шекаралардың шебінен аттап өтті және мемлекеттер үшін әскери қатер болып шықты. Қалыптасқан жағдайларды басшылыққа ала отырып, көптеген республикаларда сол жылдары егеменді мемлекеттердің қорғаныс министрліктері асығыс түрде құрылды. Ұлттық қауіпсіздік, қазіргі заманғы және ұрысқа қабілетті армия құру ел Президентінің – Қарулы Күштерді құруға шешім қабылдау қажеттігін міндеттеді. 1991 жылғы 21 тамызда Мемлекет басшысының Жарлығымен Қазақ КСР Қауіпсіздік кеңесі құрылды [5]. Кейінірек, 1991 жылғы 25 қазанда ел Президенті «Қазақ КСР-і Мемлекеттік Қорғаныс комитетін құру туралы» Жарлыққа қол қойды, оның төрағасы болып Кеңес Одағының Батыры, кейіннен халық қаһарманы, генерал-лейтенант С.К. Нұрмағамбетов тағайындалды. Қазақстанның Мемлекеттік Қорғаныс комитеті Азаматтық Қорғаныс штабының және Қазақ республикалық әскери комиссариаты негізінде құрылды. Өзінің естеліктерінде С.К. Нұрмағамбетов атап өткендей, «Мемлекеттік Қорғаныс комитетіне әскерді бақылау, сонымен бірге әскерлердің қозғалуын назарда ұстау, түрлі әскери жаттығулар өткізіп тұру, әскери мүлікті республикадан әкетуді қадағалау

міндеті, армияның әскери қызметіндегі басқа да бірқатар бағыттар» қойылды [1].

Тұңғыш әскери ведомстваның қалыптасуы қиын жағдайда өтті. Ыдыраған Кеңес Одағында және оның Қарулы күштеріндегі жағдай сын көтермеді. Осынау қиын жағдайдан шығудың барынша қажеттігі республиканың Мемлекеттік Қорғаныс комитетінің Қазақстан аумағындағы әскерлерді одан әрі пайдалану жолдары жөніндегі қызметінің мазмұнын айқындады. «Ядролық мұра» туралы мәселе негізгі проблемаға айналды. Қазақстанда осы уақыт қарсаңында «1040 ядролық оқ тұмсығы бар 104 СС-18 тұрақты орналастырылған ракета болды. Олардан басқа, Қазақстан аумағында 240 қанатты ядролық ракеталары бар 40 ТУ-95МС стратегиялық бомбалаушы ұшақ орналасқан» еді [6, 62 б.].

Елдің және оның басшылығының алдында осындай қуатты мұраға қалай иелік жүргізу керек деген мәселе қойылды. Ядролық мәртебені сақтаудың пайдасына нақты дәлелдер келтірілді. Ядролық меншік ықтимал дұшпаннан қорғанудың кепілі болып көрінді. Ядролық күштерді сақтауды жақтаушылар бұл қарудың кәдулігі жоғары дәлдіктегі қарудан арзан екеніне сілтеме жасады. «Сонымен қатар ғылыми-техникалық әлеуетті, іргелі және қолданбалы ғылымды дамыту үшін ядролық кешенді сақтаудың маңыздылығы атап айтылды» [6, 70 б.]. Бірақ таразының екінші басында басқа да пайымдаулар болды. Біріншіден, Қазақстанның ядролық қаруды сақтауы, оны таратпаудың қиындықпен жасалған жүйесін, сайып келгенде әлемдік қауіпсіздік жүйесін де бұзған болар еді. Екіншіден, қаһарлы қаруды иеденуден бас тарту арқылы Қазақстан өзінің сыртқы саясатының бейбіт сипатын әлемге көрсете алды. Ал мұның өзі аумақтық тұтастық пен берік кепілдіктер туралы мәселені ядролық державалардың алдына қою мүмкіндігін ашты. Бұл ретте Қазақстан бес ұлы ядролық державаның кепілдігін ала алды.

1991 жылғы 16 желтоқсанда Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесі қазақ ұлтының өзін-өзі билеуге құқығын қуаттаумен бірге, азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекет құруға бел байлағанын басшылыққа ала отырып, Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігін салтанатты түрде жариялады [7]. Конституциялық заң республиканың меншікті Қарулы Күштер құруға құқығын айқындап берді. Алайда бұл құқық онша тезірек іске асырыла қоймады. 1991 жылғы желтоқсанның аяғында ТМД Президенттерінің Минскідегі кездесуі барсында Достастықтың Қарулы Күштерінің Жоғарғы Бас командованиясі Достастық елдерінің аумағында орналасқан әскери бөлімдерге ешқандай ықпал жасай алмағанын ескере отырып, республикаларда өздерінде орналасқан бұрынғы Одақтың әскери құрамдары негізінде меншікті Қарулы Күштер құру мәселесін біржолата шешті. Ол кезде Украина мен Белоруссия өз армияларын құрып қойған болатын. Қазақстан басшылығы бұрынғысынша асығыс қимыл жасамауды ұстанды. Себебі Достастықтың Қазақстаннан басқа бірде-бір елінде соншалықты көп әскери полигондары болған жоқ. Бұрынғы Одақтың әскери-стратегиялық жоспарларында Байқоңыр, Сарышаған, Ембі полигондары маңызды орында тұрған еді.

Ядролық қаруды таратпау саясатын дәйектілікпен іске асыра отырып, Қазақстан басшылығы 1992 жылғы мамырда ядролық қаруды таратпау, ракеталық-ядролық қаруды бірте-бірте бөлшектеу және Ресейге әкету туралы Лиссабон хаттамасына қол қойды. Қазақстанның Қорғаныс министрлігінде осы мәселелермен айналысқан арнаулы басқару орталығы құрылған еді. Кеңес Армиясының Қазақстан еншілігінде қалған мұрасы қомақты болды. Қазақстанның Қарулы Күштеріне өткен құрамалар мен бөлімдердің көпшілігінде жауынгерлік техникасы болды. Ең бастысы – офицерлер мен генералдар Кеңес Армиясында даярланды және қажетті тәжірибеден өтті. Дегенмен олар аз болды, әсіресе оперативтік-стратегиялық буында кейбір мамандықтар бойынша жеткіліксіз еді, бірақ республикада егеменді мемлекеттің армиясын құруды басқара алатын және ойдағыдай жүргізе алатын офицерлер болды.

Қазақстан сондай-ақ әскери құрылыс саласындағы әскери ғылымның іргелі базасын да алды, соған сүйене отырып, жаңа жағдайларға, қазіргі заманның мүмкіндіктері мен талаптарына сай бейімделген өз армиясын құра алды. Барлық егемендік алған мемлекеттердің Қарулы Күштері бір құрылымнан – КСРО Қарулы Күштерінен таралған еді. Сондықтан жаңа армиялардың жеке құрамы инерция бойынша емес, халықтардың сақталған достастығына орай өзара ынтымақтастықты дамытуға дайын болды. Сөйтіп Қазақстанның әскери саясаты бұрынғы Одақ республикаларында болып жатқан оқиғалардың салдарынан дүниеге келді. Қазақстан достастық мемлекеттерінің ішінде өз армиясын құруды ең соңғы болып қолға алды. Қорғаныс министрлігінің барлық нормативтік құқықтық актілері, сондай-ақ практикалық қызметі Қазақстан ТМД елдерінің ұжымдық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мүдделері үшін және өз қауіпсіздігіне нұқсан келтірмей, қол қойған шарттар мен келісімдер шеңберінде жүзеге асырылды.

Ел алдында мүлде жаңа міндеттер тұрды. Елдің әскери қауіпсіздігіне және қарулы Күштерді тікелей басқаруға жауап беретін, әскерлерді оперативтік және жауынгерлік даярлауды жоспарлаумен, тікелей басшылықты және бақылауды жүзеге асырумен, жеке құрамды тәрбиелеумен, бөлімдер мен құрамаларды материалдық және техникалық құралдармен қамтамасыз етумен, басқа мемлекеттердің әскери ведомстволармен байланыс орнатумен және дамытумен айналысатын, сонымен қатар әскери қызметшілердің әлеуметтік мәселелерін шеше алатын толымды құрылымға тез арада қол жеткізу қажеттілігі туды. Қорғаныс министрлігі осындай құрылымға айналды. Қазақстан армиясын құру және оның құрылысы үшін заңнамалық-құқықтық базаны әзірлеумен байланысты материалдарды жинау және қорытындылау жөніндегі дайындық жұмыстары дер кезінде жүргізілді. Ең алдымен «Қазақстан Республикасының Қорғанысы және Қарулы Күштері туралы» нормативті заңы қабылданып, онда Қарулы Күштердің рөлі, орны және міндеті айқындалды. Қазақстан Республикасының аумағында әскери қызмет міндетін атқарушы әскери қызметшілердің және әскери қызметтен босаған тұлғалардың әлеуметтік қорғалуын қамтамасыз ету мақсатында 1992 жылғы 18 наурызда Мемлекет басшысы «Әскери қызметшілерді және Қазақстан Республикасы аумағында

әскери қызметтен босаған тұлғаларды әлеуметтік қорғау жөніндегі шаралар туралы» Заң күші бар Жарлыққа қол қойды. 1993 жылғы 19 қаңтарда «Жалпыға бірдей әскери міндеттілік пен әскери қызмет туралы» Заң қабылданды, онда әскери қызметтен өтудің, азаматтарды әскери міндетті өтеуге шақыруға дайындаудың және нақты әскери қызмет өтеуден шығарудың негізгі ережелері, азаматтар мен лауазымды тұлғалардың жалпыға бірдей әскери міндеттілік туралы заңнаманы бұзғаны үшін жауапкершілігі айқындалды [8]. Шақыру бойынша мерзімді қызмет пен келісімшарт бойынша қызметті ұштастыратын аралас негіздегі армияны жасақтау принциптері орнықтырылды. Осыған байланысты ел басшылығы, Қорғаныс министрлігі жағдайды тұрақтандыру және офицерлердің жетіспеуі мәселелерін шешу үшін үш айлық курстар құрды және кіші офицерлер құрамын даярлау үшін экстернат ашылды. Күрделі кезеңде тұңғыш әскери оқу орындары құрылып, армияны дамытудың келесі кезеңінде көптеген мәселелер орынды шешілді. Қарулы күштердің қалыптасу кезеңінде әскери кадрларды даярлаудың ұлттық өзіндік жүйесін жасау басым бағыттардың бірі болды.

Қорытынды.

1990-1997 жылдардың аралығында тәуелсіздікті алу үдерісі мемлекетіміздің барлық салаларын қамтыды. Оның ішінде ең басты мәселе – кеңестік кезеннен қалған ядролық мұраны дұрыс пайдалану, Қарулы күштер жүйесін дұрыс құрып, мемлекеттік-әскери механизмді іске қосу болды. Осы жағдайда, бірінші жасалған қадам – Қазақстанның қазіргі заманның ең қуатты қаруын иеленуден бас тартуы оның халықаралық беделін жоғары көтерді. Ол республиканың қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі өзінің басты күш-жігерін әскери шаралардан саяси, дипломатиялық шараларға көшіруге дайын екендігін айқын көрсетті.

Екіншіден, қалыптасқан өмір шындығы заңдарды қайта қарау қажеттігін талап етті. Армияны қалыптастыру барысында әскери қызметшілердің мәртебесі мәселелері, әскери қызметтің түрлері, мерзімі, әскери атақтар беру, қызмет бабы бойынша ауыстыру т.б. мәселелер қарауды талап етті [9]. Қарулы Күштерді құру жылдарында ел басшылығы жүргізіп отырған сыртқы саяси бағыт шеңберінде халықаралық ынтымақтастықтың берік іргетасы қаланды. Үшіншіден, Қарулы Күштердің жауынгерлік әлеуетін айқындайтын мәселелерге қатысты әскери қорғаныс жүйесін жаңғырту жөнінде түбегейлі мәселелер өз шешімін тапты. Осы кезеңде қалыптасқан әскери жүйенің қорғаныстық сипаты бар, оның ережелерінде бейбітшілікті дәйекті түрде ұстанатындығы елдің ұлттық мүддесін табанды қорғаумен, әскери қауіпсіздігіне кепілдік берумен үйлеседі. Халықаралық терроризмге қарсы күрес ескеріле отырып, Қарулы Күштерді, басқа да әскерлер мен әскери құрылымдарды дамыту жағдайлары мен негізгі бағыттары нақтыланды.

ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ:

1. Сатпаев Д., Спанов М. Национальная безопасность РК: опыт определения. // Евразийское сообщество: общество, политика, культура. 1998. № 4. 166 б.

2. Назарбаев Н.А. Доклад на XVII съезде Компартии Казахстана. – Казахстанская правда, 1990. 23 декабря.
3. Назарбаев Н.Ә. Ғасырлар тоғысында. – Астана, 2003. – 63 б.
4. «Қазақ КСР-нің Мемлекеттік егемендігі туралы» Декларация. – Астана, 1998. – 176 б.
5. Об образовании Совета безопасности Казахской ССР // Казахстанская правда, 1991, 26 октября.
6. Назарбаев Н.Ә. Ғасырлар тоғысында. – Астана, 2003.
7. «Қазақстан Республикасының Мемлекеттік тәуелсіздігі туралы» Конституциялық заңы (1991 ж. 16 желтоқсан) // Қазақ. – Астана, 1998. – 183-184 б.
8. Назарбаев Н.Ә. Тәуелсіздік дәуірі. – Астана, 2017.
9. Қазақстан Республикасының Әскери Доктринасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2011 жылғы 11 қазандағы № 161 Жарлығы // <http://adilet.zan.kz>.

В данной статье описывается история формирования Вооруженных Сил во времена независимости, обеспечивающих безопасность, политические, территориальные и экономические интересы суверенного государства. Рассматриваются вопросы защиты суверенитета и территориальной целостности, истории национальной армии.

Ключевые слова: Вооруженные Силы, национальная армия, ядерное наследие, военная безопасность.

This article describes the history of the formation of the Armed Forces at the time of independence, which provides security, political, territorial and economic interests of the sovereign state. The issue of protection of sovereignty and territorial integrity, the history of the national army are described. There is also the issue of abandoning the nuclear legacy of the USSR.

Keyword: The armed Forces, the national army, the nuclear legacy, military security.

УДК 351.743

Р.Ч. Жумалиев, преподаватель кафедры тактики служебно-боевого применения Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан, подполковник.

К.Х. Есенбулатов, старший преподаватель кафедры тактики служебно-боевого применения Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан, полковник.

Н.О. Миртаев, начальник кафедры тактики служебно-боевого применения Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан, полковник.

ФАКТОРЫ, ОБУСЛАВЛИВАЮЩИЕ СОВЕРШЕНИЕ ПОБЕГОВ ИЗ-ПОД ОХРАНЫ КАРАУЛОВ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ ПО КОНВОИРОВАНИЮ

В представленной статье рассматриваются факторы, обуславливающие совершение побегов из-под охраны караулов, способы совершения побегов, проблемы, связанные с деятельностью подразделений по конвоированию, по их изучению, анализу и выработке принятия решений курсантами военных вузов в ходе проведения учебного процесса.

Ключевые слова: побег, конвоирование, караул, часовой, спецконтингент, оружие, инженерно-технические средства охраны, военнослужащий, конвоируемые, обыск.

Организация охраны и конвоирования осужденных и лиц, содержащихся под стражей, на сегодняшний день является одной из недостаточно теоретически разработанных проблем в уголовно-исполнительном праве Республики Казахстан.

Эффективность процесса конвоирования осужденных достигается при условии недопущения осложнений оперативной обстановки, и в этой связи необходима разработка теоретических, правовых и организационных основ ее анализа и оценки.

Побеги осужденных и лиц, содержащихся под стражей, из-под охраны караулов, как правило, связаны с посягательством на жизнь и здоровье военнослужащих, осуществляющих конвоирование, общественную безопасность, интересы правосудия, нормальную деятельность правоохранительных органов.

Большую общественную опасность представляют групповые побеги с завладением оружия, находящегося у личного состава караула. Задержание преступников, совершивших такого рода криминальные деяния, требует затрат значительных сил и средств.

Побегом считается преодоление осужденным линии охраны [4].

Основными способами совершения побегов из-под охраны караулов при конвоировании являются:

1. Побег с использованием оружия. Преступники завладевают оружием в результате халатности военнослужащих, нападения на личный состав караула. Этому может также способствовать, например имитирование осужденным плохого самочувствия во время вывода его для оправления естественных надобностей и других случаев, когда осужденный находится вне камеры.

Анализ совершения побегов, связанных с завладением оружия, позволяет выделить следующие негативные действия военнослужащих, осуществляющих конвоирование осужденных и лиц, содержащихся под стражей, нарушение организации и несения службы, норм назначения нарядов, некачественный обыск осужденных и лиц, содержащихся под стражей, необеспечение режима содержания в период конвоирования, самовольное изменение маршрута конвоирования, отсутствие оперативного обеспечения лиц, подлежащих конвоированию, необеспеченность специальными средствами.

Нападение на личный состав караула, завладение оружием конвоируемыми в железнодорожном транспорте могут совершаться, когда личный состав караула вступает в неслужебную связь с осужденными, за денежное вознаграждение выводит осужденных мужчин в камеры к осужденным женщинам, осуществляет передачу записок из камеры в камеру, перевод осужденных по их желанию в другие камеры, продажу спиртных напитков, не проводит обыск, личный состав караула выходит на станциях, принимает от гражданских лиц передачи для конвоируемых, приобретает спиртные напитки. Во время перевода осужденных из камеры в камеру они имеют возможность совершить нападение на часового, завладеть оружием, совершить побег.

Конвоируемые лица, как правило, планируют свои действия заранее: сговор и подготовка накануне совершения побега, изучение личного состава караулов, их поведения, психологических и моральных качеств, выявление недостатков, подкуп военнослужащих, угроза физической расправы за отказ от взаимоотношений недозволенного характера, склонение к совместному употреблению спиртных напитков, выбор наиболее удобного момента для нападения на караул.

2. Совершение побега при нападении на личный состав караула. Нападение на караул свидетельствует об активной агрессивности осужденных, связанной с совершением криминальных деяний, в том числе побегов из-под охраны при конвоировании.

Нападения совершаются при следующих обстоятельствах: вывод осужденных в туалет специального вагона, проведение обмена спецконтингентом, при обыске конвоируемых лиц в специальном вагоне, при переводе из камеры в камеру специального вагона, нападение извне, совершаемое неизвестными лицами с применением огнестрельного оружия. В специальном вагоне отдельные осужденные могут имитировать буйство. При попытке принятия к ним мер пресечения возможно совершение нападения, сопряженного с завладением оружием.

Необходимо констатировать, что нападения на личный состав караулов по конвоированию могут совершаться в любой момент, удобный для конвоируемых, во время несения службы личным составом. При конвоировании осужденные, пользуясь ослаблением за ними контроля, некачественным обыском, могут изготавливать средства для нападения на личный состав караула (холодное и огнестрельное оружие). Практике конвоирования осужденных известны также случаи провоцирования личного состава караула на неправомерные действия, подстрекательство к неповиновению, массовым беспорядкам.

3. Совершение побега путем подкупа должностных лиц караула. Одним из ухищренных способов, используемых осужденными для совершения побега во время их конвоирования, является вхождение в доверие к военнослужащим, осуществляющим конвоирование, использование их беспечности для реализации преступного замысла. Следует отметить, что стремления осужденных сделать попытку подкупа имеют тенденцию к росту. Подкуп может быть со стороны, как осужденных, так и их родственников, а также знакомых, которые намерены оказать пособничество в совершении побега. В последние годы реализованных попыток подкупа нет.

4. Отпуск конвоируемых из-под стражи. Такие факты нельзя расценивать как предательство интересов службы. Как правило, это совершается при неосуществлении ответственными должностными лицами проверки несения службы караулов на обменных пунктах, употреблении личным составом караула спиртных напитков, допуске в специальный вагон посторонних лиц, выводе за денежное вознаграждение осужденных мужчин к осужденным женщинам, распитии личным составом караула спиртных напитков с конвоируемыми, выходе из вагона на платформу для покупки продуктов, встречи с родственниками, знакомыми.

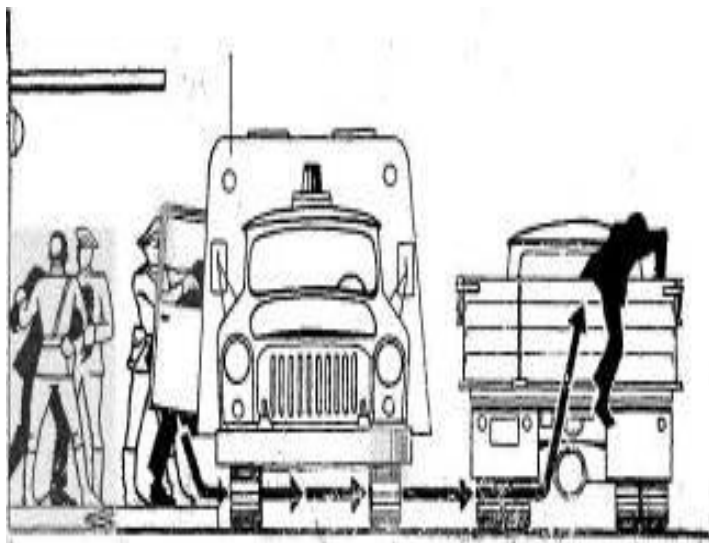
5. Совершение побега «на рывок». Побег таким способом возможен в результате следующих условий: допускаемые личным составом караула нарушения требований нормативных актов, приказов, регламентирующих организацию и порядок конвоирования, неблагоприятные погодные условия, ограничивающие видимость (ночь, снегопад, дождь, туман), наличие вблизи места совершения побега автомобильных и железных дорог, обеспечивающих уход конвоируемого лица от преследования по горячим следам, лесных массивов, зарослей, посевов зерновых, кукурузы, подсолнуха, садов, используемых для укрытия и продвижения, бежавших в нужном для них направлении, мест скопления граждан, густонаселенных районов, огнеопасных и взрывоопасных объектов, влияющих на качество поиска и применение оружия, отсутствие бдительности караулов на обменных пунктах.

Необходимо акцентировать внимание на том, что осуществлению конвоирования на обменных пунктах осужденные и лица, содержащиеся под стражей, могут препятствовать нарушением порядка построения конвоирования, при этом обеспечивается выход из транспортного средства лишнему осужденному или оставление в нем укрывшегося.

Осужденные могут самовольно переходить из одних шеренг в другие, создавать скученность, выходить из строя, имитировать потасовки, хулиганские действия, резкое недомогание в виде сердечного приступа, приступа аппендицита, что приводит в замешательство личный состав караула.

Требуются соблюдение правил и тактические профессиональные действия со стороны личного состава подразделений по конвоированию во время посадки осужденных и лиц, содержащихся под стражей, в транспортные средства и высадки из них.

Побеги совершаются вследствие нарушения правил посадки (высадки) при некачественном осмотре транспортных средств, ослаблении контроля за

поведением конвоируемых при посадке или высадке, что дает возможность внезапно и незаметно для конвоя уйти конвоируемым под транспортное средство (рис. 1), выбросить личные вещи, находящиеся в сумке (вещевом мешке), в лицо военнослужащего, осуществляющего конвоирование, внезапно прыгнуть из кузова автомобиля под раму специального вагона.

Рис. 1. Побег конвоируемого под транспортом.

6. Использование конвоируемыми для совершения побега неисправности инженерно-технических средств охраны транспортных средств. Побег, совершаемые из специальных вагонов, свидетельствуют о том, что уязвимым в этом отношении местом является окно туалета рабочего тамбура.

Находясь в туалете, конвоируемый имеет возможность ослабить крепежные рамы, закрепить дверь веревкой или ремнями, выбить (снять) решетку и стекло (рис. 2).

Имели место факты, когда осужденные завладевали специальным железнодорожным ключом, которым разблокировали решетки туалета рабочего тамбура.

Рис. 2. Побег конвоируемого из спецвагона.

Совершению побега также способствуют следование осужденных к туалету самостоятельно с возможным захватом часового в заложники, завладение специальным железнодорожным ключом, снятие им решетки в туалете, проведение некачественного обыска при приеме осужденных, которые проносили предметы и орудия, используемые для совершения побега, незнание в полном объеме обязанностей лиц, назначенных в караул, нереагирование машиниста поезда на вынужденную остановку для задержания преступников, совершивших побег.

7. Совершение побега путем подмены. Как правило, данный способ совершения побега используется в тех случаях, когда по наблюдениям осужденных они сделали вывод о том, что охрана встречным караулом имеет неорганизованный характер, а также такие негативные элементы, как малая численность караула, сложность ландшафта, где расположен обменный пункт, преодоление больших расстояний, множества железнодорожных путей при пересадке осужденных из специального вагона в специальный автомобиль [5].

Подмена осужденных становится возможной вследствие просчетов начальника караула, его помощников по проверке соответствия личности этапиремого материалам личных дел, объективности установления личности осужденного по фотографии.

Организация эффективной системы предупреждения побегов конвоируемыми невозможна без объективного анализа проблем, связанных с деятельностью подразделений по конвоированию:

1) организационные: несоответствие требованиям нормативных правовых актов качества решений по организации несения службы караулами по конвоированию, профессиональная пассивность руководителей по совершенствованию служебной деятельности, отсутствие контроля за несением службы личным составом подразделений охраны, неглубокая проработка причин и условий совершенных побегов, нереагирование на управленческие решения субъектов управления, бессистемность в организации внутреннего и внешнего взаимодействия;

2) кадровые: проблемы в кадровом отборе (некачественность, поверхностность), приводящие к нарушениям воинской дисциплины, законности, предательству интересов службы, отборе к несению службы по конвоированию осужденных (осуществляется без учета достаточной для этого профессиональной подготовки), несоответствие организации несения службы караулом по конвоированию осужденных требованиям нормативных правовых актов, регламентирующих данное направление профессиональной деятельности, проявление халатности, потеря бдительности, нарушение уставных правил поведения;

3) ослабление организационной системы, связанной с функционированием инженерно-технических средств охраны. Побегам этапиремых способствуют следующие обстоятельства, имеющие отношение к организации эксплуатации инженерно-технических средств охраны: нарушение установленных требований по охране при конвоировании осужденных и лиц, содержащихся под стражей, халатное отношение к исполнению служебных

обязанностей, нарушение требований по осмотру специальных транспортных средств, несвоевременное устранение выявленных недостатков, использование транспортных средств, которые технически устарели, несоблюдение требований по обеспечению подразделений по конвоированию по нормам положенности специальными инженерно-техническими средствами охраны усовершенствованного типа [3].

Таким образом, военнослужащий должен быть морально выдержан и физически развит. Отдельным и важным направлением является психологическая работа с военнослужащими. Это и профессионально-психологический отбор кандидатов на службу, и оказание помощи военнослужащим в период адаптации, и психологическая помощь, повышение психологической грамотности, мониторинг социально-психологического климата в коллективе и многое другое.

Это верно и для тех, кто захотел стать конвоиром. Однако есть еще одно правило: не брать на службу людей, которые плохо работают в коллективе. Это слово здесь значит много. Не просто люди, с которыми приходится трудиться изо дня в день, а что-то большее. Ближе всего подходит слово «семья». Все потому, что работа очень тяжелая морально. Задача караула – сопровождение спецконтингента к местам отбывания наказания. Некоторые командировки длятся до нескольких дней. В это время военнослужащим запрещены любые связи с «внешним миром», в том числе и с родственниками по телефону. Все это время личный состав караула находится в состоянии постоянного стресса и напряжения. Они должны быть внимательны и готовы к неожиданностям.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Закон Республики Казахстан от 10 января 2015 года № 274 «О Национальной гвардии Республики Казахстан».
2. Приказ Министра финансов Республики Казахстан от 26 декабря 2015 года № 689 «Правила конвоирования задержанных и лиц, заключенных под стражу, оперативно-следственными подразделениями органов по финансовому мониторингу (служба экономических расследований)».
3. Приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 2 декабря 2016 года № 1122 «Об утверждении Правил конвоирования подозреваемых, обвиняемых и осужденных».

Ұсынылған бапта қарауылдың күзет астынан қашатын, қашуды ұйымдастыру тәсілдері, айдауылдау бойынша бөліністердің, олардың тағайындалуы мәселелері, қорытынды және әскери оқу орындарының курсанттарының оқу үдерісі кезінде шешімді қабылдау факторлары түсіндіріледі.

Кілтті сөздер: қашу, айдауылдау, қарауыл, сақшы, арнайы контингент, қару-жарак, күзеттің инженерлік-техникалық құралдары, әскери қызметші, айдауылданатындар, тінту.

The article discusses the factors that determine the escapes from guards, the methods of escaping, the problems connected with the activities of the escort units, their study, analysis and decision-making by the cadets of military higher educational institutions during the educational process.

Keywords: escape, escort, guard, sentry, special contingent, weapons, engineering and technical means of guard, serviceman, escorted, search.

ТЕХНИКА И ВООРУЖЕНИЕ. ВОЙСКОВОЙ ТЫЛ

М.О. Серкпаев, доктор исторических наук, профессор, действительный член Академии военных наук Республики Казахстан.

ВОЗМОЖНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПРИМЕНЕНИЯ РОБОТОТЕХНИЧЕСКИХ КОМПЛЕКСОВ В ВС РК

Анализ развития робототехнических комплексов военного назначения позволил выработать возможные области применения роботов в Вооруженных Силах Республики Казахстан.

Ключевые слова: боевой робот, дистанционно управляемые боевые и разведывательные машины, робототехнические системы.

В современном понимании боевой робот (военный робот) – это устройство автоматики, заменяющее человека в боевых ситуациях для сохранения человеческой жизни или для работы в условиях, несовместимых с возможностями человека, в военных целях: разведка, боевые действия, разминирование и т. д. [1].

Следует отметить, что боевыми роботами являются не только автоматические устройства, которые частично или полностью заменяют человека, но и действующие в воздушной и водной среде, не являющейся средой обитания человека. Это беспилотные с дистанционным управлением авиационные, подводные аппараты и надводные корабли.

Впервые боевые роботы появились в 30-х годах XX века, однако ввиду несовершенства конструкции и низких ТТХ они не нашли широкого применения на поле боя. Развитие военной робототехники существенно ускорилось с началом холодной войны. В этот период происходит появление первых интеллектуальных роботов с «глазами», «ушами» и прочими сенсорами.

В последние годы в области военной робототехники произошли кардинальные изменения, связанные, прежде всего, с массовым производством и испытанием в реальных условиях боевых и обеспечивающих робототехнических комплексов (РТК). Военно-политическое руководство ведущих стран мира одним из важнейших приоритетов ставит роботизацию своих вооруженных сил как перспективное направление развития средств вооруженной борьбы. Общую динамику развития в данной области можно оценить по следующим данным. Когда вооруженные силы США в 2003-м вторглись в Ирак, в составе сухопутных сил роботов вообще не было. К концу 2004 года на территории Ирака американские военные использовали 150 роботов, год спустя их было 2400. А к началу 2009 года работало уже 12 тысяч роботов свыше двадцати разных специализаций [2].

В современных условиях военная робототехника остается одной из приоритетных отраслей науки и техники. Аналогично родам войск современные боевые роботы делятся на три группы: наземные, летающие и плавающие.

Роботизированные комплексы рассматриваются как один из атрибутов военной техники будущего. Наиболее интенсивно разработка наземных роботов военного назначения ведется в США. В настоящее время наземный роботизированный комплекс состоит из дистанционно управляемой машины (ДУМ) и пульта управления. ДУМ различаются размерами, перечнем выполняемых задач, конструкцией шасси, конфигурацией корпуса. По степени автоматизации машины могут быть дистанционно управляемыми, а также автономными (действуют по заранее установленной в бортовой компьютер программе).

По своему функциональному назначению наземные военные роботы подразделяются на разведывательные, боевые, инженерные и тыловые.

Некоторые военные специалисты классифицируют боевых сухопутных роботов и определяют им следующий спектр задач [3].

Разведывательный робот:

- малый дистанционно-управляемый робот, используемый для ближней разведки (например, внутри зданий);
- большой автономный разведывательный робот для «дальней» разведывательно-дозорной деятельности.

Боевые роботы:

- легкий дистанционно-управляемый вооруженный робот для уничтожения террористов, снайперов и других целей;
- тяжелый вооруженный патрульный робот, способный выявлять и самостоятельно поражать цели;
- робот «камикадзе» автономный или дистанционно-управляемый для уничтожения защищенных, а также бронированных целей;
- автономная стационарная или мобильная установка с дистанционно управляемым боевым модулем.

Инженерно-саперный робот:

- маленький для обнаружения и обезвреживания взрывоопасных предметов при проведении антитеррористических операций в населенных пунктах;
- большой для обнаружения и обезвреживания взрывоопасных предметов на поле боя и дорогах различного назначения.

Транспортные (тыловые) роботы:

- устройства для транспортировки имущества, боеприпасов и другого оборудования солдат на поле боя;
- устройство для транспортировки раненых на поле боя.

Передвижение по земле боевые роботы могут осуществлять самыми разными способами – на колесах, на гусеницах и даже на «ногах». Их можно сравнить с БПЛА (беспилотными летательными аппаратами), однако, беспилотные наземные роботы имеют дело с выполнением гораздо более сложных задач, поэтому требуют значительно больших усилий от инженеров и научных работников при их создании.

Целесообразно заметить, что наибольшее распространение среди наземных роботов получили разведывательные роботы. Они предназначены для

наблюдения за обстановкой на поле боя, поиска целей и их распознавания. Разведка и наблюдение роботизированными средствами должны обеспечивать сбор разведывательных данных об обстановке в зоне военных действий с последующей передачей полученной информации оператору и/или в единый аналитический центр. Машины данного класса являются в настоящее время самыми легкими роботизированными средствами военного назначения.

Одним из представителей гусеничных роботизированных разведывательных минимашин является изделие FirstLook 110, разработанное американской компанией iRobot [4]. Масса этого образца не превышает 2,2 кг, а габаритные размеры 250 x 230 x 100 мм. Пульт управления роботом носится на запястье. Он оснащен сенсорным экраном и цифровым приемопередатчиком, работающем на частотах 5,8 или 2,4 ГГц.

Из нескольких аппаратов FirstLook 110 можно составить сеть, которая позволит увеличить дальность дистанционного управления и расширить площадь обзораемой территории. Кроме гусениц машина оборудована вращающимися на 360° пластинами (их принято называть флипперами) для повышения проходимости. Робот FirstLook 110 может преодолеть препятствие высотой до 20 см практически любой формы, двигаться по песку, выдерживает падение с высоты 4,5 м на бетон и умеет приходить в нормальное состояние после опрокидывания. Максимальная скорость движения аппарата 3,4 км/ч, глубина погружения под воду 90 см, при этом его работа под водой и длительное пребывание в этой среде не предусмотрены.

В сухопутных войсках и морской пехоте США широкое распространение получили колесные разведывательные роботы DragonRunner [5], разработанные специалистами Национального исследовательского технического центра робототехники (NationalRoboticsEngineeringCenter) и Университета Карнеги-Меллона (США). Заказчиком робота выступал Пентагон.

Робот DragonRunner предназначен для разведки местности в городских условиях, участия в поисковых операциях, разведки возможных засад и обнаружения слабых мест в обороне противника в радиусе эффективной дальности стрельбы стрелкового оружия. DragonRunner снабжен ИК-датчиками для работы ночью, малоразмерной видеокамерой и микрофоном. Он состоит из передвижной платформы и пульта управления оператора с возможностью работы с ним одной рукой. Аппарат DragonRunner имеет габариты 230 x 200 x 75 мм и массу 9 кг, переносится в заплечной укладке, не замедляет темпа передвижения солдата, не ухудшает его боевых возможностей в бою и не влияет на комплектацию рюкзака пищей, водой и боеприпасами. Эта полноприводная машина может передвигаться со скоростью до 10 км/ч. Система проста в работе – для ее управления достаточно минимального обучения оператора. Она может быть развернута для боевого применения в течение нескольких секунд. Благодаря небольшим размерам и высокой прочности деталей, в том числе аккумуляторов, машину можно забрасывать через любые ограждения, препятствия или в здании вниз по лестничной клетке.

Благодаря повышенной проходимости платформы DragonRunner способна выполнять свои задачи на различных участках местности, в том числе

и на недоступных для человека территориях. Машина с включенной аппаратурой выдерживает падение с высоты до 10 м без нарушения работоспособности узлов и аппаратуры.

Разведывательные роботы, оснащенные стрелковым оружием или другими средствами ближнего боя, получили название боевых. В Ираке американскими войсками использовался робот Talon UGV, вооруженный пулеметом М249. Возможна также установка вместо пулемета 40-мм четырехствольного гранатомета с боекомплектom 48 гранат.

Самым крупным (5 х 2,4 х 2 м) боевым роботом в настоящее время можно считать ДУМ BlackKnight массой 9,5 т [6]. Пункт управления роботом может размещаться в КШМ или другой боевой бронированной машине со специальным оборудованием. На экране оператор наблюдает за положением вооружения и башни боевого робота. Там же отображается информация, поступающая от разведывательной аппаратуры, установленной на машине. Оператор имеет возможность управлять боевым роботом, наблюдая за ним визуально. Для автономного движения робота используется комплекс приборов и датчиков, включающий видеокамеру, стерео-, и ИК-камеры, лазерные локаторы, приемник спутниковой навигационной системы (СНС) «Навстар». Система полуавтономного управления движением робота обеспечивает маневрирование машины и выбирает оптимальный маршрут в любое время суток. Двигатель мощностью 300 л. с. обеспечивает хорошую маневренность на пересеченной местности, а также позволяет развивать максимальную скорость движения по ровной поверхности 77 км/ч. Вооружение ДУМ BlackKnight включает 25- или 30-мм автоматическую пушку со спаренным 7,62-мм пулеметом.

Представителем крупных роботов можно считать российский танк Т-14 «Армата» [7]. У этой боевой машины автоматизированы многие процессы, которые раньше приходилось делать экипажу вручную, в том числе необитаемая дистанционно управляемая башня, а также имеется возможность дистанционного управления движением танка. «Армата» — это универсальная платформа, на которой можно разместить любое специальное оборудование и вооружение.

На выставке INTERPOLITEX-2009 был представлен разработанный в МВТУ им. Баумана российский мобильный робот «МРК-27 – БТ» [8], «МРК-27 – БТ» предназначен для ведения боевых действий, когда жизни солдата угрожает опасность. Робот способен стрелять одновременно из трех видов оружия. Он может поражать пехоту, укрепленные сооружения и даже танки противника. Система может заменить человека в бою. Боевой роботизированный комплекс «МРК-27 – БТ» состоит из целого арсенала оружия: двух реактивных огнеметов РПО «Шмель», двух гранатометов РШГ-2, пулемета «Печенег». Боекомплект робота – два выстрела РПО, шесть дымовых гранат и 100 патронов.

Все оружие ставится на МРК-27 – БТ» без каких-либо доработок. Солдат может «отдать» свое вооружение роботу, либо снять и использовать самостоятельно.

Машина управляется дистанционно – на расстоянии от 200 до 500 м. Помимо оружия машина оснащена комплексом видеокамер, что позволяет оператору вести прицельный огонь.

Российская разработка имеет ряд преимуществ перед другими зарубежными аналогами. Так, по сравнению с американскими роботами Swords (их применяли в Ираке и Афганистане), он более устойчив – за счет особой системы сцепления гусениц с землей. Зарубежные машины дают сильную отдачу после выстрела, а у российской разработки она минимальна. Боевая платформа российского робота движется почти во всех направлениях, машина может стволом пулемета «заглянуть» в окоп противника. Американский робот, хоть и способен подниматься по ступеням, менее подвижен, сообщает РИА Новости.

Примером многофункциональной разведывательно-инженерной машины является американская ДУМ Warrior [9].

RobotWarrior разработан компанией iRobot. По своей сути робот является многофункциональной радиоуправляемой платформой. Она предназначена для обнаружения, транспортировки и обезвреживания взрывоопасных предметов, расчистки завалов, проделывания проходов и подъема тяжестей.

Масса Warrior составляет 129 килограммов. При этом он имеет возможность перемещать до 227 килограммов полезной нагрузки. Перемещаясь, робот может развивать скорость до 15 км/ч. В его конструкции имеется специальный манипулятор, при помощи которого осуществляется перемещение различных грузов массой до 68 килограммов.

Конструкция Warrior дает ему возможность перемещаться по пересеченной местности, по лестницам, наклонным поверхностям с уклоном в 45 градусов, а также преодолевать препятствия высотой до 47 сантиметров.

Среди задач, которые способен выполнять робот, стоит отметить разминирование, расчистку дорог, пожаротушение, разведку, удаленное наблюдение за местностью, оказание первой помощи при чрезвычайных ситуациях, проведение сварочных работ и перемещение грузов. Кроме того, Warrior имеет возможность увозить с поля боя раненых солдат.

Среди прочих преимуществ робота, по сравнению с аналогами, стоит отметить его возможность работать самостоятельно, в зависимости от тех или иных условий. Например, если Warrior потеряет связь с оператором, то он самостоятельно вернется на то место, на котором сеанс связи возможен.

Также робот способен взаимодействовать с другими роботами компании iRobot. Например, он может помочь роботу PackBot преодолеть какое-либо препятствие или же залезть в окно.

В комплект поставки робота входит система пулеметов и гранатометов с электронной системой управления и дальностью стрельбы 800 метров со скоростью 16 выстрелов в секунду.

Таким образом, следует обратить внимание, что ведущие государства мира активно развивают робототехническое направление, используя их в горячих точках мира, проводя апробацию в боевых условиях. В этой связи, Казахстану целесообразно обратить внимание на возможности по разработке

отечественных роботов различного направления, тем самым создавая условия для развития инженерно-технического персонала, способного производить высокоинтеллектуальные дистанционно-управляемые машины.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Боевой робот. Википедия. <https://ru.wikipedia.org/wiki>.
2. Роботы военного назначения. <http://cianet.info/viewtopic.php>.
3. Вооружение сухопутных войск. Боевые роботы. <http://otvaga2004.mybb.ru/viewtopic.php>.
4. Американский разведывательный робот FirstLook 110. <http://stal.biz/robots/military>.
5. Робот DragonRunner – мобильная наземная сенсорная система. <http://www.ingenerov.net>.
6. Наземные военные роботы ВС США. <http://www.modernarmy.ru/article/256/nazemnie-voennie-roboti-ssha>
7. Паньшин А. Несокрушимый танк «Армата». <http://tass.ru/armiya-i-opk/1954916?page2>.
8. Российский робот стреляет из 3 видов оружия. http://www.prorobot.ru/03/robot_strelok.php.
9. Warrior — военный радиоуправляемый робот. <http://stal.biz/robots/military/item/5492/>

Роботтық техникалар жиынтықтары дамуының талдауы жасалған, әскери арналуы және оның негізінде Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің Құрлық әскерлерінде роботтарды қолдану мүмкіндігі бар аймағы анықталған.

In article the development analysis of robototechnical military-oriented complexes is carried out and on its basis the area of possible application of robots in Land forces of Armed forces of republic Kazakhstan is developed.

УДК 53.08

Р.В. Гроскоп, преподаватель кафедры вооружения и стрельбы Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан, подполковник.

В.В. Нилов, заместитель начальника штаба (по ИТО) воинской части Национальной гвардии Республики Казахстан, майор.

ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ПАРАМЕТРОВ ПОДВИЖНЫХ СИГНАЛЬНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ НА ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРИБОРОВ ДЛЯ ТЕХНИЧЕСКОГО ДИАГНОСТИРОВАНИЯ СИСТЕМ ПИТАНИЯ ДИЗЕЛЬНОГО ДВИГАТЕЛЯ

В статье приведены результаты исследований влияния параметров и форм подвижных сигнальных элементов на качество работы приборов для технического диагностирования герметичности систем питания дизельного двигателя. Также предложены оптимальные параметры подвижных сигнальных элементов в конструкции приборов для технического диагностирования.

Ключевые слова: техническое диагностирование систем питания дизельного двигателя, обнаружение нарушения герметичности систем, влияние диаметра и формы подвижных сигнальных элементов на величину критической скорости, чувствительность приборов для технического диагностирования герметичности систем питания дизельного двигателя, формы выполнения подвижных сигнальных элементов приборов.

Для технического диагностирования систем питания дизельного двигателя необходимы высокочувствительные приборы, позволяющие обнаруживать малейшие нарушения их герметичности.

Исследуем влияние диаметра и формы подвижных сигнальных элементов (далее – ПСЭ) на величину их критической скорости $U_{кр}$, характеризующей чувствительность приборов для технического диагностирования герметичности систем питания дизельного двигателя. Исследования проведем, используя ПСЭ следующих форм: – шара; – цилиндра, высота которого равна двум его диаметрам ($H=2D$); – цилиндра, высота которого равна одному его диаметру ($H=D$). Диаметры ПСЭ выбраны в диапазоне от 0,001 до 0,010 м и приняты равными $D = 0,001$ м, $D = 0,006$ м и $D = 0,010$ м. Исследования проведены согласно приведённым ниже исходным данным [1, с. 33-35], [2, с. 44 и 53], [3, с. 129-130 и 458], [4, с. 232], где $g = 9,81$ м/с² – ускорение свободного падения; $k = 0,24$ – коэффициент аэродинамического сопротивления сигнального элемента в форме шара; $k = 0,85$ – коэффициент аэродинамического сопротивления ПСЭ в форме цилиндра при ($H=2D$); $k = 0,91$ – коэффициент аэродинамического сопротивления ПСЭ в форме цилиндра при ($H=D$); $\rho_{ш}, \rho_{ц} = 40$ кг/м³ – плотность материала ПСЭ; $\rho_{в} = 1,20$ кг/м³ – плотность воздуха при температуре 20°C.

Для ПСЭ, выполненного в форме шара, критическая скорость равна:

$$U_{кр} = \sqrt{\frac{4\rho_{ш}g}{3k\rho_B}D} \quad (1)$$

Доминирующими величинами, определяющими значения критических скоростей $U_{кр}$, являются коэффициент k аэродинамического сопротивления формы ПСЭ и его диаметр D .

Таблица 1 – Влияние диаметров ПСЭ в форме шара на величину их критической скорости.

Наименование параметров	Численные значения параметров		
Диаметр ПСЭ в форме шара, м	0,001	0,006	0,010
Критическая скорость ПСЭ, м/с	1,34	3,30	4,26

Продифференцируем выражение $U_{кр}$ по диаметру ПСЭ и вычислим численные значения производных от функции (1) по формуле 2, которые представлены в таблице 2.

$$\frac{dU_{кр}}{dD} = \frac{\rho_{ш}g}{3k\rho_B \sqrt{\frac{\rho_{ш}g}{k\rho_B}D}} \quad (2)$$

Таблица 2 – Влияние диаметров подвижных сигнальных элементов в форме шара на величину производной от функции критической скорости.

Наименование параметров	Численные значения параметров		
Диаметры ПСЭ в форме шара, м	0,001	0,006	0,010
Производная от функции критической скорости ПСЭ	675,97	275,70	213,71

Из анализа данных, приведённых в таблицах 1 и 2, нетрудно заметить, что большие значения производной от функции (1) соответствуют наименьшим критическим скоростям ПСЭ, что позволяет сделать вывод о том, что приборы для технического диагностирования герметичности систем питания дизельных двигателей топливом и воздухом, снабжённые ПСЭ минимально возможных диаметров и обладают более высокой чувствительностью. Подтверждением этому является тенденция изменения значений приращений функции (1), характеризующих интенсивность изменения критической скорости при принятом значении независимой переменной, равной $dD = \Delta D = \pm 0,0001$ м.

Дифференциал функции (1), определяется выражением (3)

$$dD \frac{dU_{кр}}{dD} dD = \frac{\rho_{ш}g}{3k\rho_B \sqrt{\frac{\rho_{ш}g}{k\rho_B}D}} dD \quad (3)$$

$$\frac{dU_{кр}}{dD} dD = 675,97 \cdot 0,0001 \approx 0,07 \text{ м/с при } D = 0,001 \text{ м, } dD = \Delta D = \pm 0,0001 \text{ м}$$

и $U_{кр} = 1,34 \text{ м/с; } U_{кр} = 1,27 \dots 1,41 \text{ м/с.}$

$$\frac{dU_{кр}}{dD} dD = 275,70 \cdot 0,0001 \approx 0,03 \text{ м/с при } D = 0,006 \text{ м, } dD = \Delta D = \pm 0,0001 \text{ м}$$

и $U_{кр} = 3,30 \text{ м/с; } U_{кр} = 3,27 \dots 3,33 \text{ м/с.}$

$$\frac{dU_{кр}}{dD} dD = 216,72 \cdot 0,0001 \approx 0,02 \text{ м/с при } D = 0,010 \text{ м, } dD = \Delta D = \pm 0,0001 \text{ м}$$

и $U_{кр} = 4,26 \text{ м/с; } U_{кр} = 4,24 \dots 4,28 \text{ м/с.}$

Полученные результаты сведены в таблицу 3.

Таблица 3 – Влияние диаметров ПСЭ в форме шара на величину приращения функции критической скорости, а также пределы её варьирования.

Наименование параметров	Численные значения параметров		
Диаметр ПСЭ в форме шара, м	0,001	0,006	0,010
Дифференциал функции $\frac{dU_{кр}}{dD} dD$, м/с	0,07	0,03	0,02
Критическая скорость ПСЭ, м/с	1,27...1,41	3,27...3,33	4,24...4,28

В итоге приращение функции критической скорости $U_{кр}$ ПСЭ диаметром от 0,001 до 0,010 м варьирует в пределах 0,02...0,07 м/с, а величина $U_{кр}$ будет варьировать соответственно от 1,27 до 4,28 м/с.

Исследуем влияние параметров ПСЭ, выполненного в форме цилиндра (при условии, что высота цилиндра равна двум его диаметрам ($H = 2D$)), на чувствительность приборов для технического диагностирования герметичности систем питания дизельного двигателя.

Для ПСЭ, выполненного в форме цилиндра, величина $U_{кр}$ определяется выражением 4:

$$U_{кр} = \sqrt{\frac{4\rho_{ц}g}{k\rho_{в}} D} \quad (4)$$

Результаты вычислений $U_{кр}$ приведены в таблице 4.

Таблица 4 – Влияние параметров подвижных сигнальных элементов в форме цилиндра при ($H = 2D$) на величину их критической скорости.

Наименование параметров	Численные значения параметров		
Диаметр ПСЭ в форме цилиндра, м	0,001	0,006	0,010
Критическая скорость ПСЭ, м/с	1,24	3,03	3,92

Продифференцируем выражение $U_{кр}$ по диаметру ПСЭ и вычислим численные значения производных от функций (4) по формуле 5, которые приведены в таблице 5.

$$\frac{dU_{кр}}{dD} = \frac{\rho_{ц}g}{k\rho_{в}\sqrt{\frac{\rho_{ц}g}{k\rho_{в}}D}} \quad (5)$$

Таблица 5 – Влияние параметров ПСЭ в форме цилиндра (при $H = 2D$) на величину производной от функции критической скорости.

Наименование параметров	Численные значения параметров		
Диаметр ПСЭ в форме цилиндра, м	0,001	0,006	0,010
Производная от функции критической скорости ПСЭ	620,25	254,77	196,18

Найдём дифференциал этой функции согласно выражению (6):

$$\frac{dU_{кр}}{dD}dD = \frac{\rho_{ц}g}{k\rho_{в}\sqrt{\frac{\rho_{ц}g}{k\rho_{в}}D}}dD \quad (6)$$

$\frac{dU_{кр}}{dD}dD = 620,25 \cdot 0,0001 \approx 0,06 \text{ м/с}$ при $D = 0,001 \text{ м}$, $dD = \Delta D = \pm 0,0001 \text{ м}$ и $U_{кр} = 1,34 \text{ м/с}$; $U_{кр} = 1,18 \dots 1,30 \text{ м/с}$.

$\frac{dU_{кр}}{dD}dD = 254,77 \cdot 0,0001 \approx 0,03 \text{ м/с}$ при $D = 0,006 \text{ м}$, $dD = \Delta D = \pm 0,0001 \text{ м}$ и $U_{кр} = 3,03 \text{ м/с}$; $U_{кр} = 3,00 \dots 3,06 \text{ м/с}$.

$\frac{dU_{кр}}{dD}dD = 196,18 \cdot 0,0001 \approx 0,02 \text{ м/с}$ при $D = 0,010 \text{ м}$, $dD = \Delta D = \pm 0,0001 \text{ м}$ и $U_{кр} = 3,92 \text{ м/с}$; $U_{кр} = 3,90 \dots 3,94 \text{ м/с}$.

Полученные результаты сведены в таблицу 6.

Таблица 6 – Влияние диаметров ПСЭ в форме цилиндра при $H = 2D$ на величину приращения функции критической скорости, а также пределы её варьирования.

Наименование параметров	Численные значения параметров		
Диаметр ПСЭ в форме цилиндра, м	0,001	0,006	0,010
Дифференциал функции $\frac{dU_{кр}}{dD}dD$, м/с	0,06	0,03	0,02
Критическая скорость ПСЭ, м/с	1,18...1,30	3,00...3,06	3,90...3,94

Таким образом, $U_{кр}$ ПСЭ, выполненного в форме цилиндра (при $H=2D$) будет варьировать в интервале $U_{кр}=1,18...3,94$ м/с.

Сравнения величины критических скоростей ПСЭ, выполненных в форме шара и цилиндра при одинаковых диаметрах, необходимо отметить, что приборы, снабжённые этими элементами с меньшими значениями $U_{кр}$ являются более чувствительными, т.е. обладают лучшими аэродинамическими свойствами.

Для ПСЭ, выполненного в форме цилиндра с высотой, равной его диаметру ($H = D$), критическая скорость определяется по формуле (7)

$$U_{кр} = \sqrt{\frac{2\rho_{ц}g}{k\rho_{в}}D} \quad (7)$$

Таблица 7 – Влияние параметров ПСЭ в форме цилиндра при ($H = D$) на величину их критической скорости

Наименование параметров	Численные значения параметров		
Диаметр ПСЭ в форме цилиндра, м	0,001	0,006	0,010
Критическая скорость ПСЭ, м/с	0,85	2,08	2,68

Продифференцируем выражение $U_{кр}$ по диаметру ПСЭ и вычислим численные значения производных от функций (7) по формуле (8).

$$\frac{dU_{кр}}{dD} = \frac{\rho_{ц}g}{k\rho_{в}\sqrt{\frac{2\rho_{ц}g}{k\rho_{в}}D}} \quad (8)$$

Полученные результаты представлены в таблице 8.

Таблица 8 – Влияние параметров ПСЭ в форме цилиндра при $H=D$ на величину производной от функции критической скорости.

Наименование параметров	Численные значения параметров		
Диаметр ПСЭ в форме цилиндра, м	0,001	0,006	0,010
Производная от критической скорости ПСЭ	337,39	179,09	138,88

Для определения приращения функции (7) при изменении диаметра ПСЭ на величину $\Delta D = 0,0001$ м найдём её дифференциал по выражению (9):

$$\frac{dU_{кр}}{dD}dD = \frac{\rho_{ц}g}{k\rho_{в}\sqrt{\frac{2\rho_{ц}g}{k\rho_{в}}D}}dD \quad (9)$$

$$\frac{dU_{кр}}{dD} dD = 337,39 \cdot 0,0001 \approx 0,03 \text{ м/с при } D = 0,001 \text{ м, } dD = \Delta D = \pm 0,0001 \text{ м}$$

и $U_{кр} = 0,85 \text{ м/с}$; $U_{кр} = 0,82 \dots 0,88 \text{ м/с}$.

$$\frac{dU_{кр}}{dD} dD = 179,09 \cdot 0,0001 \approx 0,02 \text{ м/с при } D = 0,006 \text{ м, } dD = \Delta D = \pm 0,0001 \text{ м}$$

и $U_{кр} = 2,08 \text{ м/с}$; $U_{кр} = 2,06 \dots 2,10 \text{ м/с}$.

$$\frac{dU_{кр}}{dD} dD = 138,88 \cdot 0,0001 \approx 0,01 \text{ м/с при } D = 0,010 \text{ м, } dD = \Delta D = \pm 0,0001 \text{ м}$$

и $U_{кр} = 2,68 \text{ м/с}$; $U_{кр} = 2,67 \dots 2,69 \text{ м/с}$.

Полученные результаты сведены в таблицу 9.

Таблица 9 – Влияние диаметров ПСЭ в форме цилиндра (при $H = D$) на величину приращения функции их критической скорости, а также пределы её варьирования.

Наименование параметров	Численные значения параметров		
Диаметр ПСЭ в форме цилиндра, м	0,001	0,006	0,010
Дифференциал функции $\frac{dU_{кр}}{dD} dD$, м/с	0,03	0,02	0,01
Критическая скорость ПСЭ, м/с	0,82...0,88	2,06...2,10	2,67...2,69

Нетрудно заметить, что $U_{кр}$ ПСЭ, выполненного в форме цилиндра при высоте, равной его диаметру $H = D$ будет варьировать в интервале $U_{кр} = 0,82 \dots 2,69 \text{ м/с}$.

Сравнительный анализ аэродинамических свойств исследуемых форм указывает на то, что ПСЭ, выполненные в виде цилиндра, характеризуются меньшей критической скоростью, а приборы, снабжённые ПСЭ в форме цилиндра, обладают высокой чувствительностью, т.е. обладают лучшими аэродинамическими свойствами.

Сравнивая величины критических скоростей ПСЭ, выполненных в форме шара и цилиндра, можно утверждать, что приборы, снабжённые ПСЭ в форме цилиндра при высоте, равной его диаметру $H = D$ имеют наивысшую чувствительность.

Резюмируя вышеизложенное, можно сделать определенные выводы.

1. Наибольшие значения дифференциалов функции $U_{кр} = f(D)$ соответствуют минимальным значениям диаметров ПСЭ и, соответственно, минимальным значениям их критических скоростей, определяющих (характеризующих) чувствительность приборов для контроля герметичности систем питания дизельных двигателей топливом и воздухом.

2. Приборы для контроля герметичности систем питания дизельных двигателей топливом и воздухом, снабжённые ПСЭ минимально возможных диаметров обладают более высокой чувствительностью.

3. Приборы, снабжённые ПСЭ минимально возможных диаметров и выполненные в форме цилиндров, обладают более высокой чувствительностью в сравнении с приборами, снабжёнными ПСЭ, выполненными в форме шара.

4. Наиболее высокой чувствительностью обладают приборы, снабжённые ПСЭ минимально возможных диаметров в форме цилиндра, высота которых равна его диаметру ($H = D$).

5. Приборы высокой чувствительности должны быть снабжены ПСЭ минимальных диаметров при условии сохранения гарантированной возможности однозначного считывания достоверной информации о техническом состоянии диагностируемых систем.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Енохович А.С. Справочник по физике: Учеб. пособие для учащихся. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1990. – 384 с.: ил. – (Библиотека учителя физики). – ISBN 5-09-001833-2.

2. Енохович А.С. Справочник по физике и технике: Учеб. пособие для учащихся. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1989. – 224 с.: ил. – ISBN 5-09-000622-9.

3. Кухлинг Х. Справочник по физике: Пер. с нем. – М.: Мир, 1982. – 520 с.

4. Альтшуль А.Д., Киселёв П.Г. Гидравлика и аэродинамика (Основы механики жидкости). Учебное пособие для вузов. Изд. 2-е, перераб. и доп. М., Стройиздат, 1975. – 323 с.

Мақалада дизель қозғалтқышының қоректену жүйелерінің герметикалығын техникалық диагностикалауға арналған аспаптардың жұмыс сапасына жылжымалы сигналдық элементтердің параметрлері мен нысандарының әсерін зерттеу нәтижелері келтірілген. Сонымен қатар техникалық диагностикалауға арналған аспаптар конструкциясында жылжымалы сигналдық элементтердің оңтайлы параметрлері ұсынылды.

The article presents the results of research on the influence of parameters and forms of mobile signal elements on the quality of operation of devices for technical diagnostics of tightness of diesel engine power systems. The optimal parameters of mobile signal elements in the design of devices for technical diagnostics are also proposed.

ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

УДК 37.035.7

А.К. Иманов, доцент кафедры педагогики Северо-Казахстанского университета имени М. Козыбаева, кандидат педагогических наук.

М.С. Ахметжанов, старший преподаватель кафедры математики Северо-Казахстанского университета имени М. Козыбаева, магистр.

НЕКОТОРЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ БУДУЩЕГО ОФИЦЕРА

В статье раскрываются теоретические аспекты духовно-нравственного воспитания. Кратко рассматриваются направления, принципы и важнейшие компоненты воинского воспитания будущего офицера. Раскрывается сущность нравственного воспитания. Ознакомление будущих офицеров с основными понятиями о нравственности. В закреплении носителей и продолжателей основных армейских традиций.

Ключевые слова: офицер, патриотизм, воинское воспитание, духовно-нравственное воспитание, воинский долг, высоконравственное поведение, нравственные нормы, воинские традиции, офицерский корпус, воинский коллектив.

Основная часть. Выбор данной статьи продиктован тем, что в современных условиях воинское воспитание – одно из основных направлений духовно-нравственного воспитания личности в Вооруженных Силах, представляющее собой процесс систематического и целеустремленного воздействия на духовное и физическое развитие военнослужащих в целях подготовки их как вооруженных защитников Отечества.

В обосновании системно-комплексного подхода к духовно-нравственному воспитанию будущих офицеров на основе богатого исторического прошлого с учетом современных требований в этом можно и сформулировать новизну и практическую значимость статьи.

Содержание воинского воспитания определено Конституцией Республики Казахстан, военной присягой и воинскими уставами. В частности, статья 36 Конституции Республики Казахстан гласит: «...Защита Республики Казахстан является священным долгом и обязанностью каждого ее гражданина. Граждане Республики несут воинскую службу в порядке и видах, установленных законом».

Военная присяга обязывает каждого военнослужащего «достойно выполнять воинский долг, мужественно защищать свободу, независимость и конституционный строй Казахстана, народ и Отечество. Воинские уставы в значительной степени регламентируют воинскую деятельность, определяют права, обязанности и ответственность каждого военнослужащего.

В свою очередь, задачи воинского воспитания также в качестве важнейшего компонента включают:

- изучение и уяснение военнослужащими требований военной присяги, воинских уставов и наставлений, в том числе и о необходимости соблюдения сознательной воинской дисциплины;
- развитие у военнослужащих высокой ответственности за защиту Отечества, своей Родины, сознательного отношения к овладению современной боевой техникой и оружием;
- формирование у военнослужащих таких морально-боевых качеств, как стойкость, отвага, мужество, презрение к смерти, способность преодолевать любые трудности для достижения победы;
- формирование и развитие у военнослужащих таких важных качеств, как инициатива, самостоятельность и творческий подход к выполнению учебно-боевых задач.

В деле духовно-нравственного воспитания дополнением воинского является нравственное воспитание – процесс педагогического воздействия на воспитуемых в целях формирования у них соответствующих духовно-нравственных черт и качеств.

В военной педагогике и психологии принято выделять две тесно связанные стороны:

- утверждение в сознании военнослужащих требований морали, ее норм и принципов и на этой основе превращение знаний в глубокие нравственные убеждения;
- выработка практических привычек и норм осознанного поведения в соответствии с приобретенными знаниями.

Направления нравственного воспитания курсантов в современных военных вузах предусматривают:

- вооружение военнослужащих теорией морали, ее нормами и правилами поведения, обусловленными спецификой военно-профессиональной деятельности;
- использование специальных педагогических приемов, способствующих перерастанию знаний в убеждения;
- привитие военнослужащим навыков и умений поведения, соответствующих этим требованиям и принципам морали, превращение их в устойчивые привычки;
- накопление практического опыта высоконравственного поведения в различных условиях и обстановке (учебе, службе, жизни).

Духовно-нравственное воспитание будущих офицеров ориентировано на решение ряда сложных задач, которые призваны сформировать у курсантов готовность к служению Отечеству, для чего необходимо создать для усвоения ими традиций офицерского корпуса, освоения страниц воинской славы, развития таких нравственных норм, как дисциплинированность, честь, совесть, исполнительность, войсковое товарищество, справедливость, мужество, мудрость.

В решении этих задач будущих офицеров знакомили с основными понятиями о нравственности, правилами общежития через мудрость, справедливость, мужество, умеренность. При этом, при раскрытии категории мудрость воспитанники узнавали о такой добродетели, которая позволяет молодым людям верно определять, насколько в каждом отдельном случае отобранные действия соответствуют требованиям ситуации и нравственного долга, соотносятся с благоразумием, предусмотрительностью, отличаются рассудительностью и осторожностью.

Справедливость трактовалась как добродетель, при которой «воля человека приобретает привычное направление к такому образу действия, когда он всякое должное делает без особых усилий, делает всегда то, что обязан, как по отношению к отдельным лицам, так и по отношению ко всему сообществу, к разным видам, в которых проявляется добродетель к человеколюбию, смирению, правдивости, милосердию, трудолюбию, почтительности, беспристрастности, признательности».

Мужество помогает человеку смело встречаться с опасностями и препятствиями на пути неуклонного стремления к осуществлению требований нравственности, освоить великодушие и самоотверженность.

Умеренность преподносилась будущим офицерам как удержание человеком своего поведения в границах нравственности и естественной необходимости.

Данная традиция сохраняется и в современных условиях, реализуется в общественно-государственной подготовке военнослужащих Вооруженных Сил Республики Казахстан, которые подразумевают и знакомство с основными этапами становления и развития государственности, страницами военной славы, силой военных традиций, правовыми основами воинской службы, основными этическими категориями, так и формирование коммуникативных умений и навыков.

Как показывает практика, особый упор делается на формирование у курсантов представлений об офицерском корпусе страны. В этой связи курсантам сообщаются факты, которые указывают на то, что любая армия мира имеет свои традиции, под которыми понимаются исторически сложившиеся и передаваемые из поколения в поколение обычаи, профессиональные и моральные правила, ставшие общепринятыми нормами поведения воинов при выполнении ими своего служебного долга.

Традиции – это, прежде всего история, в том числе и военная. Носителями армейских традиций являются, прежде всего, военнослужащие различных категорий, ветераны армии и флота, военные ученые, писатели, художники, композиторы, которые своими деяниями, творчеством аккумулируют и приумножают все лучшее из многовековой истории нашей армии. Справедливо говорят: кто не знает истории, традиций, равнодушен к прошлому, тот обедняет свое настоящее, делает ущербным будущее.

Верность Боевому Знамени – одна из древнейших традиций наших военных.

Незыблемой традицией нашего офицерского корпуса является так же его верность своему Отечеству.

Нельзя не заметить, что среди традиций офицерского корпуса особое положение занимает такая традиция, как соблюдение офицерской чести, понятия о которой закладывались в военно-учебных заведениях, и, прежде всего в офицерском корпусе. Символом воинской чести являлись погоны. Самым тяжелым наказанием за бесчестный поступок в офицерском корпусе являлось лишение погон. Будущий офицер ни при каких условиях не мог где-либо показаться без них. Форма одежды офицеров, знаки различия, награды всегда считались внешним выражением чести и достоинства офицера.

Для офицера всегда были характерны великодушие, личное обаяние и справедливость, гуманное отношение к народам других стран. Византийские историки говорили о наших предках «как о чудесных людях, которые отличались от других северных народов не только своей храбростью, но и.... добродушием».

Беспредельная любовь к Родине, Отечеству, верность присяге, Боевому Знамени, высокая дисциплина и общая культура, уважение к подчиненным, понимание долга, глубокое чувство товарищества - это лишь небольшая часть того, что передавалось из поколения в поколение в офицерской среде, что всегда защищало и спасало Отчизну от многочисленных бед и потрясений, и без чего, современная армия тоже будет малоэффективной.

Патриотизм, который кроме верности воинскому долгу, чести, не менее значим, рассматривается как преданность своему Отечеству, любовь к Родине, стремление служить ее интересам, защищать от врагов.

Патриотизм – это чувство безмерной любви к своему народу, гордости за него, это волнение, переживание за его успехи и горечи, за победы и поражения.

Отечество – понятие родственное Родине, в которое, однако, вкладывается более глубокое содержание, и, прежде всего нравственное, духовное. Важно, чтобы в процессе обсуждения данной проблемы курсанты усвоили, что ни территория, ни расовое происхождение, ни привычный быт, ни язык, ни формальное подданство другого государства сами по себе не составляют Родину. Родина этим не исчерпывается и к этому не сводится. Родина предполагает в человеке живое начало духовности, нечто священное, прекрасное и любимое.

Любовь к Родине, в свою очередь, может проявляться по-разному. Имея единую Родину, все они будут любить ее, но каждый по-своему.

У военнослужащего патриотизм проявляется в верности воинскому долгу, в беззаветной службе Родине. Для военных людей эти понятия неразрывно связаны и по сути дела являются синонимами. Выполнение долга показывает истинное лицо человека, раскрывает нравственные качества личности.

Быть верным воинскому долгу – значит всеми своими делами и поступками повышать боевую готовность, крепить боевую мощь страны, а если потребуется – встать на ее защиту.

Любовь к Родине, верность воинскому долгу неразделимы с воинской честью и достоинством. Обладать честью во все времена считалось необходимостью для людей, связанных с ратным делом. При всех остальных хороших служебных качествах авторитет воина резко падал, если он своим действием или бездействием бросал тень на честь мундира.

Испокон веков считалось, что воинская честь – это главная добродетель солдата, она заставляет его быть требовательным к себе и своим поступкам. Так, один из военных писателей отмечал: «Честь – святыня... она высшее благо... честь – награда в счастье и утешение в горе. Честь закаляет мужество и облагораживает храбрость. Честь не знает ни тягостей, ни опасностей: делает лишения легкими и ведет к славным подвигам. Честь не терпит и не выносит никакого пятна».

Анализируя вышесказанное можно отметить, что существенную роль в укреплении морально-психологических основ военной службы играют дружба и войсковое товарищество, присущие всем поколениям воинов и являющиеся замечательной традицией армии.

Эта традиция складывалась и развивалась на протяжении многих столетий.

Наиболее точно сформулировал основной принцип войскового товарищества великий русский полководец А.В. Суворов. Он писал в «Науке побеждать»: «Сам погибай, а товарища выручай».

Дружба, войсковое товарищество нужны не только в военное время, не менее важны они в повседневной армейской жизни.

Это вытекает из сущности войскового товарищества и той роли, какую играет оно в повышении морального духа войск, в укреплении боевой мощи Вооруженных Сил.

Заключение. Армия, воинский коллектив являются благодатной основой для зарождения и упрочения дружбы и войскового товарищества, так как армейские подразделения имеют одну общую цель – защиту Отечества, давние и прочные традиции, специфические условия совместного воинского труда и проживания.

Для дружеских, товарищеских отношений военнослужащих характерны стремление к взаимопомощи, взаимовыручке в учебе и службе, единство и сплоченность при выполнении учебно-боевых задач.

В современных условиях роль и значение крепкой боевой дружбы, войскового товарищества, коллективизма еще более возрастают.

Таким образом, дружба, взаимопомощь, товарищеская выручка сплачивают воинский коллектив, делают его сильнее, монолитнее. Без них в современных условиях немыслимо достижение победы в бою. С ними легче переносятся тяготы и лишения суровой армейской жизни. Локоть товарища, его поддержка окрыляют солдата и матроса, придают им смелость, уверенность, помогают с честью выполнять свой воинский долг перед Родиной.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Конституция (Основной закон) Республики Казахстан. Алматы. 1995.

2. Закон РК «Об обороне и вооруженных силах РК», А. 1993.

3. Воспитательная работа в подразделении (Методическое пособие в помощь выпускнику академии, специальность: “Офицер-воспитатель”, автор Зайцев В., под общей редакцией кандидата исторических наук, профессора, генерал-майора Тасбулатова А. Б., — А: ВА ВС РК, 1999, 168 с.

4. Борисова, Е.В. Воспитание патриотизма в современном социокультурном обществе М., 2010.

5. Военная психология: методология, теория, практика. Учебно-методическое пособие. В 2-х ч. М., 1998.

6. Костоусов Н.С. Военная присяга как нравственная основа профессиональной компетентности офицера. Екатеринбург. 2007.

Мақалада рухани-адамгершілік тәрбиенің теориялық аспектілері ашылады. Болашақ офицердің әскери тәрбиесінің бағыттары, принциптері мен маңызды компоненттері қысқаша қарастырылады. Адамгершілік тәрбиесінің мәні ашылады. Болашақ офицерлерді мораль туралы негізгі ұғымдармен таныстыру. Негізгі армия дәстүрлерінің тасымалдаушылары мен ізбасарларын шоғырландыруда.

Түйінді сөздер: офицер; патриотизм; әскери тәрбие; рухани-адамгершілік тәрбие; әскери міндет; жоғары моральдық мінез-құлық; адамгершілік нормалар; әскери дәстүрлер; офицерлер корпусы; әскери ұжым.

The article reveals the theoretical aspects of spiritual and moral education. The directions, principles and most important components of military education of the future officer are briefly considered. The essence of moral education is revealed. Familiarization of future officers with the basic concepts of morality. In fixing the carriers and successors of the main army traditions.

Keywords: officer; patriotism; military education; spiritual and moral education; military duty; highly moral behavior; moral norms; military traditions; officer corps; military team.

УДК 378

Д.В. Никитенко, начальник цикла кафедры вооружения и стрельбы Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан, подполковник.

М.А. Мусин, старший преподаватель кафедры вооружения и стрельбы Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан, подполковник.

СОЦИАЛЬНАЯ АДАПТАЦИЯ И УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС В ЖИЗНИ КУРСАНТОВ ВОЕННЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ: ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ И ПРОТИВОРЕЧИЯ

В статье предложены способы регулирования процесса социальной адаптации курсантов по отношению к условиям обучения в военном вузе, включающие в себя всестороннюю подготовку по вопросам социальной адаптации в процессе практической деятельности.

Ключевые слова: социальная адаптация, педагогическая деятельность, личность, обучение.

Новые экономические условия практически любой страны диктуют системе высшего военного образования радикально новые требования по подготовке специалистов в объеме которых она (система) решает задачу по собственному элементарному выживанию путем оптимизации уровня и качества профессиональной подготовке выпускников, проведением реорганизационных мероприятий в условиях современных требований [5].

Здесь роль основного фактора в системе образования играют такие факторы как качественная и своевременная социально-бытовая, социально-психологическая и далее профессиональная адаптация курсантов в условиях современных рыночных отношений в государстве.

Из вышеизложенного складывается определение, в котором первичная социальная адаптивность курсантов военного вуза есть ни что иное, как следствие содержательного процесса, динамично протекающего в рамках специфических особенностей воинской службы [2]. Его функциональная эффективность и наибольшая оптимизация тем выше, что протекает в конкретных условиях военно-социальной среды.

Средства регулирования и управления процессами социальной адаптации известны во множестве. Такие критерии как обеспечение адаптивности социумов особым начальствующим вниманием, всестороннее планирование процесса, внедрение его в жизнь путем учета обстоятельств, соблюдением конкретных условий привлечением системы глубоко продуманных и обоснованных действий, знание и учет характеристик и адаптивных способностей социализируемой личности курсанта, а также учет ее специфических особенностей на весь период становления однозначно предполагают успех процесса адаптации.

Определение основных направлений социальной адаптации является основанием успешности процесса последовательной адаптации курсантов в конкретной социальной среде. Таковых два: первичная (предварительная) ориентация молодого человека и вторичная (основная) адаптация. Рассмотрим детально их характеристики.

Первое направление. Оно характеризуется социальными условиями военного вуза путем исполнения различного рода повинностей, а также определение индивидуумами своего общественного положения (становление взаимоотношений и ролевых связей).

Принято считать, что в период проведения первичной социальной адаптации проводятся: создание условий для успешности адаптационного процесса курсантов-первокурсников к требованиям учебного процесса; создание условий, благоприятных для успешности становления прибывшей для обучения молодежи и в определении их адаптационных особенностей.

Адаптационные особенности проявляются при проведении глубокого анализа и характеризуются: индивидуальным потенциалом испытуемого; наличием агрессивности или волевых качеств и нравственно выдержанного потенциала у личности; наличие таких качеств (социальных и психологических), которые раскрывают личностные микроклиматические традиции и привычки, демонстрирующие особенности традиций и установок, способность к скорейшему становлению в новом качестве, восприятие авторитета командиров и стиль их руководства; всесторонним обеспечением учебно- воспитательного процесса многое другое [3].

В конкретно вышеуказанном случае адаптация заключена в педагогической деятельности, а также организации и проведении организационно-методической деятельности, основой которых является сплочение обучаемых в группах и формирование у них дружественных взаимоотношений.

Кроме того курсанты нуждаются в помощи в ходе учебных занятий и при проведении самостоятельной подготовки для качественного усвоения ее методики; им однозначно требуется помощь как при проведении воспитательной работы, так и в ходе решения ими военно-специальных задач, а также при втягивании в выполнение служебных задач (в объеме служебных отношений и связей) и выполнении специальных ролевых функций [7].

Нельзя опускать вопросы в сфере бытового самообслуживания (своевременная уборка, наведение и поддержание порядка в жилых, служебных и учебных помещениях и прилегающей территории на улице). Имеет значительную важность вопрос оказания помощи первокурсникам, имеющих сложности или затруднения при адаптации в социальной сфере военного вуза.

В процессе работы над актуальным вопросом статьи нами определены первичные этапы социальной адаптации в военном вузе.

На мероприятия второго этапа нами выдвигается системная и целенаправленная работа с командирами курсантских подразделений и профессорско-преподавательским составом, т.е. постоянным составом вуза, которая ориентирована не только на воспитание и обучение военнослужащих,

но и на управление процессом адаптации. Здесь во главу угла ставится внимание и понимание каждым командиром и преподавателем сути возникающих проблем еще на начальном этапе обучения, их динамику и способы по ее последующей результативности.

Вначале (на первом этапе), еще на отборочном туре, педагогическая деятельность должна быть ориентирована на обратную связь между категорией, привлекаемой к отбору кандидатов и первичному их становлению с абитуриентами и набором молодых курсантов:

- отбор кадров среди абитуриентов ходе проведения медицинского освидетельствования, определение потенциала по овладению специальностью при проведении психологического теста, проведение профессионального отбора при проверке физической выносливости;

- организация проведения и проведение курса молодого бойца на начальном этапе обучения курсантов в военном вузе путем внедрения в формируемом коллективе распорядка дня, военно-специальных отношений проведением мероприятий воспитательного и занятий военно-прикладного характера.

Проведением целенаправленного изучения свойств личности мы наблюдали, что:

- эффективность адаптивных качеств личности весьма неоднородна в связи с тем, что в группах определены разные уровни адаптации;

- существуют противоречия между личностными качествами курсантов и адаптивным процессом, росту которого способствует интеркорреляционная связь свойств личности;

- число базовых и профессионально направленных свойств личности характеризует свойства личности курсантов различных уровней социальной адаптации;

- личностные свойства молодых курсантов взаимно влияют и дополняют адаптивные факторы и наоборот;

- чем ниже уровень интеграции системы адаптивных факторов, тем минимально интегрирована структура личностных свойств курсантов. И такое утверждение определяет следующую противоречивую позицию: оптимальная интегрированность системных факторов адаптации определена большей интеграцией структуры свойств личности молодых курсантов.

Типаж курсанта, определенный на начальном этапе социальной адаптации, по характерным параметрам соотносится с индивидуальными и психологическими личностными качествами курсанта, совокупность же такого типажа и личностных свойств дает характеристику потенциалу первоначального успеха (на первичном этапе обучения). Основываясь на данном утверждении, мы выделяем категории пригодности профессионально направленных личностных качеств, соответствующих требованиям для зачисления в военное учебное заведение, и предполагаем вероятность успешности адаптации.

Первая категория. Молодой человек соответствует первоначальным требованиям для обучения в военном вузе по следующим качествам: степень

переработки информации; мотивация профессионального качества; социальным качествам профессиональной деятельности; наличие довольно высокого уровня общих знаний; наличие потенциала в интеллектуальной и технической сфере деятельности; наличие организаторских и творческих способностей, а также желание их применить; гласное проявление позитивного отношения [8].

Наличие всех перечисленных факторов дает возможность смело предполагать о маловероятности возникновения осложнений в учебе, при наличии таковых возможно предполагать влияние внешних факторов (низкая эффективность в вопросах организации образовательного процесса, малое обременение вопросами воинской повинности различной направленности и др.). Предполагаем высокую вероятность успешности. Представители приемной комиссии вуза абитуриентов с такими данными рекомендуют для зачисления первоочередно.

Вторая категория. Абитуриент характеризуется как в основном соответствует требованиям образовательного процесса по наличию следующих качеств: эмоционально стоек; по физической подготовке показывает средние результаты; наличие среднего уровня общеобразовательных знаний; в характере личности преобладает реалистичный или социальный тип; наличие слабой мотивации социальной значимости профессионализма или труда. Представители приемной комиссии такой типаж обычно рекомендуют для зачисления.

Третья категория. Поступающие в военный вуз с сомнительной вероятностью успеха характеризуются наличием следующих личностных качеств: стремится к самоутверждению, четко выражена эмоциональная или физическая агрессия; интеллектуальные способности характеризуются как слабые; преобладание у личности реалистичных или предпринимательских качеств; творческие и организаторские способности проявляются слабо и периодически; средневыражены мотивации собственной деятельности; собственные амбиции материальной заинтересованности требованиям обучения соответствуют ограниченно. Однозначный вердикт для представителей приемной комиссии – рекомендуется условно. Личность с вышеперечисленными качествами вызывает сомнение в успешности освоения учебной программы.

Четвертая категория. Исключена вероятность зачисления в военный вуз абитуриента обладающего следующими отрицательными качествами: наличие высокого уровня агрессии любой формы; низкого уровня интеллектуального развития; обладающего артистическим типажом личности; явно выраженная вербальная и предметная агрессия; занижены мотивации социальной значимости труда и профессионализма. Такой типаж неблагоприятен для успешности в учебе и адаптивности в принципе, вероятность успеха в учебе крайне маловероятна. Такой индивидуум не рекомендуется для зачисления в военный вуз.

Второе направление. Обычно оно сопровождается формированием взаимоотношений внутри социального общества и их коррекцией. Оно

направлено на оказание помощи молодым курсантам с выявленными низкими качествами в вопросах социальной адаптации:

1. Стороннее наблюдение за процессом социальной адаптации в курсантских макрогруппах, определение их отличительных особенностей на общем фоне;

2. Выявление отдельных и общих трудностей социальной адаптации молодых курсантов прежде всего в бытовой сфере, а также в сфере межличностных отношений. Такой прогноз возможен на основе знания и проведения анализа следующих данных: структуры межличностных отношений; положение дел в коллективах; психолого-социального здоровья курсантского коллектива; характера изучаемых учебных дисциплин и их особенностей; характеров учебной, а также военно-специальной деятельности в целом;

3. Выполнение комплекса мероприятий по становлению коллектива и укрепления психологического здоровья микро и макрогрупп;

4. Психологическое сопровождение адаптационного процесса в условиях постоянных изменений государственной макросреды, а также в условиях проведения санитарных мероприятий местного характера и на глобальном уровне.

Успешность управления процессом социальной адаптивности в военном вузе предопределена четким планированием и последующей реализацией основных требований воспитательной работы, изложенных в основных руководящих документах. Как мы знаем воспитательная работа это не только привилегия представителей воспитательных структур, но и повсеместная обязанность командного состава курсантских подразделений, а также всех категорий руководящего и преподавательского звеньев.

Таким образом, управление процессом социальной адаптации переменного состава военного вуза состоит из целого ряда этапов и разновидностей мероприятий. Это: изучение абитуриентов, поступающих в военный вуз, и классификация их индивидуальных особенностей; проведение комплекса мероприятий в целях мотивации успешности социально-адаптационного процесса в военном вузе.

Многофункциональная жизненная и деятельностная наполненность переменного состава военного вуза, особенно в профессиональной сфере и сфере межличностных отношений, представляется залогом успеха в ходе социально-психологической адаптивности курсантов к учебно-образовательному процессу в военном учебном заведении. Таким образом формируется благодатная почва для безболезненного и продуктивного взаимодействия молодого курсанта с окружающей его средой и относительно комфортного пребывания в ней в целях накопления опыта профессиональной и социальной направленности. Жизненно важным здесь является то факт, что курсант приобретает опыт в ходе выполнения разносторонних военно-специальных задач в приоритеты которых зиждется на строгом подчинении законам, требованиям воинской дисциплины, приказам и распоряжениям прямых начальников. Кроме того, курсант приобретает опыт управления

подчиненными, принятия решения на выполнения учебно-боевых задач, их дальнейшую реализацию и претворение в жизнь, а также понимание полноты ответственности за них [1].

Путем проведения анализа научных исследований в сфере профессиональной, бытовой и учебной адаптивности складывается мнение, что практически любой военный вуз широко и привычно применяет собственный наработанный многолетний опыт выработки у подопечных профессиональных навыков, командных качеств и незаурядных умений.

Здесь мы наблюдаем, каким образом военно-специальная ориентированность молодых людей и ее дальнейшая оптимизация влияет на качество и своевременность социальной адаптивности курсантов. Она являет собой ряд взаимосвязанных компонентов: военно-специальное информирование, развитие заинтересованности в военной службе у призывного состава, проведение различных консультаций и, одно из самых главных мероприятий, проведение объективного профессионального отбора кандидатов [4]. Деятельность этих составляющих определена системой закономерностей, пределами которых ограничивается направленность и конкретика.

В итоге проведено миниисследование социальных качеств курсантов военного вуза, в ходе которого выявлена общая картина индивидуальности среднестатистической личности, определяющая особенности и характер процесса социальной адаптивности и на основании которой следуют выводы:

1. Прогресс адаптационного процесса не должен ограничиваться отдельными элементами – факторы адаптационной направленности должны представляться их целостными системами. Чем меньше число показателей в структуре адаптационного процесса, тем ниже курсантская адаптивность; чем интегрированнее адаптация и выше число показателей, тем выше результат социальной адаптивности в условиях обучения в военном учебном заведении [6];

2. Курсанты, кроме разного уровня социальной адаптации, характеризуются еще и различными социальными особенностями мотиваций: персональными признаны лично у каждого собственные индивидуальные качества, в довольно широком спектре определяющие степень адаптивности в среде военного вуза;

3. Приемлемость вопросов воинской повинности и постоянное пребывание в пределах территории вуза, а также повышенная боевая готовность, как отдельно взятые элементы социальной адаптированности военнотружущих, специфичны применительно к условиям обучения в военном учебном заведении и по мере прохождения времени обучения. Также особенности рода деятельности начальствующего и преподавательского состава и другие внешние факторы жизни и быта военнотружущих ярко характеризуют вышеперечисленные факторы.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана от 31 января 2017 г. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность».
2. Краткий словарь по социологии // Профессиональная адаптация. Филлипов И.С. М., 1988. С. 7.
3. Аксютин З.А. Социально-психологическое образование специалистов различных профессий // Психопедагогика в правоохранительных органах, 2010, № 2 (41). С. 64.
4. Алещенко Б.Н. К вопросу о профессиональной подготовке курсантов, обучаемых в военных вузах Казахстана // Вестник академии педагогических наук Казахстана. 2015. № 4(66). С. 83.
5. Бурнаев З.Р., Ердигаликов Б.Е., Измагамбетов М.С., Хаустов С.И. О критериях отбора и профессионального становления курсантов военных вузов // Сборник научных тезисов республиканской научно-практической конференции «Спорттаги юқори даражали ютуқлар муаммолари». Ташкент, 2008. - С. 37-39.
6. Константинов С.А., Ефремов О.Ю. Организация и оценка качества патриотического воспитания в учебных заведениях // Психопедагогика в правоохранительных органах, 2009, № 2(37). С. 17.
7. Павленко А.И. Педагогическая компетентность выпускника военного вуза: к постановке проблемы // International Scientific Electronic Journal. № 6(24). – 2017. – С. 48-54.
8. Складенко И.С. Формирование ценностей профессионального общения курсантов посредством обучения в малых группах // Психопедагогика в правоохранительных органах, 2010, № 1(40). С. 44.

Мақалада тәжірибелік әрекет барысындағы әлеуметтік бейімделу сұрақтары бойынша жан-жақты дайындықты қосатын, әскери жазарғы оқу орнында оқу шарттарына қатысты курсанттардың әлеуметтік бейімделу барысын реттеу әдістері келтірілген.

Кілт сөздер: әлеуметтік бейімделу, педагогикалық әрекет, тұлға, оқыту.

The article suggests ways to regulate the process of social adaptation of cadets in relation to the conditions of study at a military university, including comprehensive training on social adaptation in the practical process.

Keywords: social adaptation, pedagogical activity, personality, training

УДК 316

С.К. Телеужанов, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының 5573 әскери бөлімінің әскери полиция қызметінің аға офицері, заң ғылымдарының магистрі, майор.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҰЛТЫҚ ҰЛАННЫҢ ӘСКЕРИ ҚЫЗМЕТШІЛЕРІ АРАСЫНДАҒЫ ЖАРҒЫЛЫҚ ҚАРЫМ- ҚАТЫНАСТАРҒА ҚАРСЫ ҚЫЛМЫСТЫЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ ШАРАЛАРЫ

Мақалада Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан әскери қызметшілерінің арасындағы әскери жарғылық қарым-қатынас пен бағынушылық тәртібіне қарсы қылмыстылықтарды алдын алу шаралары, қылмыстылықты ескертудегі оның себептеріне әсер ету, қылмыстық құқық бұзушылыққа бейімді әскери қызметшілерді анықтау және оны түзетуге бағытталған алдын алу іс-шаралары қарастырылған.

Түйін сөздер: әскери қылмыстық құқық бұзушылық, әскери тәртіп, бағыныштылық қатынас, әскери жарғы, қылмыстық жауаптылық, құқық, жарғыға қарсы қатынастар.

Қылмыстық құқық бұзушылықтың алдын алу – криминологияның, қылмыстық және қылмыстық-атқарушылық құқықтың негізгі мақсаты болып табылады.

Криминология ғылымында құқық қорғау және әкімшілік органдарының қоғамдағы құқық бұзушылықтарды, жанжалды-ахуалды ескертуге бағытталған профилактикалық шараларына көп көңіл бөлінеді. Императорлық Санкт-Петербург университетінің профессоры К.Гогель өз кезеңінде криминологиялық алдын алу мәселелерін зерттеуге елеулі үлес қоса отырып, ол өзінің «Қылмыстылықпен күресудегі қоғамның рөлі» «Қылмыс пен жаза туралы жаңа ілім» атты күрделі еңбектерінде қылмыскерді шынында «емдеуге» болмайтынын, тек қана «ауруды немесе асқынып кетпеуіне» жол бермеу керектігіне сендіре алды [1, 44 б.].

Ал, отандық криминология ғылымын терең зерттеген Е. Алауханов «қылмыскерліктің алдан алу» терминінің даулы тұстарын ашуға тырысқан. Қоғамда орын алған жағдайдың әрбірінің алдын алу мүмкін емес, ал қылмыскерлік - бар нәрсе, сол себепті оның басты мақсаты - қылмыскерліктің себептеріне көңіл аударып, адамдарды қылмыстылыққа жібермеу, деп көрсеткен еді [2, 199 б.].

Әйгілі француз философы және заңгері Ш.Монтескье былай деген: «...жақсы заң шығарушы, тек қылмыс жасағаны үшін жазалауды емес, қылмыстардың алдын алуды ойлауы керек: ол тек жазғыруға ғана емес, қылмыскердің жүріс-тұрысын соншалықты түзетуге де тырысады» [3, 231 б.]. Расында да жасалған қылмысты ашып, қылмыскерді жазалағанша оны болдырмаудың амалын жасаған тиімдірек. Заң шығарушы қылмыскерді

жазалауға мәжбүр болмас үшін оның алдын алуы тиіс, және қылмыстылықтың себептері мен оған ықпал ететін мән-жайларды зерттеу өз алдына мақсат емес, қылмыстылықты зерттеудің мақсаты – қылмыстылықтың алдын алуға қатысты ауқымды шараларды жете зерттеу, деген болатын Е. Рахматулла [4, 589-601 бб.].

Еліміздегі құқық бұзушылықтардың алдын алу шарасын құқықтық реттеудің құқықтық негізі танылатын Қазақстан Республикасының «Құқық бұзушылық профилактикасы туралы» Заңының мақсаты – құқық бұзушылық профилактикасы саласында бірыңғай мемлекеттік саясат белгілеу, екендігі нақты айтылған. Сонымен қатар, аталған заң азаматтардың құқықтарын, бостандықтарын және заңды мүдделерін құқыққа қарсы қол сұғушылықтан қорғауды қамтамасыз ету; құқық бұзушылықтың деңгейін азайту; құқық бұзушылықтың алдын алу жүйесін жетілдіру, сондай-ақ оған ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтау, жою; бас бостандығынан айыру орындарынан оралған, осыған орай туыстық байланыстарын жоғалтқан, сондай-ақ тұрақты тұратын жері және құжаттары жоқ адамдарды әлеуметтік бейімдеу және оңалту; құқық бұзушылықтың алдын алу жүйесі субъектілерінің және оған қатысушылардың қызметін үйлестіру; салауатты өмір салтын қалыптастыру, азаматтық құқықтық сана мен құқықтық мәдениетті тәрбиелеу; құқық бұзушылық жасағаны үшін жазаның бұлтартпастығын қамтамасыз ету міндеттері алға қойылған.

Қылмыстылықпен күрес, ең алдымен, сол қылмыстардың жасалуына мүмкіндік тудыратын себептер мен жағдайларды жою арқылы кейбір адамдардың қылмыс жасау пиғылын іске асырмау болмақ. Осы орайда, Чезаре Бекарияның: «Жазалағаннан қылмыстың алдын алған жөн» деген сөздері орынды айтылған [5, 251 б.].

Г.А. Аванесовтің пайымдауынша, «қылмыстылықтың алдын алу» түсінігі «қылмыстылықты жоюдың объективтік және субъективтік мүмкіндіктерінің тарихи қалыптасқан жүйесін, сондай-ақ осы құбылысты, туындататын себептер мен жағдайларды жоюға бағытталған мемлекеттік және қоғамдық шаралар жиынтығын білдіреді». Сол себепті, қылмыстылықтың алдын алу дегеніміз – қылмыстылықты тудыратын құбылыстарды азайтатын, шектейтін және жоятын қоғамдық үрдіс болып саналады. Ал, Ю.Гомек болса, «қылмыстық заңның негізгі мақсаты – қылмыстылықты тудыратын себептер мен жағдайлардан арылу үшін алдын алу шараларын құрал ретінде пайдалану керек» - дейді. И.П. Портновтің пікірінше: «шынайы» күйде қылмыстылықтың алдын алу дегеніміз – криминогендік факторларды жою және қылмысқа дейінгі кезеңде адамның мінез-құлқын түзету арқылы қылмыстың жасалуына жол бермеу [6, 20-21 бб.]. Е.О. Алауханов, қылмыстылықтың себептерін және оған мүмкіндік тудыратын жағдайларды анықтау және алдын алу мақсатында мемлекеттік, қоғамдық, және басқа да ұйымдардың жүргізетін, өзара байланысты шаралардың жиынтығын қылмыскерлікті ескерту, дейді [7, 188-189 бб.]. Яғни, мұндағы басты мақсат қылмыстылықтың себептілігі мен детерминациясына баса көңіл аудару, адамды қылмыстылыққа жіберлмеу, оның алдын алу болып табылады.

Расында да қылмыстылықты ескерту – бұл ең алдымен оның себептеріне әсер ету, қылмыстық құқық бұзушылыққа бейімді әскери қызметшілерді анықтау және оны түзетуге бағытталған алдын алу іс-шаралары болып табылады. Криминология оқулығында, қылмыстылықты жою мүмкін емес, ол барлығына белгілі жағдай, бірақ халықтың басым көпшілігінің өміріне, денсаулығына, ар-намысына және жеке меншігіне тұрақты, әрі айқын қауіп-қатердің жоқ болатын қандай да бір өркениетті деңгейінде оны ұстап тұруға болады және де ұстап тұру қажет деген пікір кездеседі. Осының барлығы қылмыстылықпен күресудің шынайы мақсаты болып саналатындығын көрсетеді. Адамзаттың мыңжылдық тарихы қылмыстылықты түп-тамырымен жою мүмкін еместігін көрсетеді, ол ауру және өлім секілді шынайы. Оны тек қана белгілі бір шегінде, қоғамға кесірін тигізбейтіндей етіп ұстап тұру қажет деп санайды Ю. Антонян.

Ғылыми еңбектерде қылмыстылықтың алдын алу ұғымымен қатар «превенция», «алдын алу», «жол бермеу», «ескерту» терминдері қатар қолданылады. И.И. Ивановтің пайымдауынша, олар мазмұны жағынан жақын, ал мамандардың басым көпшілігі өзара балама ұғымдар деп қарайды [8, 53 б.]

Криминология теориясында «қылмыстылықтың алдын алу» ұғымын оның негізгі құрылымдық элементтері немесе құрылымдық бөлшектері анықтайтындығы айтылады. Осы бағытта қылмыстылықтың алдына алуды ең алдыменен қылмыстылықтың себептері мен оған ықпал ететін жағдайларды жоюға бағытталған белгілі бір әлеуметтік субъектілердің қызметтері ретінде қараған жөн. Аталған қызметтерді атқаруға байланысты туындайтын қатынастар тараптардың заңды құқықтары мен міндеттері арқылы көрініс табады [9, 102 б.].

Яғни мұнан түйеріміз, қылмыстылықтың алдын алу жүйесін қылмыстылықтың алдын алу субъектілері мен объектілері, мазмұны сынды құрылымдық элементтер құрайды. Сәйкесінше, құқық бұзушылықтың алдын алу деп мемлекеттік органдар, жергілікті өзін-өзі басқару органдары, барлық меншік нысанындағы ұйымдар және Қазақстан Республикасының азаматтары жүзеге асыратын, құқық бұзушылықтарды жасауға ықпал ететін себептер мен мән-жайларды анықтау, зерделеу, жою арқылы құқықтық тәртіпті сақтауға және күшейтуге бағытталған құқықтық, әлеуметтік, экономикалық ұйымдастырушылық және өзге де шаралар кешенін танимыз.

Ал, әскери қызмет саласындағы қылмыстылықтың алдын алу деп адамның жүріс-тұрысына әсер ете отырып, қылмыстық құқық бұзушылықтың жасалуына жол бермеу жолындағы кешенді іс-әрекеттердің жиынтығын айтамыз.

Қылмыстылықтың алдын алу субъектілерін криминология ғылымы жалпы және арнайы топқа бөледі. Жоғарыда аталған Қазақстан Республикасының «Құқық бұзушылық профилактикасы туралы» Заңның 2-тарауында құқық бұзушылық профилактикасының субъектілерінің құқық бұзушылық профилактикасы саласындағы құзыреті берілген.

Зерттеу тақырыбына қатысты айтар болсақ, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланның әскери қызметшілері арасындағы жарғылық қарым-

қатынастарға қарсы қылмыстылықтың алдын алу субъектілеріне Ұлттық ұланның құрамын жатқызамыз, олар: Ұлттық ұланның әскери басқару органдарынан; жедел мақсаттағы құрамалар мен әскери бөлімдерден; маңызды мемлекеттік объектілерді және арнайы жүктерді күзету жөніндегі арнайы әскери бөлімдерден; қылмыстық-атқару жүйесінің мекемелерін күзету және айдауымен алып жүру жөніндегі құрамалар мен әскери бөлімдерден; арнайы моторландырылған құрамалар мен әскери бөлімдерден; азаматтық қорғаныстың әскери бөлімдерінен; Ұлттық ұланның әскери полициясынан; Ұлттық ұланның жоғары әскери оқу орнынан; Ұлттық ұланның қызметін қамтамасыз ететін әскери бөлімдерден (оқу-жаттығу, байланыс, тылдық, медициналық, техникалық қамтамасыз ету және басқалар); авиациялық бөлімдерден; арнайы мақсаттағы әскери бөлімдерден (бөлімшелерден) тұрады.

Қазақстан Республикасының «Құқық бұзушылық профилактикасы туралы» Заңының 9-1, 9-2-баптарында әскери полиция органдарының, Әскери басқару органдарының құқық бұзушылықтардың алдын алудағы құзыреттері қарастырылған.

Әскери криминологияда әскери жарғылық қарым-қатынас пен бағынушылық тәртібіне қарсы қылмыстылықтардың алдын алу шаралары жүйелік, жеткілікті деңгейде қамтамасыз ету және осы қызметте барлық субъектілердің белсенділігі сынды қағидаларға негізделеді. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан әскери қызметшілерінің *арасындағы* қылмыстылықтың алдын алу шарасын жүргізу барысында келесідей талаптар сақталғаны дұрыс: жүзеге асырылатын алдын алу шараларының шындығы, нәтижелілігі, тиімділігі, уақыттылығы және заңдылығы. Осы талаптарды орындау және аталған қағидаларды сақтау – әскери жарғылық қарым-қатынас пен бағынушылық тәртібіне қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар аясындағы қылмыстылыққа деструктивті әсер ету мақсаттарына жетудің маңызды шарттары болып келеді.

Аталған мақсаттарға жетуі үшін келесідей тапсырмалар өз шешімін табуы қажет:

1. Заманауи ғылыми зерттемелерді ескере отырып, әскерде қылмыстылықтың алдын алу жүйесін қайта қарау, оны қаралып отырған қылмыстық құқық бұзушылықтың ерекшелігін ескеріп, жарғыдан тыс қарым-қатынас ережелерін бұзумен күресу тәжірибесін де жетілдіру;

2. Алдын ала әсер ету субъектілерін және заңға бағынушы тәртіп субъектілерін материалдық және моральдық ынталандыру;

3. Әскери басқарма органдарының тәжірибелік қызметінде әскери лауазымды тұлғалардың тәртіптік шараларды жүзеге асыруға қатысты құқықтары мен міндеттер кешенін дайындау және енгізу;

4. Құқық бұзушыларға қандай да бір заңға сәйкес жазаның қолданылмай қалмауын, сондай-ақ жарғыға сай емес қарым-қатынас салдарынан туындаған қылмыстық құқық бұзушылық фактілерін жасыруға жол бермеуін қамтамасыз ететіндей қылмыстық құқық бұзушылықтармен күресудің құқықтық базасын жетілдіру;

5. Статистикалық есеп-қисап жүйесін жетілдіру, әскери полиция қызметшілерінің белсенділігін ынталандыру, жарғыға сай емес қарым-қатынастардан туындаған қылмыстық құқық бұзушылықтарды анықтау, оларға жол бермеу және тергеудің тиімді әдістемелерін игеру және енгізу арқылы құқық қорғаушы органдардың жұмыстарының тиімділігін арттыру.

Әскери қызметшілер арасында бағыныштылықтың бар-жоқтығына қарамастан, конституциялық борышын өтеуге және Отанымызды қорғауға шақыртылған адамдардың жеке өміріне қастандық жасап, зорлық-зомбылық көрсеткендер қоғам мен мемлекет үшін өте қауіпті және ерекше қылмыстық-құқықтық және профилактикалық әсер етуді қажет етеді.

Әскери қызметшілер арасындағы қылмыстық-құқықтық жауапкершілік негіздерін және жарғыға сай емес қарым-қатынастардың криминологиялық аспектілерін зерттеу жұмысы тарихи уағдаластық туралы материалистік диалектика ережелеріне, құбылыстардың объективтік дамуы мен өзара байланысуы заңдылығына негізделген алуан түрлі ғылыми әдістер кешенін қолдануды талап етеді.

Қазіргі таңда Қарулы күштерде, оның ішінде Ұлттық ұланда құқықтық тәртіп пен заңдылықты бекіту аса маңызды болып келеді.

Мұның басымдылық бағыты – әскери дайындықты, дара басшылықты бекіту, әскери қызметшілердің жеке басының құқықтарын, ар-намысы мен қадір-қасиетін, олардың өмірі мен денсаулығын қорғау болып саналады. Осы жағдайларда мемлекеттің шұғыл міндеттерінің бірі – әлі де орын алатын қылмыстық құқық бұзушылықпен әскери жарғылық өзара қарым-қатынастарға қарсы тиімді күресуді қамтамасыз ету және олардың көріністерінің алдын алу. Осы орайда, қылмыстылықпен күресудегі басты бағыт оның алдын алу болып табылатынын айта кеткен жөн, ебеппі Қазақстан Республикасының құқықтық саясат тұжырымдамасында қылмыстың алдын алу басым бағыт болуға тиістігі, құқық қорғау және басқа да мемлекеттік органдардың халықпен байланысын қарқынды дамыта отырып, жергідікті және республикалық деңгейде құқық бұзудың алдын алудың тиімді жүйесін құру қажеттілігі көрсетілген. Қылмыстылықтың алдын алуды жүзеге асыру қылмыстылықты тудыратын себептер мен шарттарды жою мақсатында міндетті мемлекеттік субъектілердің қандай да бір нәрселер мен құбылыстарға ықпал ету жөніндегі қызметтерімен ұштастырылуы тиіс екендігін атап өткен өз еңбегінде Е. Қайыржанов [10, 130 б.]

Әскери қызметке қарсы қылмыстарды, сонымен қатар «әлімжетіктің» алдын алуға қатысты жұмыстарды жасөспірім әскери қызметке шақырылғанға дейін, яғни - мектептерде, өңірлерде және т.б. жерлерде бастау керек. Өсіп келе жатқан ұрпаққа әлеуметтік тәрбиелеу және оқыту жүйесін жандандырған жөн. Әлеуметтік құндылық құрылымында физикалық саулық және адамгершілік маңызды орындардың бірі болуы тиіс. Болашақта әскерге шақырылатындарды әскери қызметке дайындаудың бірнеше нысанын атауға болады, мысалы, мектептегі алғашқы әскери дайындық сабақтарынан бастап, әскери бөлімдерде жасөспірімдерге арналған спорттық үйірмелерге дейін және оқушыларды әскери полигондардағы әскери ойындарға жұмылдыру.

Сонымен, профилактика субъектілері өздерінің функционалдық міндеттеріне сүйеніп және қызмет ерекшеліктерін ескере келе криминогенді жағдайларды шешу құралдарының, әдістерінің, формаларының, тәсілдерінің криминологиялық тармақталған «ағашы» болуы тиіс. Ол, мұндай жағдайлар шынымен туындаған немесе туындау мүмкіндіктерін болжамдаған жағдайда, жанжалды жағдайлардың барлық түрлері мен көлемдерін шешу алгоритміне (кіріктірілген модульдер) жиналған өзінің «жемісінің» жинағын ұсынады. Бұл криминогенді жанжалды жағдайларды шешу әдісімен әскери қызметке қарсы қылмыстарды тәжірибелік алдын ала ескерту механизмінің мәні болып табылады. Әрбір мүдделі басшы әскери құқықтық қарым-қатынас саласында криминогенді жанжалды жағдайларды шешудің жеке тұжырымдамасын жасауы тиіс. Бұл тұжырымдама әскери қылмыстарды болдырмайтын жағдайлар, сонымен қатар криминогенді жанжалды жағдайларды шешуге түбегейлі кепілдіктер қарастырылуы тиіс.

Қылмыстылықтың алдын алу мақсатында жеке құрамды тәрбиелеу негізі – әскери қызметшілерде әлеуметтік пайдалы мүдделер мен қажеттіліктерді қалыптастырудан, оларды қанағаттандыру үшін оларға мүмкіндіктерді беруден, жаңылысқандарға педагогикалық, психологиялық және әлеуметтік көмек көрсетуден тұрады. Әскери қызметшілерге қажетті білімді, мамандықты, шығармашылық, мәдени, спорттық, техникалық дағдыларды алуы арқылы өзін болашақ азаматтық өмірге дайындауына мүмкіндік беруге де болады.

Әскери қызметшілер арасында бағыныштылық қарым-қатынасы болмаған жағдайда, олардың арасындағы жарғылық өзара қарым-қатынастар ережелерінің бұзушылықтарын тікелей ескертуге бағытталған іс-шаралардың қатарына келесілерді жатқызу керек: қылмыстардың ашылуына ықпал ететіндей лауазымды тұлғаларды ынталандыру; лауазымды тұлғаларды жарғыдан тыс өзара қарым-қатынастардың фактілерін жасырғаны үшін қатаң жауапкершілікке тарту; қызметтестерінің құқыққа қайшы әрекеттері туралы ақпарат беретін тұлғаларды қорғау жүйесін жасау; жарғылық өзара қарым-қатынастар ережелерінің бұзушылықтарының фактілері туралы хабар берген тұлға туралы ақпараттың құпиялылығын қамтамасыз ету.

Сонымен, зерттелетін құбылысты *ескертуге бағытталған ұйымдастырушылық іс-шаралардың қатарына* мыналарды жатқызамыз:

- қоғамдық күш-жігерді, ең алдымен әскери қызметтен өту мәселесін шешуде ата-аналар комитетін үйлестіру;
- офицерлердің қызметтік міндетіне өзгертулер енгізу, әскери қызметшілер арасындағы жарғылық өзара қарым-қатынастардағы құқық бұзушылықтардың алдын алу шараларын әзірлеу мен талдау;
- жарғылық әскери тәртіпті сақтауды қамтамасыз ету бағытында сержанттардың (старшиналардың) жұмысын ұйымдастыру;
- әскерлерде әскери қызметшілер арасындағы жарғылық өзара қарым-қатынастардағы құқық бұзушылықтардың алдын алуға бағытталған тәжірибелік жұмысты ұйымдастыру;

- әлеуметтік жұмыс және құқық бұзушылықтардың алдын алуға қатысты офицерлердің қызметтерін толық көлемде жасақтау, олардың кәсібилігінің жүйелік деңгейін арттыруды қамтамасыз ету.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Гоголь К. Избранные произведения. – М., 1972. – С. 44.
2. Алауханов Е.О. Криминология (Қылмыстану). Оқулық. – Алматы: «Қазығұрт» баспасы, 2006. – 199 б.
3. Монтескье Ш. Избранные произведения. - М., 1955. - С. 231
4. Рахметулла Е. Материалы Международной научно-практической конференции на тему: «Концептуальные направления развития судебной и правоохранительной системы: республиканский и международно-правовой опыт», посвященной памяти д.ю.н., профессора Халикова К.Х. Алматы, 24 февраля 2012 г. - С. 589-601
5. Чезаре Бекария. О преступлениях и наказаниях. Москва, 1926. – 251 с.
6. Портнов И.П. Профилактика преступлений в милицейской практике //Государство и право, 1995, №10. - С. 20-21
7. Алауханов Е.О. Пайдақорлық-зорлық қылмыстардың алдын алудың криминологиялық проблемалары. Заң ғылымдарының докторы диссерт., Алматы, 2004., 188-189 бб.
8. Иванов И.И. Криминалистическая профилактика преступлений. (Комплексное научно-практическое исследование). Санкт - Петербург, 2004, - С. 53.
9. Криминология/Ответ. ред. Рогов И.И., Балтабаев К.Ж.- Алматы: ТОО «Издательство» «Норма-К», - 2004. - 336 с.
10. Қайыржанов Е.І. Криминология (Жалпы бөлім). Алматы: Республикалық баспа кабинеті. 1995 ж. - 130 б.

В статье предусмотрены меры по предупреждению преступлений против воинских уставных отношений и порядка подчинения между военнослужащими Национальной гвардии Республики Казахстан, влияние на ее причины в предупреждении преступности, профилактические мероприятия, направленные на выявление и исправление военнослужащих, склонных к уголовным правонарушениям.

Ключевые слова: воинское уголовное правонарушение, воинская дисциплина, воинский устав, уголовная ответственность, право, неуставные взаимоотношения, право, правоотношение.

The article provides for measures to prevent crimes against military statutory relations and the order of subordination between military personnel of the National guard of the Republic of Kazakhstan, the impact on its causes in the prevention of crime, preventive measures aimed at identifying and correcting military personnel prone to criminal offenses.

Keywords: military criminal offense, vrinskaya discipline, military regulations, criminal responsibility, law, non-statutory relationships, law, legal relationship.

УДК 811.11.1

А. Саркенқызы, начальник кафедры языковой подготовки Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан, кандидат филологических наук, капитан.

М.Н. Уланова, преподаватель кафедры языковой подготовки Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан, магистр педагогических наук.

COMMUNICATION STRATEGIES IN EDUCATION

The author of the article handles different strategies (variant communication) of the participants in an education process, analyses inner and outer factors of communication (participant stands, social roles, sex, age, language experience).

Keywords: communication, dialogue, management, imitation, education, interaction, process of education, communication, technical capabilities, external element, perception.

The process of education accompanies every person almost his whole life. The condition and means of its implementation is that which serves as the basis for the existence of society - communication, encompassing, like a web, all of humanity.

The basis of social communication is social contact. "Social contact," writes Rodionov, "is a connection between people on the basis of inclusion in the system of joint activity. It fixes ... the functional side of people's relationships, the content of these relationships can be expressed in one form or another of communication, where the value, if not paramount, role is played by the value aspect of people's contacts" [6, p. 35]. The purpose of the contact is to provide an opportunity for the process of information exchange, the degree of contact of social phenomena is essential for the effective flow of communication itself, and therefore the process of education. The purpose of social communication is to perform the communicative function of society. The means of implementing social communication can be various - from public meetings to news agencies and international organizations.

As a result, social communication can be defined as "the contact type of social communication, the condition and the specific result of social interaction, the means of organizing joint activities of society based on the directed transfer of information, the relationship of social institutions in order to satisfy communicative needs, ensure the effectiveness of social management and the implementation of public relations" [In the same place. p. 47].

J. Kraus distinguishes three layers in the structure of communication: objective, subjective and external. The objective is manifested in the speech situation and is reflected in the speech function as the goal of communication, in the form of speech (oral, written), in the degree of spontaneity and preparedness of speech, in terms of privacy or officiality, in the number and location of participants, in the continuity and discontinuity of the speech act, direct or indirect communication, in

the reflection of the communication environment in the text. The subjective layer is associated with the personal characteristics of the participants in the interaction: social status, gender, age, life experience, psychological characteristics, author's intentions and their implementation in interpreting the addressee, participants' attitudes to the topic, perception of the world within the framework of ideology (real or expected world). The outer layer is determined by the cultural level of society, the tradition of genre forms, the social, ideological and cultural aspects of communication, technical capabilities (private letter, mass communication).

Therefore, in communication, as in education, we are dealing with the interaction of someone with someone, however, the relations between the participants in this process can be built on different strategies.

This can be an equality relationship, which is possible if both parties recognize the equal rights of everyone's consciousness. Relations of equality between partners in interaction have become the subject of close attention of M. Buber, since equal interaction is possible in a situation of "breaking through" one consciousness to another, in a situation of simultaneously distinguishing and identifying oneself and the other.

"Breakthrough" to another is carried out at the level of feelings and emotions and finds its expression in the third: in God. Studying the problem of dialogue, M. Buber identifies three types of relationships in which a person is included: attitude to nature, which "freezes on the threshold of the tongue", relationship with other people, where it takes on a speech form and life by spiritual entities. In any type of relationship, the individual reveals himself as a person and individuality. An individual reveals himself by being isolated from other individuals, while a person reveals himself by entering into relationships with other personalities. "A person is aware of himself as participating in being, as coexisting, and through this as existing.

Individuality is aware of itself as existing and not otherwise. Personality says: "I am," individuality - "I am such." "Know yourself" means for a person: know yourself as being, for an individual: know your way of being "[1, p. 40].

Communication, according to N. A. Berdyaev, can be considered as a way out of a state of isolation on oneself. It is a breakthrough through space and time to another. "I, looking in the mirror, wants to see my reflection ... to confirm my existence in another. In reality, the "I" does not want to be reflected in the mirror ... but in the other "I", in the "You", in communication. "I" longs for some other "I" in the world, someone else (not an object) to finally recognize it, approve it, see it in beauty, hear, reflect ... Narcissism is a failure of love, a reflection in the object, in which the subject remains in himself, does not go out of himself "[2 p. 269].

With equal positions of participants in the educational process, we can talk about the same value of partners for each other, regardless of the subject of the message. This situation initially focuses them on the ability to hear, understand each other, which can be considered as the main condition for the effectiveness of the learning process.

Another type of interaction between partners can be described as forced. It finds its embodiment mainly in the forms of management, in particular, in the learning process, when the emphasis is on reproductive methods. This type of

interaction of partners in the educational process for the subject (learning) is valuable in terms of achieving their goals.

An object (learner) for a subject is valuable only as a tool, means, therefore, an object should possess such qualities as diligence, commitment, etc., which facilitates the “power half” of interaction to advance towards the intended goal.

The third type of interaction between participants in the learning process is imitation. In this case, the positions of the subject (the training) and the object (the trained) are as if swapped. The active role of the subject becomes passive, and vice versa. When imitating the object itself chooses the subject and uses it as a model. The communicant often may not even be aware of his participation in the communicative act, or it may not exist at all. Object-subjective relationships arise. In this type of interaction, first of all, we should talk about the value of the subject for the object, the position and attitude of the subject to the object and methods of imitation do not matter.

So, the three main ways of implementing interaction in society and in the process of education are dialogue, management and imitation.

The possibility and value of this type of interaction is associated with adequate sensory reflection of each other by the communicating subject and object, the accumulation and correct generalization of information about each other by them, as well as with the situation in which the communication takes place, with the social roles played by the participants of communication in a social group or outside, with the social and physical orientation of the participants towards the center of the group, which, in turn, will determine their significance for each other, the volume, content and form of communications, the unevenness of the amount of information coming from different members of the communicative group. The communication channel, message code, socially determined speech options, non-lingual voice signals will also influence the choice of the form of communication.

The information received in the process of interaction to each of the participants is composed of those signals that a person in the course of joint activity receives directly about other participants. It necessarily includes information that he directly draws about himself through his extero, proprio and interest receptors, signaling the course of his own participation in activities, the results achieved, his conditions, etc. The individual also constantly receives information about external all participants in the activity in which, and perhaps due to which, this joint activity (education) is deployed. The individual receives information about the overall results of the activity.

The degree of influence of information signals from another person, and the primary response to some of them and the complete or partial ignoring of others depend not only on the objective value of these signals for the results of joint activities, but also on their subjective value, which may not coincide with the objective. The significance of the signal, i.e., the subjective attitude of a person to the incoming information, also affects the amount of processing of the received information, which is especially necessary to consider for all participants in the educational process.

It must be borne in mind that, when we make contact, we not only transmit some information about some subject, but also about ourselves, our condition, our attitude to the subject and our interlocutor, who, as a result of the process of “turning over”, occupy our position. In this case, the “reincarnation” of the perceiver of information into the transmitter takes place, that is, subjection to his rhythm of conversation, writing, etc., on the basis of identity. On the one hand, the “I”, entering into interaction, completely subordinates its interlocutor to its vision, otherwise communication will have a zero value, and on the other hand, the “I”, understanding it, is likened to it. Thus, what is communicated by the subject of interaction is always translated into terms close to the object of communication, and is identified with his personal experience, which is a prerequisite for decoding a message and the depth of its development.

Otherwise, in a situation of intolerance, the “I” is unable to carry out communicative actions, does not own a communicative space and experiences a kind of communicative shock. There is an act of experiencing one’s non-identity, the effect of “ejecting” the “I” from the space-time order closest to it, and then one can observe a situation of misunderstanding or negative learning outcomes.

In the structure of interaction, not only content is important, but also the semiotic, symbolic form of the message. The form of the message is determined by many factors, the most important of which are the language in which the message is created and the individual characteristics of the subject of the message.

As the most important components of the structure of communicative interactions in education, one can single out the subject, the content and forms of communication, so

called the invisible model, due to the limited language, object, the volume of the thesaurus of the subject and the object, the presence of the subject and the object at least the supposed same language experience and the same picture of the world, which allow the process of encoding, decoding and transcoding of incoming information, as well as “read goals” of communication participants.

If we compare the process of generating a message and its decryption, then in the first case, the subject, creating it, uses its individual language skills, mediates (calls) certain objects with specific names; in the second case, the addressee carries out the procedure for the correspondence of signs in the context of their language proficiency to their subject value. Therefore, “the interpretation procedure has a dual character, including two operations: decoding and some deductive operation of bringing the decoded text content to the fundamental principles of the conceptual design of the addressee” [8, p. 26]. As a result, the procedures for creating a message and its interpretation are twofold: coding-decoding, derivation-summing-and are inverse to each other.

The objective basis for the implementation of successful interactions in the learning process is the presence in a given cultural context of certain entities that are intersubjectively accepted within the framework of this cultural community as the basis for the implementation of interactions. “There must be an adopted conventional procedure that has certain conventional results, including the use of certain words by certain persons in certain circumstances” [5, p. 35].

Therefore, the main condition, the value of interactions in education is the real ability and ability of the communicator to adequately decrypt (decode) the received message, that is, translate perceived thoughts into the plan of one's own consciousness without significant loss of meaning, which was laid down by the addressee.

V. M. Sokovnin [7] identifies the following factors influencing the process of mutual understanding: 1) the level (degree) of knowledge of the meanings of words of a given language and knowledge of the objective reality reflected in these meanings (what is commonly called the thesaurus); 2) the subjective interpretation of intersubjective meanings of the language (which limits the redundancy of speech); 3) the communicative experience of individuals; 4) the individual ability to decode someone else's thought, reproduce it, translate it into your own language; 5) interpretation of perceived thought.

The interpretation procedure itself also has a number of steps: interpretation of the language - the object (its meanings), interpretation of thought - the object (someone else's thought), expressed using words. In other words, first we can talk about a "superficial" understanding, which is associated with extracting explicit information from the message supplied by the structure of the language, then the "deep" understanding begins, that is, extracting hidden information from the message that explicates only when the linguistic information is superimposed on other information structures - psychological, social, normative, moral and ethical, etc.

As a result, interpretation is a multidimensional process that is governed by common pragmatic and communicative goals, hierarchies of values, the structure of the problem area, socio-role and individual psychological characteristics of the participants in the interaction. Accordingly, the result of interpretation ideally is a multicomponent structure, which includes all possible "projections" of the language content of the statement (message) onto the entire structure of the knowledge of the addressee.

The activities of participants in the educational process at the level of the language material they use are complex and contradictory. To interpret the statement, each of the participants constantly refers to their language memory, to their unique language experience.

The linguistic memory of each is formed as a result of an infinite number of communicative acts, actually experienced or potentially representable. Each thought awakens a quotation conglomerate, actualizing its individual components, which, in turn, attract different language particles to themselves through various associative connections as possible ways of expressing thoughts.

The speaker (like the writer) implements some of them and excludes others. As a result of repeatedly repeated acts of selection, thought takes on ever more clear lines as it is embodied in concrete linguistic expressions.

The end result of this process is the resulting statement, which is a "compromise between what the speaker" intended "to express (but this intention itself becomes figuratively tangible reality for him only during the language incarnation), and what" happened "due to the properties used language material "[3, p. 106].

A similar situation arises at the moment of perception of someone else's statement. The incoming linguistic material is translated into associations and communications of the perceiving linguistic memory, therefore, the entire semantic image of communication is continuously moving in the participants' minds.

An important role in the implementation of interaction is played not only by the unity of the world of figurative representations of partners, but also by the idea of the personality of partners, previous experience of contacts, understanding of genre, situational, thematic conditions of communication. For communication, it is typical to discuss the opinions of partners about issues, messages, situations that are relevant to them, which, in turn, can lead to interaction or confrontation, mutual understanding or polarization, mutual enrichment or disengagement, and the formation of value representations of the subject and object. Comparison of assessments and values of participants in the educational process sets the degree of their compatibility in training.

Human existence includes interaction with one's environment (relatives, family, social groups, society) and self-interest, interaction with oneself, which makes it possible to feel separate from others. This duality finds its continuation in two forms of interaction: "I am the Other" and "I am I".

In the first case, the external elements of the model turn out to be variables (the subject is replaced by an object), and the message and code remain constant, only the information carrier changes (in this case, it does not matter what happens to the object after the information is received), and in the second case, the information carrier remains unchanged, but the message itself in the process of communication is reformulated and takes on a new meaning.

This is due to the fact that in the process of assimilating new information, the so-called second code is put into effect, i.e., the message is compressed and translated into a language that is understandable only to the object of interaction, and as a result, in the bowels of the recipient's consciousness, the message is transcoded into units of its structure consciousness.

We can say that in the "I - Other" channel, only a certain amount of information is transmitted, and in the "I - I" system this information is qualitatively transformed, which leads to the restructuring of I. "In the first case, the addressee transmits the message to the other, the addressee, and remains unchanged during this act.

In the second, passing on to himself, he internally restructures his essence, since the essence of the personality can be interpreted as an individual set of socially significant codes, and this set here, in the process of a communicative act, changes"[4, p. 26].

Thus, it can be noted that the formation of the educational process takes place at the level of organization of contacts and is quite complex and multifaceted. The success and effectiveness of this type of activity depends on many factors: from the choice of the interaction strategy (dialogue, management, imitation) to the choice of the sign form of the broadcast content and taking into account a large number of social features.

REFERENCE LIST:

1. Buber M. Me and You. - M.: Higher School, 1993. - 175 p.
2. Berdyaev N. A. Philosophy of a free spirit. - M.: Republic, 1994. - 480 p.
3. Gasparov B. Language, memory, image. Linguistics of linguistic existence. - M.: New Literary Review, 1996. - 352 p.
4. Lotman Yu. M. Inside the thinking worlds. Man - text - semiosphere - history. - M: Languages Russian. Culture, 1996. - 464 p.
5. Austin J. Favorites. - M.: Idea Press, House of Intellectual Books, 1999 - 332 p.
6. Rodionov B. Communication as a social phenomenon. - Rostov n / a: Publishing house Rost. University, 1984. -144 p.
7. Sokovnin V. M. About the nature of human communication (the experience of philosophical analysis) / V. M. Sokovnin. - B.M., Mektep, 1973 - 116 p.
8. Schneider VB. Normative basis for achieving an adequate understanding in acts of speech communication. - Yekaterinburg: Publishing House of the Ural University, 1993. - 96 p.

Авторы рассматривают различные стратегии (варианты взаимодействия) участников образовательного процесса, анализируют роль внешних и внутренних факторов протекания взаимодействия (позиции участников, социальные роли, пол, возраст, языковой опыт).

Авторлар білім беру процесіне қатысушылардың әр түрлі стратегияларын (өзара әрекеттестік нұсқалары) қарастырады, өзара әрекеттестік факторларының сыртқы және ішкі рөліне талдау жасайды (қатысушылардың позициясы, әлеуметтік рөлдері, жынысы, жасы, тілдік тәжірибесі).

УДК 8.1751

В.У. Зейнина, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Әскери институты тілдік дайындық кафедрасының аға оқытушысы, педагогика ғылымдарының магистрі.
Т.А. Ахметова, М. Қозыбаев атындағы СҚМУ Практикалық қазақ тілі кафедрасының меңгерушісі, педагогика ғылымдарының кандидаты.

АБАЙ «ҚАРА СӨЗДЕРІНІҢ» ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Мақалада Абай Құнанбаевтың «Қара сөздеріндегі» рухани құндылықтар мен адамгершілік идеалдары қарастырылады. Рухани-адамгершілік тәрбие беру мәселелері тұрақты мәнге ие екендігі айтылады.

Тірек сөздер: рухани-адамгершілік тәрбие, Абай мұрасы, құндылық, руханият, ғибрат, терең ойлы, адамгершілік қасиеттер, отансүйгіштікке тәрбиелеу.

Абай өмірінің өнегесі – туып өскен ортасы, ата-анасы, өздігінше оқып таныған ұлағатты ұстаздары, асыл қазыналы халық тәрбиесі, өз заманындағы бұлбұл шешен, дүлдүл көсемдер. Абай сусындаған кәусар бұлақ – осылар.

Өнегелі өмірдің бастауы: асқар таудай әкесі Құнанбай, ағар бұлақ анасы Ұлжан, мейірімді қамқор шежіре әжесі Зеренің орны бөлек. Халқымыз «Ата көрген оқ жонар, ана көрген тон пішер» десе, ұлы адамның ата-анасы: бірі – елдің атасы, бірі – елдің анасы. Тағы да дана халық: «Тақыр жерге шөп шықпайды» дейді ғой, ендеше Құнанбай ақыл парасат иесі, ел билеген көсем, бұлбұл тілді шешен, әрі мырза, жастайынан атқа қонған найзагер, қатал талапты, табанды әрі шешімді адам болған. Елді тәртіпке келтіріп, адамгершілік арға бағындыратын дінді ұстаған, ақыл-айласы мол, көреген сыншыл кісі.

Сол заманда ғылым жолын дұрыс деп тапқан әке Абайды оқытады, өзі үнемі Қарқаралыдан, тағы басқа жерлерден кітап алдырып, Ғабитхан мұғалімге оқытып отыратын. Осындай көңілі ояу, көзі ашық, білікті әке дәстүрі баладан балаға жалғасты. Абай өз балаларына да осы үлгіні берді, оқытты, халық адамы етіп тәрбиеледі. Өнегелі тәрбиені үлгі ете отырып, адам болу жолын, ғылыми тұрғыдан өз шығармаларында дәлелдеп көрсетті.

Ақыл, қайрат, жүректі қатар ұста

Сонда толық боласың елден бөлек, – деп жан-жақты жетілген адам тәрбиелеудің ең биік нысанасын көрсетеді.

«Адам ең әуелі дос көбейтпек керек. Ол үшін дос бола білу, ешкімге қастық қылмау. Әуелгісі әрбір жаманшылықтан бойын жинамақтық, бұл адамға нәр болады. Екіншісі өзін-өзі өзгелерден артық көрсетіп, адамдықтың нұрын, гүлін бұзады. Үшіншісі – қастық қылмақ, қор тұтпақ, кемітпек. Олар дұшпандық шақырады» [1], – деп ізгілікті уағыздайды.

Биыл Абай Құнанбайұлының туғанына 175 жыл толады. Халқымыздың ұлы перзентінің мерейтойын лайықты атап өту үшін арнайы құрылған комиссия дайындық жұмыстарын бастап кетті. Мемлекет көлемінде және халықаралық деңгейде ауқымды іс-шаралар ұйымдастыру жоспарланып отыр. Бірақ мұның

бәрі той тойлау үшін емес, ой-өрісімізді кеңейтіп, рухани тұрғыдан дамуымыз үшін өткізілмек. Абай Құнанбайұлы ғұлама, ойшыл, ақын, ағартушы, ұлттың жаңа әдебиетінің негізін қалаушы, аудармашы, композитор ретінде ел тарихында өшпес із қалдырғаны сөзсіз. Оның өлеңдері мен қара сөздерінде ұлт болмысы, бітімі, тұрмысы, тіршілігі, дүниетанымы, мінезі, жаны, діні, ділі, тілі, рухы көрініс тауып, кейін Абай әлемі деген бірегей құбылыс ретінде бағаланды. Ұлттық болмыстың үлгісі Жаңғыру – өткеннен қол үзіп, тек жаңа құндылықтарға жол ашу деген сөз емес. Шын мәнінде, бұл – ұлттық мұраларымызды бүгінгі оң үрдістермен үйлестіре дамытуды көздейтін құбылыс. Бұл ретте, біз Абайды айналып өте алмаймыз. Себебі, ұлы ойшыл осыдан бір ғасырдан астам уақыт бұрын ұлтты жаңғыруға, жаңаруға, жаңа өмірге бейім болуға шақырған. Елбасымыздың: «Заманалар ауысып, дүние дидары өзгерсе де, халқымыздың Абайға көңілі айнымайды, қайта уақыт өткен сайын оның ұлылығының тың қырларын ашып, жаңа сырларына қаныға түседі. Абай өзінің туған халқымен мәңгі-бақи бірге жасайды, ғасырлар бойы қазақ елін, қазағын биіктерге, асқар асуларға шақыра береді», – деген өнегелі сөзі ақын мұрасының мәңгілік өсиет ретінде бағаланатынын айқын аңғартады [2].

Қазақ баласы Абайдың ұлылығын, даналығын бесік жырынан, отбасынан тыңдап өсті, сондықтан қазіргі заманда әр үйдің төрінде суреті мен сөзі тұрса, сол үйдегі ұрпақ тәрбиесінен өнеге болары сөзсіз. Өйткені Абай – туған халқының данышпан ұлы, асқар тау, бұлағы, қасиетті ана тілінің шешендік бастауы.

Асыл сөзді издесең, Абайды оқы ерінбе,

Адалдықты көздесең, жаттап, тоқы көңілге, – деп С.Торайғыров айтқандай, келешек ұрпаққа Абай өмірбаянын оқыту барысында берілетін өнегелі тәрбие ұшан-теңіз.

Ақынның өнегелі өмірін ғибратты өлеңдерін, терең ойлы, үлгілі қара сөздерін тереңдете оқытса, нұр үстіне, нұр болар еді. Ұлы Абайдан алатын басты өнеге – оның данышпан тұлғасы, алтын бесік туған еліне деген сүйіспеншілігі.

«Ұл» деген сөз «Ұлы» деген ұғымнан депті Жүсіп Баласағұн. Абай халқының ұлы болсын, ұлысы болсын, туған халқы үшін өмір кешкен адам. Болашаққа жөн сілтеп, жақсыны ғибратты сөзімен кейінгіге үлгі етіп, көлеңкелі келеңсіздікті анық көрсетті. Өзге жұрттын тілін, халықтың қалпын біліп, өз жұртымен салыстырып, керегін алып, ғибрат етті. Абайдың өнегелі өмірін, ұлағатты сөздерін оқу керек [3].

Абай мұрасы туралы сөз қозғасақ, данышпандық, көрегендік, ұлылық ұғымдар қоса жүреді. Сондықтан да біз Абай мұрасын мәңгілік өнеге мектебі дейміз. Бүгінде жастарды жақсы мінез құлық пен имандылыққа үйрететін, ел болып ер жетуімізге жол нұсқайтын асыл – Абай мұрасы.

Баламды медресеге біл деп бердім,

Қызмет қылсын, шен алсын деп бермедім, – деген жолдар Абайдың ұлы Әбдірахманға арналғанымен, білім жолына түскен барша қазақ жастары үшін күні бүгінге дейін тәрбиелік маңызын жоймаған әке үміті, сөзі. Абай жастарды

«қызмет қылып, шен алу үшін» емес, халқының жақсы күнін жақындату үшін оқу-білім үйренуге шақырды.

Өлді деуге бола ма ойлаңдаршы,
Өлмейтұғын артына сөз қалдырған?

Өз дәуірінде өзі жырлағандай, бұл өлең жолдары біз үлгі тұтар тұлға Абай Құнанбаевқа арналғандай.

Абайдың қара сөздері – оның өнертанымның өзегін құрайтын өзгеше өнер түрі. Олардың ішкі мазмұны бірін-бірі толықтырып, бірін-бірі ашып, бірте-бірте ауқымды кеңейе түсетін, Күннің нұрындай жарыса тарап жатқан ой сәулелері секілді. Адамның дүние есігін ашқанынан бастап, ақыретке кеткенге дейінгі аралықтағы өмір сырын жік-жікке бөліп, жүйелеп түсіндіреді. Онда нәпсі мен қанағаттың, бай мен кедейдің, ақ пен қараның, адал мен арамның көзге көрінбейтін, қолға ұсталмайтын нәзік пернелері рентгенмен түсіргендей аса бір дәлдікпен дөп басып ажыратылып отырады. [3]

Отыз төртінші сөзінде: «Адам баласына адам баласының бәрі – дос» деген хакім Абай өлеңдерінде «Адамзаттың бәрін сүй – бауырым деп» жырлап, ұлтқа, дінге, нәсілге, әлеуметтік жікке, жынысқа бөлмей баршаға махаббат сезімде болуды үндеуі, қазіргі адамзат қоғамының басты ұранына айналуы тиіс. Адамзат қоғамы Абай сынды ұлылардың парасаты арқасында ұлық, биік. Әлем ұлыларының асыл ойлары адам баласын бақытты өмір сүруге шақырып отырады. Адамзат баласының бақыты ол – шектеу мен тыйымдардан ада, жаны мен тәнінің үйлесімі, жан қалауын жүзеге асыра білу мүмкіндігі, адам құқықтарының салтанат құруы.

Абай қай өлеңінде немесе қай қара сөзінде болсын қулықты, зұлымдықты, арамдықты дәріптемеген. Ол отыз сегізінші сөзінде былай дейді: «Күллі адам баласын қор қылатын үш нәрсе бар. Сонан қашпақ керек: Әуелі – надандық, екінші – еріншектік, үшінші – залымдық деп білесің. Надандық – білім-ғылымның жоқтығы, дүниеден ешнәрсені оларсыз біліп болмайды. Білімсіздік хайуандық болады. Еріншектік – күллі дүниедегі өнердің дұшпаны. Талапсыздық, жігерсіздік, ұятсыздық, кедейлік бәрі осыдан шығады. Залымдық – адам баласының дұшпаны.» [1].

Абайдың пайым түсінігі бойынша, оқыған жастардың өз Отанына пайдасы тиюі үшін, олардың бойында басты адамгершілік сапа имандылық болуы шарт.

Сөзінің басында елді жайлаған ауыр дерттің тамырын басып, нақ айтқан Абай, келесі кезекте сол аурудың қайдан, неден пайда болғанын, себебін анықтайды. Ал одан кейінгі сөздерінде оның емін өзі де ұсынатындай. Сондықтан да біз осы қара сөздердің мәнісін түсініп, оны тура мағынасында тани білуіміз керек. Егер де ұлы ақынның «Қара сөздері» әрбір қазақтың төрінен орын алса, егеменді еліміздің ертенгі болашағы әлдеқайда сапалы азамат болып қалыптасатындығына сеніміміз мол.

Қазақ елі барда Абай есімі асқақтай береді. Оның асыл сөздерін рухани байлығымыз ретінде жоғары ұстасақ, туған еліміздің әлем алдындағы абыройы арта берері сөзсіз. Әр қазақтың төрінде домбыра тұрсын деген ұғым қалыптасқанын бәріміз жақсы білеміз. Сол сияқты әр шаңырақта Абайдың

кітабы мен Мұхтар Әуезовтің «Абай жолы» романы тұруы керек деп санаймыз. Келер ұрпақ Абайдың сара жолын жалғауға тиіс. Бұл – ұлы ақын арманының орындалуы. Сондықтан біз Абайдың ойынан да, тойынан да тағылым алуға тиіспіз. Абай мұрасы – біздің ұлт болып бірлесуімізге, ел болып дамуымызға жол ашатын қастерлі құндылық. Жалпы, өмірдің қай саласында да Абайдың ақылын алсақ, айтқанын істесек, ел ретінде еңселенеміз, мемлекет ретінде мұратқа жетеміз. Абай арманы – халық арманы. Халық арманы мен аманатын орындау жолында аянбағанымыз абзал. Абайдың өсиет-өнегесі ХХІ ғасырдағы жаңа Қазақстанды осындай биіктерге жетелейді. [2]

Еліміздің ішкі тыныштығын күзететін әскери қызметшілерді тәрбиелеп, білім беруде, болашақ офицерлерді адамгершілік қасиеттерге, отансүйгіштікке тәрбиелеу мақсатында Абай сынды ғұламамызды үлгі етеміз және оның қара сөздерімен жол нұсқаймыз. 1 курс курсанттарымен Абай Құнанбаевтың өмірі мен шығармашылығын насихаттау, Абай бойынша білім қорғау, шешен сөйлеу, мәнерлеп оқу мақсатында «Абай – дара, Абай – дана қазақта» әдеби-сазды кеші өткізілді. Кештің мақсаты – Абай шығармашылығын насихаттау арқылы өзге ұлт жастарының ұлттық тәрбиеге деген ынтасын жандандыру, қазақстандық рухани бірлікті қалыптастыру. Бұл тұрғыда Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Абайды таныту арқылы біз Қазақстанды әлемге танытамыз, қазақ халқын танытамыз, Абай әрқашан ұлттық ұранымыз болуға тиіс» деген сөзі еске түседі. Курсанттар ақынның өлеңдерін жатқа оқыды, викториналық сұрақтарға жауап беріп, сахналық қойылым көрсетті. Кеш курсанттардың жүрек түкпіріне сәуле шашқандай әсер қалдырып, эстетикалық талғамының өркендей түсуіне ықпал жасады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Абай. Шығармалар жинағы. – Алматы: Жазушы, 2003. - 248 б.
2. Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан» атты мақаласы, 9 қаңтар 2020 ж.
3. М. Мырзахметов. Абайтану. Астана, 2014. - 287 б.

В данной статье рассматриваются духовные ценности и нравственные идеалы, представленные в «Словах назидания» Абая Кунанбаева. Отмечается, что проблема духовно-нравственного воспитания сохраняет постоянную значимость.

Ключевые слова: духовно-нравственное воспитание, наследие Абая, ценность, духовность, наставление, глубокомыслящий, человеческие качества, патриотическое воспитание.

This article discusses the spiritual values and moral ideals presented in the "Words of Edification" by Abay Kunanbayev. It is noted that the problem of spiritual and moral education remains of constant importance.

Keywords: spiritual and moral education, the heritage of Abai, value, spirituality, instruction, deep-thinking, human qualities, patriotic education.

УДК 616.8:355-057.36

Қ.Б. Малдыбаев, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Әскери институты әскери педагогика және психология кафедрасының аға оқытушысы, магистр, подполковник.

ӘСКЕР ҚАТАРЫНА ШАҚЫРЫЛҒАН САРБАЗДЫН ӘСКЕРИ ӨМІРГЕ БЕЙІМДЕЛУІ

Мақалада әскери қызметшілерді әскери қызметке бейімдеу ерекшеліктері мен маныздылығы, сондай-ақ тиімді жолдары қарастырылған.

Түйінді ұғымдар: әскери қызметке бейімдеу, әлеуметтік бейімделу, жас толықтырушылар, сарбаз.

Бұл мақалада әскери қызметшілерді әскери қызметке бейімдеу ерекшеліктері талқыланады. Әскери қызметке шақыру мен өткеру «күшті психо-эмоциялық фактор» болып табылады, адам ағзасына қойылатын талаптарды, оның дағдылану мүмкіндіктерін күшейтеді. Әскери қызметшінің ағзасын тиімділік деңгейін едәуір төмендететін факторлардың жиынтығына ұшырайды. Ағзаның бірқатар жүйелері қызметін қайта құрылымдау, функционалдық кернеу байқалады, жүйке және эндокринді реттеудің өзгеруіне, энергия қорларының төмендеуіне және қолайсыз метаболитикалық өзгерістерге, физиологиялық жүйелердің қызметін бұзуға және соның салдарынан организмнің тәнсіз қарсыласуының төмендеуіне алып келеді. Осы кезеңде әртүрлі табиғат ауруларының саны артады. Осының бәрі қызметтік міндеттердің орындалу тиімділігіне айтарлықтай әсер етеді.

Сонымен бірге, қоғам мен Қазақстан армиясындағы тұрақты өзгерістері әскери қызметкерлердің жеке басын және олардың әскери-кәсіптік қызметтерін бөлімшелерде және бөлімшелерде оқытуға байланысты әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық мәселелерді тереңдетуге мүмкіндік береді. Әсіресе, әскери қызметшілердің бейімделуін педагогикалық қолдаудың тиімділігі мәселесі ерекше. Бір әлеуметтік ортадан екіншісіне көшу әскери қызметшілерді жиі даулы және қайшылық тудыратын ерекше қиындықты бейімдеуге қосады.

Сонымен қатар, балабақшада, мектепте, орта мектепте немесе университетте тәрбиеленетін жас жігіт негізінен әйелдер қауымының ортасында және отбасында әйел басты рөлде болған ортадан, өзі мінез-құлықтары туралы білмейтін ерлер ұжымына түседі. Әйелдер ұжымында жас жігіттің феминистикалық ерекшеліктерін арттыра тәрбиелейді, бұл ерлер ұжымында өзін қалай ұстау керектігін білмейді. Бұл да бір әскерге шақырылғандарды бейімдеудің тағы бір ерекшелігі. Сарбаздар арасында шақырылған өлкесіне байланысты ауа райына бейімделгенше, жиі-жиі ауыратындар болады.

Бейімделу – ағзаны зерттеудегі негізгі түсініктердің бірі, себебі эволюция үрдісінде қалыптасқан бейімделу механизмдері ғана үнемі өзгеріп отыратын

орта жағдайларында ағзаның өмір сүруін қамтамасыз етеді. Бейімделу арқасында ағза жүйелерінің қызмет етуі іске асырылады және «адам-орта» арасындағы тепе-теңділікке қол жеткізіледі. Француз физиологы Клод Бернардтың ағзаның ішкі тұрақтылығы жайлы тұжырымдамасын ұсынған зерттеу жұмыстарында бейімделу динамикалық құрылымдардың жиынтығы және тепе-тең емес жүйелердің арасындағы қатынасы ретінде қарастырылған. [1, б. 179].

Кәсіптік бейімделу – бұл практикалық, теориялық біліктілігі мен машығын игеру арқылы кәсіби қызметті меңгеру үрдісі, өзінің лауазымдық міндеттерін сапалы орындау үшін қажетті білім деңгейін меңгеру [2, б. 4].

Әлеуметтік бейімделу мәселесін, оның ішінде әскери саладағы бұл мәселенің көрінісін зерттеген ғалым Б.Қосынбаев әлеуметтік бейімделу түсінігін талдау екі жағдайға байланысты күрделі болып табылатынын айқындайды. Біріншіден, әлеуметтік бейімделу дегеніміз өзара бейімделетін құрылымы күрделі екі жүйенің – тұлға және әлеуметтік ортаның – өзара іс-қимылы. Б.Қосынбаевтың ойынша, бұл екі жүйенің арақатынастығы мәселесін бүгінгі таңда ғалымдар толыққанды зерттемеген. Екіншіден, «бейімделу» термині мазмұнында әлеуметтік сипатымен қатар, биологиялық мағына да тең беріледі, себебі биология ғылымында ғасыр бойы тарихы бар бұл термин қоғам ғылымдарында біршама жаңа болып табылады [3, б. 231].

Сонымен, әлеуметтік бейімделудің ең жоғарғы деңгейі, ол адам мен әлеуметтік орта арасындағы саладағы бейімделу үрдісі болып табылады.

Әскери қызмет қашанда өзіндік маңызы мен жауапкершілігін арқалай отырып, халық арасында жоғары мәртебеге ие болып отыр. Қатаң тәртіп пен тәлімді тәрбиенің үлгісін көрсетіп, ел ертеңіне қызмет ететін жандардың көп болуы, жастардың әскери тәрбиеге жақын болуы оңды іс. Осы орайда елімізде бірқатар жобалар қолға алынған.

Отан алдындағы борышты өтеу – әр азаматтың парызы. Шымыр да сымбатты болуға, әрі төзімділікке тек қана әскер шынықтырады. Әскери тәртіп пен жауынгерлік дайындық та күннен-күнге шындай түседі.

Жаңа ортаға үйрену үшін біраз уақыт керек. Бұл уақыт адамның өзіне байланысты. Психологтар кейде мұны күйзеліс кезеңі деп те атайды. Тез тіл табыса білетін, бейімделуге қабілеті жоғары жандар әрі кетсе 10-20 күннің ішінде жаңа ортаға сіңісіп үлгереді. Ал томаға-тұйық жандар үшін жаңа ортаға бейімделу бірнеше айға созылуы мүмкін. Егер адам жаңа ортаға сіңісе алмай жүрсе, психологтың кеңесіне жүгінгені абзал. Осы секілді жас сарбаздар үшін де алғашында әскери ортаға бейімделу кезеңі жүреді.

Қазіргі таңда, Қазақстан Республикасының Қарулы күштерінің басқа да әскерлері мен әскери құралымдарын реформалаудың нәтижесінде соңғы жылдары әскери қызметкерлердің кәсібилігін жақсартуды қамтамасыз ететін бірқатар оң шешімдер қабылданып атқарылуда.

Ең басында әрине қиын – жаңа жағдай, жаңа ұжым, оның үстіне жасөспірімдер үйлерінен шалғай жерде болады. Сондықтан бұл кезеңде жас сарбаздардың моральдық-психологиялық жай-күйіне ерекше көңіл бөлінеді.

Сарбаздардың командирлері мен тәрбиешілері әрқайсысының өмірбаянын егжей-тегжейлі зерделей, жақынырақ танысады, сарбаздармен әңгімелесіп және оларға бейімделу кезеңінен жақсы өтуге қол ұшы беріледі.

Бейімделу кезеңінде сарбаздармен психодиагностикалық, психологиялық ағарту жұмыстары және психологиялық коррекциялық жұмыстар жүргізіледі [5]. Сондай-ақ, мерзімді әскери қызметшілермен өздеріне деген сенімділіктерін арттыруға, ұжымды біріктіруге, жалғыздықтан шығу жолдарын көрсету мақсатында психологиялық тренингтер де өткізіліп тұрады.

Айта кетерлігі, еліміздегі барлық әскери бөлімдерде психологиялық тынығу бөлмелері бар. Онда ойын тренингтері, бөлім психологтарымен жеке әңгімелесулер, психологиялық кеңес беру өткізіледі. Сонымен қатар, әскери бөлім психологы: жас толықтырым жауынгерлерін тереңдетіп зерттеуге қатысады, жас сарбаздарға қызмет атқару тәртібі мен құқық бұзушылық үшін жауапкершіліктің жедел түсіндірілуін қамтамасыз етеді.

Әскери бөлімге (бөліністерге) жас толықтырушылар келгеннен кейін, оны жеке зерделеу, психодиагностикалық тексеру ұйымдастырылады, оның барысында бейімделу мүмкіндіктері төмен әскери қызметшілер анықталады.

Шақырылым бойынша әскери қызметті өтейтін әскери қызметшілердің жеке істерінде сақталатын сипатталатын материалдарды алу үшін әскери қызметшілердің ата-аналарына хат-сұратуларды жіберуді ұйымдастырылады.

Әскери бөлімге келген жас толықтыруды психодиагностикалық зерттеуі, осы негізде оларды бөліністерге бөлу және қызмет мүддесінде қолдану, олармен жеке тәрбие жұмысын жүргізу ерекшеліктері бойынша осы негізде ұсыныстарды орындай қол жеткізіледі.

Сонымен қатар, әскери қызметшілердің бейімделу мәселелерін айқындау үшін тестілеу өткізіліп, олардың психологиялық портретін құрады.

Көптеген бөлімдерде жұмыс жүйесі өзгеріп, әскер қатарына шақырылған сарбаздардың жедел тез арада бейімделуіне байланысты көптеген іс-шаралар ұйымдастырылып өткізілуде, сарбаздың отбасымен тығыз байланыстар орнатылған, бұл әскери мамандықты дамыту кезінде жағымды психологиялық ахуалды қалыптастырады. Барлық әскери бөлімдерде әскери психолог қызметін атқарады.

Әлеуметтік бейімделудің жалпы заңдылықтарын ескере отырып, әскери қызметке кәсіби бейімделу әскерде кәсіптік қызметке негізделген, оқу процесінің мазмұны (тұтастай алғанда, оқытудың барлық процесі және жауынгерлік даярлау), әскери құрамның нормалары мен талаптары бар.

Әскерде кәсіби бейімделуге дайындық дәрежесі индикаторлары болып табылады: әскерге шақыруға дейін алынған әлеуметтік бейімделу тәжірибесі; адаптивті әрекеттерге психологиялық қабілеттілік дәрежесі; әскери мамандықты дамытудың сапасы.

Жас толықтырушының әскери ортада өмір сүру жағдайына бейімделуі әскери құрамның әлеуметтік жағдайына бейімделу, жаңа әлеуметтік рөл, оқу процесін ұйымдастыру, жауынгерлік жаттығулар, күнделікті және бос уақытқа бейімделу түрінде ұсынылған элементтерден тұратын күрделі құрылымы бар процесс болып табылады. Кәсіби бейімделу моделін диагностикалау, дамыту

және енгізу және қызмет көрсетудің бүкіл кезеңінде кәсіби бейімделу процесін түзету тұрады.

Кәсіби бейімделудің жетістігі бар бөліктерде қызметке ауысуға кәсіби бейімделу моделінің әртүрлі нұсқаларын пайдалану арқылы қол жеткізіледі. Жоғары дағдылы қабілетіне ие әскери қызметшілер үшін «жауынгер - командир - отбасы» тұлғалық қарым-қатынасына бейімделген кәсіби бейімделу үлгісінің «жұмсақ» нұсқасын пайдалану қажет. Нормалық-моральдық ұшайырға негізделген «әскери нұсқаулықтар - әскери борыш - отбасына деген жауапкершілік (сөздің әлемдік мағынасында үй)» моделінің «қиын» нұсқасы орташа бейімделу қабілеті бар сарбаздарға қолданылуы керек. Модельдердің «қатаң» және «өте қатал» нұсқалары адаптивті қабілеттердің төмен деңгейі бар сарбаздарға ұсынылады, яғни «тәртіп - әскери әдеттілік» принциптеріне бейімделуді ұйымдастыру, үйге балама болатын балама.

Әскери қызметшілерді кәсіби бейімдеудің ұсынылған моделін табысты іске асыруды қамтамасыз етудің психологиялық жағдайлары мыналарды қамтуы тиіс: жалдаудың әлеуметтік тәжірибесін ескере отырып; бейімделу үдерістеріне жұмысшылардың психологиялық-педагогикалық тұрақтылық дәрежесі; әртүрлі кәсіби бейімделу нұсқалары бойынша әскери қызметкерлердің түрлі санаттарына арналған: қарсы, ресурс, фон, мәжбүрлі.

Елбасы өзінің 2018 жылғы Қазақстан халқына арнаған Жолдауында, 2019 жылды «Жастар жылы» деп жарияланды. Елбасымыз «Сарбаз» балалар-жасөспірімдер бірлестігін құрып, мектептердегі әскери-патриоттық тәрбиенің рөлін күшейтуді тапсырды. Бұл өз кезегінде жас өскіндерді патриоттық тәрбиеге, қылмыс жасамауға бейімдейді. Адам бойына жақсы, ізгілік қасиеттерді сіңіру – мектеп жасынан басталуы керек. Жас өспірімдердің арасында әскери бірлестіктерді құру олардың өмірге ерте бейімделуіне оң ықпалын тигізері сөзсіз.

Қазақстан Республикасының Президенті – Қазақстан Қарулы Күштерінің Жоғарғы Бас қолбасшысы V «Айбын» республикалық әскери-патриоттық жастар жиыныныңда – Біз Тәуелсіз еліміздің айбынды жастарына әрқашан зор үмітартамыз, сенеміз. Жақсы дәстүрге айналған «Айбын» әскери-патриоттық жиыны – отаншыл жастарды адал қызмет етуге, ел қорғаны болуға тәрбиелейтін бірегей алаң, – деді.

Әскердегі қызмет жас сарбазды шыңдап, халқына адал, айбынды етіп тәрбиелеп шығарады. Әскери өмір – сарбаздың көзқарасын қалыптастырып, болашаққа бағыт-бағдар беретін, тәлімі мен тәрбиесі мол орта. Олар батылдық пен жігерлікті, қажыр-қайратты, ерлік пен елдікті, ең бастысы халқы мен Президентіне деген адалдық қасиеттерді бойына жинап, еліміздің қорғандарына айналады. Өйткені олар еліміздің бүгінгі бет-бейнесі!

Әскери ортаға жылдам бейімделу үшін тез тіл табысып, жағымсыз мінезінді танытпауың керек. Әр ісің мен сөзіңді айтқанда сенімді бол. Достарыңды атымен ата. Мұның өзі дос болуға, жақын араласуға сеп болады. Кез – келген сәтте досына, қаруласына көмек қолыңды созып, бауырмалдық таныт. Әскери бұйрықтарға құрметпен қарап, тапсырмаларды уақытылы әрі тиянақты орындай білу керек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Б.К. Сақтағанов, Әскери психология, оқулық Алматы, 2012.
2. В.А. Корятков, Ресей Қарулы Күштерінің әуе қорғаныс бөлімшелерінде әскери қызметке бейімдеуді педагогикалық қолдау. 2013 ж., Новосибирск қ., Ph.D докторы дәрежесіне диссертация.
3. Б.Т. Қосынбаев, Қазақстан Республикасы Қарулы күштерінің жоғары әскери оқу органдарының курсанттарының әлеуметтік бейімделу (әлеуметтік сараптама), Москва, 2007. – 231 б.
4. Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың 2018 жылғы 5 қазанындағы Қазақстан халқына «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» Жолдауы.
5. Н.Ж. Сартаев, «Әскери қызметкерлердің созылмалы стресс жағдайындағы нейрофизиология күйзелісі және оның алдың алу» докторлық диссертация, Алматы, 2013.

В статье рассматриваются особенности и значение адаптации военнослужащих к воинской службе, а также эффективные пути.

This article discusses the features and importance of adaptaion of soldiers to military service, as well as effective ways.

УДК 811.512

А. Саркенқызы, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Әскери институты тілдік дайындық кафедрасының бастығы, филология ғылымдарының кандидаты, капитан.

«БАҚЫТ» КОНЦЕПТІСІНІҢ ТІЛДІК-ТАНЫМДЫҚ МАЗМҰНЫ

Мақалада тілдік тұлға мәселесін қарастырғанда соңғы жылдары зерттеушілер назарына жиі ілініп жүрген аса күрделі концепт ұғымы қарастырылады. Концепт ұғымына берілген түрлі тілші ғалымдардың анықтамаларын жан-жақты қарастыра келе, оның ұғымнан аясы әлдеқайда кең екенін, сәйкесінше дүниенің тілдік бейнесіне қарағанда концептуалдық бейненің анағұрлым маңызды екені сараланды. Сонымен қатар бақыт концептісінің қазақ халқының дүниетанымындағы мәні қарастырылды.

Түйінді ұғымдар: концепт, лингвистика, «бақыт» концептісі, ұлттық дүниетаным, фразеологизм, тілдік бірліктер, ұғым.

Тіл табиғатын тану мақсатында психология, философия, логика, антропология т.б. алуан түрлі ғылым салалары ат салысып келе жатқаны белгілі. Алайда, тіл мәселелері – алдымен лингвистиканың өзекті нысаны.

Сондықтан да осы мәселенің жұмбағын тек лингвистика мен когнитивтік лингвистика шеше алады. Адамзат өміріндегі махаббат, бақыт концептілері – тақырыптық аясы кең, мазмұны терең, қамтитын мәселелері өте маңызды, концептуалды өрісі өте күрделі концептілер болып табылады.

Тілдік тұлға мәселесін қарастырғанда тек тілге қатысты деректерді ғана емес, өзге де пәндер бойынша қол жеткізілген нәтижелерді пайдаланудың тиімділігі зор. Осыған орай, соңғы жылдары зерттеушілер назарына жиі ілініп жүрген аса күрделі **концепт** ұғымын біз де айналып өтпегеніміз жөн деп санаймыз.

Тіл біліміндегі әр түрлі бағыттағы зерттеушілер бұл ұғымды әр алуан мәнде қолданады. Аталмыш термин, әсіресе, тілді логикалық талдау, этнолингвистика, лингвомәдениеттану, психолингвистика салалары бойынша жазылған еңбектерде жиі кездеседі. Санамаланған ғылым салаларында бұл терминнің түрліше түсіндірілуі, ең алдымен оған негіз болған латын сөзінің (conceptus) көп мағыналылығына байланысты. Оның жалпы мағынасы «көптеген формалардың мазмұнын қамтитын оның бастауы болатын, жинақтаушы» дегенді білдіреді [1, 185 б.].

Қазіргі тіл ғылымында аталмыш термин түрліше түсіндірілетінін жоғарыда айттық. Осы мәселеге орай, В.С.Ли сол ұғымға берілген анықтамалардың бәрін жинақтап, мазмұны жағынан бір-біріне қарама-қарсы қойылатын екі топқа бөлуге болады дейді:

- 1) концепт – рухани мәдениеттің кілт сөзі;
- 2) концепт дегеніміз – сөз туындауына түрткі болатын психоменталдық құбылыс ретінде танылатын бастапқы түсінік [2, 91 б.].

Қазақ халқының ұлттық дүниетанымындағы «бақыт» ұғымы концептілік қасиетке ие. Бұл концепт кез-келген этнос тілінде қалыптасқан.

Қазақ халқының дүниетанымында болмысы мен тіршілігінде, оның «ғаламдық бейнесінде» *бақыт* ұғымы іргелі концептілер қатарына жатады. *Бақыт* – ұлттың концептуалды дүниетаным әлемін қалыптастыратын маңызды категориялардың бірі.

«Бақыт» концептісінің мағынасы қазақ халқының дүниетанымында жақсылыққа кенелген шат-шадыман өмір сүру, мерейі үстем болу, ырысты болу, дәуірі жүру, тасы өрге домалау т.б. ізгі қасиеттерді адам баласының басынан өткеруі деген түсінік береді.

Тіліміздегі «бақыт» концептісі қазақ халқының сан ғасырлық өмір тәжірибесінің сүзгісінен өтіп ғаламдық дәрежедегі концептіге ие болады. Қазақ әдеби тілінің сөздігінде БАҚЫТ. зат. 1. Бақ, зор қуаныш, шаттық. *Бақыт* іздеп несіне шаршағанмын!? Қасымда жүрекен ғой аңсағаным. О, менің ән-самалым, жан-сонарым! Тамсанамын, Тіліңнен бал сорамын (М.Мақатаев, шығ.). 2. Адамның өмір қызығы мен қуанышына, рақатына қанағаттану дәрежесін танытатын этикалық ұғым. Бақыт – көп мағыналы ұғым. 1) бақ-дәулет, «қолға қонған құс», ырыздық; 2) қуаныш, ләззат, рақат; 3) жақсылыққа, ізгілікке жетер даналық; 4) өмірден өз орнын табу, толыққанды тұлғаға айналу [3, 646 б.] деп берсе, Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде: «Бақыт – адамның тілегінің орындалып қуанышқа кенелуі» [4, 103 б.] - деген мағыналарда қолданылады.

«Бақыт» концептісінің лексикалық қорына сөз, сөз тіркестері мен фразеологизмдер, прозалық шығармалардан алынған мысалдар енеді. Мысалы, «бақыт» концептісінің материалдық түрінің ассоциативтік қатынастарға байланысты туған салаларына *«әйел бақыты»* (Сонда Кәрікыз бұл жалғанның қызығы – тек қана осынау еркек пен әйелдің ғашықтығы деп ұғып, Сымбаттың *бақытын* әйелдік менмендікпен өлердей қызғанған) («Мұзтау») [5, 305 б.], *«ата-ана бақыты»*, *«отбасы бақыты»* (Осынау *қара шаңырақтың бақыт құсына* от тигендей, суықтау ой ұялап секем алғандай болды) («Атау-кере») [5, 202 б.], *«бала бақыты»* (Бақыт балалы үйге үйір) [6, 418 б.], *«қарапайым адамдық бақыт»* Қалғанының қайырымын, береке-бірлігін тілеген ағайынның алдында төрт түлік мал қыстап жатса одан артық *бақыт* сұрамаушы еді. («Атау-кере») [5, 61 б.], *«батырлық бақыт»* (Қорғаған *бақытың* неғұрлым мол болса, Батырлығың соғұрлым зор болады) [6, 48 б.] және т.б. түсініктерді жатқызуға болады. Кейбір еңбектерде бұл бақыттың «объектілі жағынан» ерекшелендіретін өзіндік «субъектілі жағы» делінеді [7, 13 б.]. Яғни бұлар – бақыт субъектісінің формасы (қалпы). Ал бақыттың рухани түрлеріне жататын: *махаббат бақыты* (Тым болмаса құлағының түбінен иіскеп, «осы сенің ешкімде жоқ жұпариісің бар» деп еркелетпеді-ашашынан сипап айналады-ау. Осы бір еркек пен әйел арасындағы бойыңды балқытар *бақытты сәтті*, неге екенін белгісіз, Айна өлердей сағынды) («Атау-кере») [5, 84 б.], *дос бақыты* (Егер сен қайтып оралсаң мүмкін, қайтіп оралғаныңа өкінер ме едің; күніндей қысқа да келте ғұмырың да үйленбей-ақ, үй болмай-ақ, сол семья құрудың күйігіне қалмай-ақ өткізер ме едің. Жо-жоқ, *менен гөрі сен бақыттысың*, достым, артыңа ат ұстайтын ұрпақ қалдырдың) («Мұзтау») [5, 287 б.] т. б. фреймдер болады.

Қазақ халқының түсінігінде өмірдің белгілі мәнділігі бақыттың алғышарты болып табылса, екінші жағынан бақытқа деген ұмтылыс өмірдің өзіне белгілі бір мән-мағына береді. Мән-мағынасыз өмір сүру – адам үшін бақытсыздық және керісінше адам өз өмірін терең пайымдай алса ғана бақыт сезімін сезіне алады. Бақыт ұғымы моральдық сананы тұрақты әрі құбылмалы қондырғысы болып қана қоймай, күнделікті тіршіліктің бағыт-бағдарын айқындайды.

«Бақыт» концептісіне қатысты көріктеу құралдарының ішінде фразеологизмдердің атқаратын ақпараттық қызметі ерекше орын алады. Шын мәнінде фразеологизмдер тірек атаулардан тыс бақыт ұғымы жайында көп дерек бере алады. Әсіресе олардың концептіні стильдік тұрғыдан көрсетуде көркемдеу тәсілдерінің басқа түрлерінде қайталанбайтын өзіндік ерекшелігі бейнелік сипаты мол. «Бақыт» концептісінің аясында талданатын көріктеу құралдары І.Кеңесбаевтың «Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі» [8] және Г.Смағұлованың «Мағыналас фразеологизмдер сөздігінен» [9], «Қазақ әдеби тілі сөздігінен» [3] алынған материалдар негізінде стильдік тұрғыда жеке-жеке талданады.

«Бақыт» концептісінің стильдік мәнін ашатын ақпараттық бірліктер ретінде фразеологизмдердің атқарар рөлі зор. Көптеген ақпараттық

фразеологизмдерден бақыт, бақ ұғымдарының стильдік бояуын айқын көруге болады.

I. Кеңесбаевтың «Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігінде» бақыт сөзімен келген фразеологиялық тіркестермен қатар бақ сөзі де жазылады. Бұдан бақыт пен бақтың мағыналас фразеологизм екендігі анықталады. Г.Смағұлова өзінің еңбегінде мағыналас фразеологизмдердің жасалуына тоқтай келе мағыналас фразеологизмдердің құрамындағы вариант компоненттерді атап көрсетеді.

«Бақыт» лексемасымен келген фразеологиялық тіркестерде де бар. «Бақыт» пен «бақтың» фразалық тіркестерде бірінің орнына бірі жұмсала беретін үдерісі лексикалық вариантқа жатады. Және олар көп қолданылады. Мысалы, *бақыты асты, бақыт тапты, бақыт қонды* т.б. тіркестердегі бақыт лексемасының орнына бақ лексемасы қолданылады: *бағы асты, бақ тапты, бақ қонды* және т.б. Бұдан біздің байқайтынымыз – бақыт лексемасымен келген мағыналас фразеологиялық тіркестерде лексикалық вариант көптеп қолданылады. Сол сияқты бақыт лексемасымен келген мағыналас фразеологизмдердегі лексика-грамматикалық варианттың белсенділігі жоғары. Мысалы, *бақыты асты* фразеологизміндегі *асты* етістігінің орнына *келді (бақыты келді), өрледі (бақыты өрледі), үстем болды (бақыты үстем болды), артты (бақыты артты)* секілді етістіктер жұмсала береді. Олар осылай жұмсалғанымен, мағыналары алшақ кетпейді. Мысалы, *бақыты асты* фразеологизмінің мағынасы – *бағы жанды, дәуірледі* болса, *бақыты үстем болды* фразалық тіркесінің мағынасы да – *бағы жанып, тасы өрге домалады* деген мәнде қолданылады. Бұл келтірілген мысалдарда бақыт, бақ ұғымдарымен келген фразеологиялық тіркестерді жеке-жеке талдау барысында анық байқауға болады. Сонымен қатар, бақыт ұғымымен келген фразеологизмдердің мағыналық варианттары I.Кеңесбаев сөздігіндегі тәртіпке сүйеніп берілді.

БАҚЫТҚА БӨЛЕНДІ [ЖЕТТІ] – *Қуанышқа, шаттыққа кенелді, ие болды*. Бұл фразеологиялық тіркесте адамның бақытқа кенелу, шаттыққа ие болу мәні басым. Ақпараттық бірліктері: ***Бақытқа бөлеп елімді, Құтқа бөлеп жерімді. Алтыңға бөлеп кенімді, Теңеді тауға дөңімді*** (Ү.Кәрібаев). Әрбір адам қоғамдық еңбекте де, жаңа өмірінде де жаңа табыс, жаңа ***бақытқа жетті*** (С.Сейітов).

БАҚЫТ [БАҚ] КЕЙДЕ ТАУЫП ҚОНАДЫ, КЕЙДЕ АУЫП ҚОНАДЫ. Мағынасы – *қуаныш, бақыт әртүрлі адамдарға, талғамай қона береді*. Ақпараттық дерегі: ***Бақ кейде тауып қонады, кейде ауып қонады. Ауып қонса – есіртеді, тауып қонса – есейтеді. Димекеңе бақ шынында да тауып қонған*** («Жас Алаш»).

БАҚЫТ [БАҚ] КӨШПЕЛІ [КӨШЕДІ] – *Бақыт, дәулет ауысып отырады*. Бұл фразалық тіркес бақыттың [бақтың] тұрақты болмай ауысып отыратындығын білдіреді. Ақпараттық деректері: *Біреуді білмей адам табалайды, Бақ көшсе, ақылыңа қарамайды. Ісіңнен бір істеген жазым тапсаң, Болды деп білмегеннен шамалайды* (А.Байтұрсынов). ***Бақ көшсе,***

ақылыңа қарамайды, Жақсыны жаман адам табалайды. «Адам басы – Алланың добы» деген, Қайда айдаса, сол жаққа домалайды (Шал ақын).

БАЯНСЫЗ БАҚЫТ – Тұрақсыз бақ, уақытша қуаныш. Ақпараттық дерегі: Мұндай **бақыт баянсыз** көшпеске жоқ, Бұл істен бақытсыздық өспеске жоқ. Найзаның күшіменен жанған бақыт, Бір кезде найза ұшында өшпеске жоқ (С.Торайғыров).

БАҚТА БАЙЛАУ ЖОҚ – бақ бірде келеді, бірде кетеді деген мағынада. Ақпараттық бірлігі: **Бақ дегенде байлау жоқ** (А.Байтұрсынов).

БАҚЫТ ҚҰШАҒЫНДА – Шаттық пен қуанышқа бөленген, арманына жеткен деген мағынада жұмсалып тұр. Ақпараттық бірлігі: **Қазір Қаратау осы аңсаған бақыт құшағында** (Адам және химия).

БАҚЫТЫ [БАҒЫ] БАР – Бақытты адам мағынасында қолданылады. Ақпараттық дерегі: **Қалайда бақытың бар жан екенсің, Анама кез келтіріп, душар еткен** (Базар жырау).

БАҚЫТЫНА [БАҒЫНА] ҚАРАЙ [ОРАЙ] – Абырой болғанда. Бұл фразалық тіркесті көбінесе, сәттілік болған кезде, жолы болғанда қолданады. Ал егер жолы болмай барлық нәрсе кері кетіп жатса, **қырсық екенсің қырсық шалғанда** т.б. тіркестері жұмсалады. Ақпараттық дерегі: **Бақытыма қарай баржа мен кеме арасының шалғайлап түскен кезі еді, асау толқын екеуін қайта түйістіргенге дейін сүңгіп үлгірдім** (Ә.Сәрсенбаев). **Бақытыма қарай мен соған тап болыппын** (Б.Соқпақбаев).

Бақыт лексемасымен келген жағымды мағынадағы фразеологиялық тіркестермен қатар, тілімізде бақ, бақыт лексемаларымен тіркеске жағымсыз мағынадағы фразеологизмдер де көптеп қолданылады. Бұл фразеологизмдерде де бақыт лексемасымен қатар бақ лексемасы қолданылады. Сол сияқты осы лексемалармен тіркескен етістіктер әр түрлі вариантта қолданылады. Мысалы, **бақыты [бағы] қайтты** фразеологизміндегі **қайтты** етістігінің орнына **тайды, ұшты, ауды, кетті** т. б. етістіктері қолданылады. Осылай қолданылғанымен фразалық тіркестің мағынасында көп өзгерістер болмайды. Айталық, **бақыты [бағы] қайтты** фразеологизмінің білдіретін мағынасы – **дәурені кетті, бағы сөнді** болса **бақыты [бағы] ауды** фразалық тіркесінің де мағынасы – **бақыты, дәурені кетті** мағынасында жұмсалып тұр. Сондықтан бақыт [бақ] лексемасымен берілген жағымсыз сипаттағы мағыналас фразеологизмдерді І.Кеңесбаев сөздігінде берілгендей етіп (қатарына тік жақшаның ішіне жазып) қолдануға тырыстық.

БАҒЫ ЖАНБАҒАН [ЖАНБАДЫ] – Бақытсыз, сор маңдай болды, бақытсыздыққа ұшырады. Ақпараттық деректері: **Бақтары жанбаған** сорлы балаларым-ай, ендігі күндерің не болар екен? (Қ.Е).

БАҒЫ КЕСІЛДІ – Жолы болмады, сәтсіздікке ұшырады. Ақпараттық деректері: **Бағы кесілді**, баяғы қатшылығы баяғы кедейлігі, төрелердің баяғы көз алартып қарауы мойнындағы борыштық көптігі зәресін алды (Ә.Шәріпов).

БАҒЫН АЛДЫ – Біреудің бақыт жолын кесу мағынасында айтылады. Ақпараттық бірліктері: **Көл қылып құйдым талай судай ағын, Сөйлей көр өлмей тұрып, тіл мен жағым, Дүниенің машақатын шектім талай, Алмасын тірліктердің бағын** (Д.Бабатайұлы).

БАҚЫТЫН [БАҒЫН, БАСЫН] БАЙЛАДЫ – *Бағын кесті, болашағына бөгет болды. Ақпараттық деректері: Есембек қызының бағын байлады. Енді бұған тәуір күйеу кездеспейді деп жұрт өсек қылып та жүрді (Б.Майлин). Ырысы жануардың таймай-ақ тұр, Батыр аруақты өрге айдап-ақ тұр. Алдына әлі күнгі жылқы салмай, Бақытын бар жүйріктің байлап-ақ тұр (І.Жансүгіров).*

БАҚЫТЫ ҚАРА [ҚАРАҢ] – *Бақсыз, бақытсыз. Ақпараттық деректері: Қай қызылбас демеймін Бақыты қара Баршынмын Хан, ханыңа айта бар! Өзім соған тиемін (Алпамыс). Тазшамен ойнас болып жамандапты, Баян деген бақыты қараң (Халық ауыз әдеб.).*

БАҚЫТЫН КӨРЕ АЛМАДЫ – *Бағын, бақ-дәулетін қызғанды. Ақпараттық деректері: Құлай жүріп егесте ер піседі, Еділ еді көңілің Ертіседі Көре алмады көп сұлу бақытыңды, Тірідей жеп жойғысы келді сені (Т.Молдағалиев).*

Қазақ халқының танымында **ашық маңдай–пешене** бақыттың, бақтың орны деген мағынада жұмсалады. Осы маңдай лексемасымен тіркесіп, эмоционалды-экспрессивті қызмет атқаратын фразеологизмдер бар. Мысалы, *маңдайға (маңдайына) жазды, жазылған* – тағдыры осылай болды бақ - талайына осы түсті; *маңдайы ашылу* – бақыты жану; *маңдайының ырысы бес елі (бағы бар)* – бақыттың ырысы тасыған; *маңдайына сыймау* – бұйырмау тұрақтамау; *маңдайына тас тию* – азап шегу, қиыншылық көру; *маңдайының соры бес батпан (бес елі, кере қарыс)* – әбден бақытсыз, «қырық» қырсық. Г.Смағұлова: «Қазақ тілінде *сор* парсы тілінен енген және сол тілде екі мағынасы бар: 1. Сор (тұзды). 2. Қырсық, бақытсыздық. Соңғы екінші мағынасы қазақ тіліндегі сорлы, бақытсыз ұғымында жасалған мағыналас тіркестер ұйытқы сөз болған. *Соры арылмаған→маңдайының соры бес елі→соры қайнап, сорпасы төгілу→соры сопақ астаудай→сорға біткен көкірек*» деген мысалдар келтіріп талдайды [10, 47 б.].

Тілімізде адамның бірін-бірі көре алмауын, қызғанышын білдіретін мағынада қолданылатын фразеологизмдер де бақ концептісімен тіркесіп, бірігіп жұмсалады. Оған **БАҚ ТАЛАСТЫРДЫ ЖӘНЕ БАҚКҮНДЕС** фразеологизмдерін жатқызады. **Бақ таластырды** – *қызғаныш білдірді, күннеді* деген мағынада жұмсалса, **бақкүндес** – *бірін-бірі көре алмайтын (адам), бәсекелес, бақталас* мағынасында қолданылады. Ақпараттық деректері: *Қырдың ақсақал-қарасақалдары бас қоса қалса, руларын, ата-бабаларын мақтасып, қырылдасып, бақ таластырып қиқылдасады да қалады (А.Сатаев). Бақкүндес* жаулары оны қасақана елемей аттап өткісі келгенімен, іштей еріксіз мойындайды (Қ.Жұмаділов).

Сонымен жоғарыда бақыт [бақ] концептілерінің мазмұнын ашатын фразеологизмдерді талдау барысында олардың стильдік ерекшеліктеріне тоқтала отырып, бақыт [бақ] лексемаларымен келген тұрақты оралымдардың концептілік мәнге ие екендігі айқындалды. Сол сияқты талдау барысында бақыт [бақ] концептілерінің мазмұнын ашатын фразеологизмдердің қазақ тілінің тілдік қорында өте көне екендігі және олардың қолданыстағы белсенділігі анықталды. Бұдан шығатын қорытынды: бақыт [бақ]

концептілерімен берілген тұрақты оралымдардың тілдік ішкі жүйені құраушы тіл бірліктері деп қана емес, дүние бейнесін сомдауға қатысатын тілдік модельдер деп тануға, олардың мәдени ақпараттық формаларының ежелден келе жатқан, өте таныс, етене жақын, дағдылы ұғым-түсініктер шеңберінде бейнелеуге және өңдеуге, сақтауға және жеткізуге деген қасиеті бар екендігі анықталды. Талданған фразеологизмдердің мағыналық-мазмұндық өрісі тілдік тұлғаның практикалық тәжірибесімен халықтың тарихи-мәдени дәстүрімен тығыз байланысып жатады. Тілдік таңбаның ерекше түрі болып саналатын фразеологиялық бірліктерде ұлттың мәдениеті, ауыз әдебиетін діни философиясы, салт-дәстүрлері, әдет-ғұрыптары мифологиялық дүниетанымының іздері жатады.

Концепт белгілі бір этнос мәдениетінің элементі, адамның ментальды әлемінің басты ұяшығы. Концептің басты белгілерінің бірі әрі маңыздысы – оның мәдени реңкке ие болуы. Ұлттың ерекше дүниетанымын түсінуде басты компонент болып саналатын концепт – этномәдени санада сақталған, белгілі бір ұлттың ұрпақтан-ұрпаққа мәдени код ретінде берілетін ықшам да терең мағыналы шындық болмыс пен ұлттық мәдени құндылықтар туралы сан ғасырлық білім жиынтығын құрайтын құрылым.

Қандай да бір тілдік бірліктердің тарихи негіздері халықтың болмысымен тікелей байланысты түрлі «мәдени кодтарды» жеткізуші, ұлттық сана-сезімді өз бойына сақтаушы тілдік таңба болып табылады. Әр ұлттың концептілер жүйесін дүниетаным құндылықтары құрайды. Адам өзінің көріп-білгенін, естігенін тілдік бірліктер арқылы түйіндейді, яғни концептілерге бөледі. Ол концептілер адам миында белгілі бір логикалық жүйелілікпен орналасып, қажет жерінде тіл арқылы көрініс табады.

Қорыта келе, қазақ тіліндегі «бақыт концептісінде бүгінде ғылыми тұрғыдан зерттелген, негізделген ұғымдардың халық танымындағы көрінісі таңбаланған. «Бақыт» концептісі – қазақ дүниетанымының қалыптасу жолдарын дәлелдей алатын, өзіндік даму тарихы, күрделі құрылымы бар кең ауқымды концепт болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТ

1. Маслова В.А. Лингвокультурология. – М., Академия, 2001. – С. 2003.
2. Ли В.С. Парадигматизация в современной лингвистике. – Алматы, 2003. – С. 138.
3. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. II том. – Алматы, 2006. – 649 б.
4. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. 6-том. Қ (қанаттастық-қыркұлақ). Жалпы редакциясын басқарған А.Ысқақов. – Алматы, 1982. – 624 б.
5. О.Бөкеев. Атау-кере (Қауіпті будан). Мұзтау (Соңғы ертең) хикаяттар. – Алматы, 2010. – 320 б.
6. Қазақтың мақал-мәтелдері. / Құраст. Ө.Тұрманжанов, К.Ахметбекұлы. – Алматы, 2004. – 48 б.
7. Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт. Монография. – М., 2004. – С. 24.

8. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік. – Алматы, 2007. – 800 б.

9. Смағұлова Г. Мағыналас фразеологизмдер сөздігі. – Алматы: Сөздік-Словарь, 2002.

10. Смағұлова К.Н. Мағыналас фразеологизмдердің ұлттық-мәдени аспектілері. Ф.ғ.д.. диссерт. авторефераты. – Алматы, 1998.

В статье рассматривается особо сложное понятие концепта, которое в последние годы часто является объектом исследований при изучении проблем языковой личности. После всестороннего рассмотрения определений концепта различными учеными-лингвистами было проанализировано, что сфера применения этого понятия намного шире, и, соответственно, концептуальный образ важнее языкового образа мира. Также рассматривалось значение концепта счастья в мировоззрении казахского народа.

Ключевые слова: концепт, лингвистика, концепт «счастье», национальное мировоззрение, фразеологизм, языковые единицы, понятие, исследование, ученые-лингвисты.

The article discusses a particularly complex notion of the concept, which in recent years has often been the object of researchers in studying the problems of a linguistic personality. After a comprehensive review of the concept definitions by the various linguistic scientists, it was analyzed that the sphere of using this concept is much wider, and, accordingly, the conceptual image is more important than the linguistic image of the world. The meaning of the concept of happiness in the worldview of the Kazakh people was also considered.

Key concepts: concept, linguistics, concept of “happiness”, national worldview, phraseological unit, language units, notion, research, linguistic scientists.

УДК 372.8

Д.Ю. Зернов, доцент кафедры «Теория и методика физического и военного воспитания» Северо-Казахстанского университета им. М. Козыбаева, кандидат педагогических наук.

М.А. Линник, доцент кафедры «Физическая культура» Северо-Казахстанского университета им. М. Козыбаева, кандидат биологических наук.

Е.А. Сотниченко, старший преподаватель кафедры «Теория и методика физического и военного воспитания» Северо-Казахстанского университета им. М. Козыбаева.

И.Б. Шлак, старший преподаватель кафедры «Физическая культура» Северо-Казахстанского университета им. М. Козыбаева.

МЕТОДИКА ОРГАНИЗАЦИИ ПРОВЕДЕНИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ НА ЗАНЯТИЯХ НВП

Выполнение задач по предмету начальная военная подготовка, а также гражданскому воспитанию учащихся зависит от правильной организации занятий учителями начальной военной подготовки. Учителя основывают свою деятельность на планировании учебно-воспитательной работы. Учебные планы направлены на обеспечение гражданско-патриотического развития обучающихся в единстве урочной, внеурочной, самостоятельной работы и общественно-значимой деятельности в условиях совместной работы педагогического коллектива школы, семьи и других институтов общества в соответствии с требованиями проекта государственного образовательного стандарта.

Ключевые слова: гражданско-общественная деятельность, самостоятельная учебная деятельность, методика, начальная военная подготовка, самооценка учебной деятельности.

В настоящее время в содержании образования и его структуре происходят изменения, обусловленные переходом общества к информационной стадии развития. Современный этап развития общества характеризуется стремительным возрастанием объема научной информации. В этих условиях обществу необходим человек, способный к активному творческому овладению знаниями, умеющий быстро и адекватно реагировать на меняющуюся ситуацию и прогнозировать развитие событий. Эти изменения предъявляют новые требования к выпускникам школ. Ученику, оканчивающему школу, необходимо овладеть знаниями и умениями, универсальными способами деятельности, ключевыми компетентностями, востребованными в повседневной жизни, позволяющими успешно сделать свой профессиональный выбор и продолжить образование в выбранной сфере деятельности.

Для Республики Казахстан качество образования имеет особое значение: это не только наш вызов глобализации, но и критерий развития конкурентоспособного государства: «От того, как быстро будет преодолен

разрыв в качестве продукции и услуг между Казахстаном и развитыми странами, зависит перспектива Казахстана выступать на равных партнерских отношениях в роли гармонично развитой передовой страны с высоким технологическим уровнем и качеством жизни граждан, соответствующим стандартам XXI века» [1].

Решение задач современного образования определяет необходимость формирования у школьников ключевых компетентностей в разных сферах деятельности: гражданско-общественной, социально-трудовой, бытовой, культурно-досуговой деятельности, в том числе в сфере самостоятельной учебной деятельности.

Под компетентностью в сфере самостоятельной учебной деятельности понимает «готовность ученика к целеполаганию, планированию, анализу, самооценке учебной деятельности» [2]. В отличие от отдельного умения или навыка компетентность требует применения сразу комплекса умений; ее формирование происходит в результате осуществления деятельности, в которой надо определять цели, анализировать проблемы, находить способы решения, осуществлять оценку.

В работах автора выявлено, что самостоятельная учебная деятельность влияет на структуру личности, содействует личностно-значимым процессам, жизненным установкам, планам, формированию позиции школьника [3].

По мнению автора, самостоятельная работа учащихся способствует развитию самостоятельности детей [4]. Автор утверждает, что она является основой для творческой активности учеников [5].

В свою очередь отмечается автором, что самостоятельная работа учащихся повышает интерес к учению и обеспечивает успешность учебной деятельности [6].

Наряду с понятием «самостоятельная учебная деятельность» в педагогике существует понятие «самостоятельная работа». Большая часть исследований направлена на изучение сущности и классификации именно самостоятельных работ, методических приемов их организации.

Определение самостоятельной работы учащихся, хотя и не лишенное некоторой односторонности, по мнению автора [7], даётся в работе [8]: «Самостоятельная работа учащихся, включаемая в процессе обучения, - это такая работа, которая выполняется без непосредственного участия учителя, но по его заданию в специально предоставленное для этого время; при этом учащиеся сознательно стремятся достигнуть поставленной в задании цели, употребляя свои усилия и выражая в той или иной форме результат умственных или физических действий».

Автор подчёркивает, что при правильной постановке процесса обучения во всех его звеньях требуется активность учащихся. Высокая степень активности достигается в самостоятельной работе, организуемой с учебно-воспитательными целями [7].

Во-первых, в трактовке сущности самостоятельной работы недостаточно полно представлен существенный признак – творчество ученика, которое в структуре познавательной деятельности школьника является неотъемлемым

внутренним признаком процессуальной и продуктивной (результативной) сторон самостоятельной деятельности учащегося. Во-вторых, в изложенной концепции недостаточное отражение нашел вопрос о единстве процессуальной и логико-содержательной сторон каждого вида самостоятельной деятельности. А именно это и порождает в учебной деятельности формализм в использовании различных видов самостоятельных работ, скучную и монотонно-однообразную деятельность учащихся.

Самостоятельную деятельность учащихся можно и нужно организовывать на различных уровнях: от воспроизведения действий по образцу узнавания объектов путем их сравнения с известным образцом до составления модели и алгоритма действий в нестандартных ситуациях.

Мы в полной мере согласны с автором, который считает, что самостоятельная работа должна быть индивидуализированной или по содержанию, или по способам выполнения ее студентами. Выделяют следующие виды индивидуализации самостоятельной работы: различные по содержанию, но выполненные одинаковым способом; одинаковые по содержанию, но выполненные разными способами; различные по содержанию и выполненные разными способами [9]. Учителю необходимо учитывать, что при составлении заданий для самостоятельной работы степень сложности должна отвечать учебным возможностям детей.

Переход с одного уровня на другой должен осуществляться постепенно, только когда учитель будет убежден, что учащийся справится со следующим уровнем самостоятельности.

Между тем педагоги выделяют трудности, встречающиеся при организации самостоятельной учебной деятельности в практике школы. Учебные задания, предусмотренные школьной учебной литературой, не всегда позволяют учитывать индивидуальные возможности учащихся, «часто не представляют собой системы»; низкий уровень подготовки и мотивации школьников обуславливает недостаточную эффективность данной деятельности; вызывает затруднение оценка «факта самостоятельности» в процессе учебной деятельности [10, 11].

Актуальность нашего исследования определяется тем, что содержание целей современного школьного образования предполагает значительное увеличение доли самостоятельной учебной деятельности. Однако в настоящее время недостаточно исследований, рассматривающих особенности данной деятельности в старших классах на занятиях НВП, условий формирования компетентности школьников в сфере самостоятельной учебной деятельности; отсутствует возможность широкого выбора учебной, методической литературы в старших классах. Поэтому требуется обоснование методики организации самостоятельной работы учащихся на занятиях НВП. Отсюда вытекает цель исследования – обоснование, разработка и реализация методики организации самостоятельной работы учащихся на занятиях НВП в 10 классе.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Каланова Ш.М., Бишимбаев В.К. Тотальный менеджмент качества в высшем образовании. Астана: Фолиант, 2006.- 476 с.
2. Хуторской А.В. Методика личностно-ориентированного обучения. Как обучать всех по-разному? Пособие для учителя. - М.: Владос, 2005. - 383 с.
3. Щукина Г.И. К вопросу о формировании активной позиции школьника в учебном процессе // Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся. Л., 2009. – С. 5-15.
4. Маркова А.К., Матис Т.А., Орлов А.Б. Формирование мотивации учения: Кн. для учителя. М., 2010. – 192 с.
5. Данилочкина, Г. А. Индивидуализация обучения как средство развития познавательной самостоятельности учащихся (на материале преподавания математики в старших классах): автореф. дис. канд. пед. наук / Г. А. Данилочкина. М., 1973. – 23 с.
6. Смирнова Ю. А. Актуальность самостоятельной работы школьников в образовательном процессе // Педагогика: традиции и инновации: материалы междунар. заоч. науч. конф. (г. Челябинск, октябрь 2012 г.). – Челябинск: Два комсомольца, 2012. – С. 105-106.
7. Пескова Е. С. Усиление эффективности самостоятельной работы школьников средствами обучающей системы с обратной связью // Вестник ТГПУ 2012 №4 URL: <http://cyberleninka.ru/>
8. Воловоденко А.С. Использование системно-деятельностного подхода в определении понятия «самостоятельная учебная деятельность» в условиях профильной школы // Вестник развития науки и образования. – М., 2007. – №5. – С. 125-127.
9. Горностаева З.Я. Проблема самостоятельной познавательной деятельности // Открытая школа. – 1998. - № 2. С. 13-16.
10. Фатьянова А.Т. Организация самостоятельной работы на уроке иностранного языка //Открытая школа. – 2003. - № 4. – С. 14-19.

Алғашқы әскери дайындық пәні бойынша міндеттерді орындау, сонымен қатар студенттерге азаматтық тәрбие беру алғашқы әскери дайындық бойынша мұғалімдердің сабақты дұрыс ұйымдастырылуына байланысты. Мұғалімдер өз қызметін оқу-тәрбие жұмысын жоспарлауды негіздейді. Оқу жоспарлары оқушылардың мемлекеттік білім беру стандарты жобасының талаптарына сәйкес мектептің педагогикалық ұжымының, отбасының және басқа қоғам институттарының бірлескен жұмысы жағдайында студенттердің оқу, сабақтан тыс, өзіндік жұмысы мен әлеуметтік маңызы бар іс-әрекеттің бірлігінде азаматтық-патриоттық дамуын қамтамасыз етуге бағытталған.

Түйінді сөздер: азаматтық белсенділік, өзіндік жұмыс, әдістеме, алғашқы әскери дайындық, оқу қызметін өзіндік бағалау.

Fulfillment of tasks on the subject of initial military training, as well as civil education of students depends on the proper organization of classes for teachers in

primary military training. Teachers base their activities on planning educational work. Curricula are aimed at ensuring civil-patriotic development of students in the unity of class, extracurricular, independent work and socially significant activities in the conditions of joint work of the teaching staff of the school, family and other institutions of society in accordance with the requirements of the draft state educational standard.

Key words: civil society activity, independent educational activity, methodology, initial military training, self-assessment of educational activity.

УДК 37.378

К.Е. Коспанова, старший специалист (ответственный исполнитель) военно-научного отдела Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан.

ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ КУРСАНТОВ ВОЕННОГО ВУЗА

В данной статье раскрывается понятие и особенности формирования профессионально-коммуникативной компетентности как качества личности будущего военного специалиста, позволяющего ему достигать поставленных целей в профессиональной деятельности.

Ключевые слова: компетентность, компетенции, коммуникативная компетентность, профессионально-коммуникативная компетентность.

Государственные стандарты высшего образования предъявляют к выпускнику вуза требования, согласно которым он должен обладать общекультурными, общепрофессиональными, профессиональными, профессионально-специализированными компетенциями и высоким уровнем профессионально-коммуникативной компетентности.

По мнению исследователя И.А. Зимней, компетентностный подход в образовании представляет собой способ достижения нового качества образования, так как предыдущая парадигма, основанная на формировании знаний, умений и навыков, больше не удовлетворяет требованиям, предъявляемым к современному образованию. Компетентностный подход на основе структуризации и параметризации дает возможность оценивать воздействие технологий на качество подготовки [5].

Понятия «компетенция» и «компетентность» имеют несколько схожие значения, но их, все же, надо разграничивать. Компетенция чаще применяется для обозначения образовательного результата, который выражается в

подготовленности выпускника, овладении им определенными знаниями, умениями, навыками, способного справиться с поставленными задачами.

Компетентность как «свойство личности» рассматривается в работах Н.В. Кузьминой на материале педагогической деятельности [7]. Компетентность как сочетание психических качеств, как психическое состояние, позволяющее человеку действовать самостоятельно и соответственно, как обладание способностью и умением выполнять определенные трудовые функции определяется в работах А.К. Марковой [8, 9]. Придерживаясь трактовки, предложенной еще Н. Хомским [11], И.А. Зимняя разграничивает понятия «компетенция» и «компетентность» по основанию потенциальное – актуальное, когнитивное – личностное [4], где под «компетентностью» понимается актуальное, формируемое личностное качество, как основывающуюся на знаниях, интеллектуально- и личностно-обусловленную социально-профессиональную характеристику человека. Оно (личностное качество) проявляется не только в адекватности решения стандартных и нестандартных задач в профессиональной деятельности, но и в социальном поведении и поступках человека. Обращает на себя внимание, как отмечает И.А. Зимняя, широкая представленность в различных видах компетентности категорий «готовность», «способность», а также фиксация таких психологических качеств, как «ответственность», «уверенность» [4, 5].

Компетентность – характеристика квалификации специалиста, представляющая знания, которые необходимы в процессе профессиональной деятельности. В самом определении понятия «компетентность» отражена способность применять научные и практические знания к предмету профессиональной деятельности, так как профессиональная компетентность невозможна без соотнесения усвоенных знаний с практикой профессиональной деятельности.

Итак, опираясь на мнение А.К. Марковой касательно понятия компетентность, примыкающее к профессионализму, рассмотрим компетентность как «профессиональную компетентность» специалиста.

Ряд исследователей рассматривают профессиональную компетентность как личностное формируемое качество, которое проявляется в готовности и способности выполнять профессиональные задачи, и предлагают различные ее модели.

В процессе профессиональной подготовки осуществляется формирование профессиональной компетентности специалиста посредством усвоения знаний и умений по профильным дисциплинам, т.е. через содержательный (знания) и процессуальный (умения) компоненты. Это означает, что компетентный специалист, постигая суть проблемы, должен решать ее практически, используя подходящий способ решения. Формирование профессиональной компетентности осуществляется непосредственно в ходе практической профессиональной деятельности. Профессиональная компетентность состоит из нескольких основных компетенций, представляющих для каждой области деятельности определенную совокупность. Как отмечает Дунаева Л.А., «развитие профессиональных компетенций возможно лишь при создании

соответствующей среды обучения, основанной на погружении обучающихся в аутентичные трудовые ситуации» [3, с. 8].

Таким образом, мы можем наблюдать разноплановый, разносторонний характер профессиональной компетентности.

Профессиональная компетентность включает в качестве одной из основных подсистем коммуникативную компетентность, которая выражается в умении контролировать свое поведение в ходе общения с людьми, грамотно излагать, защищать и аргументировать свое мнение, и что немаловажно, добиваться реализации коммуникативной цели вербальными и невербальными средствами.

М.Н. Вятютневым «коммуникативная компетентность» видится как способность человека общаться в трудовой или учебной деятельности, удовлетворяя свои интеллектуальные запросы [2].

Структура коммуникативной компетентности, как считают И.А. Зимняя, И.Л. Бим, М.Н. Вятютнев, состоит из следующих компетенций:

- 1) языковая (лингвистическая) компетенция;
- 2) речевая компетенция;
- 3) тематическая компетенция;
- 4) компенсаторная компетенция;
- 5) учебная компетенция (умение учиться) [1, 2, 5].

Н.Ю. Павлова под коммуникативной компетентностью подразумевает совокупность знаний, умений и навыков, включающих: функции общения и особенности коммуникативного процесса; виды общения и его основные характеристики, средства общения: вербальные и невербальные; репрезентативные системы и ключи доступа к ним: виды слушания и техники его использования; «обратную связь» - вопросы и ответы, формы и методы делового взаимодействия, технологии и приемы влияния на людей [10, с. 26].

Таким образом, формирование коммуникативной компетентности – важное условие профессиональной деятельности.

Коммуникативный подход в системе образования стал причиной появления и применения понятия иноязычной профессионально-коммуникативной (профессионально-ориентированной иноязычной коммуникативной, профессионально-иноязычной коммуникативной) компетентности.

В большинстве работ под профессионально-коммуникативной компетентностью выпускника понимается личностное качество специалиста, благодаря которому он может осуществлять эффективное профессиональное общение на иностранном языке в профессиональной сфере на основе сформированной коммуникативной компетенции и профессиональных знаний, умений и навыков.

Авторы, изучающие понятие профессионально-коммуникативная компетентность, зачастую делают акцент на его коммуникативную сторону. Относительно профессиональной стороны данного понятия следует отметить, что в настоящее время только начинают появляться работы, посвященные

проблеме включения этого важнейшего компонента в процесс иноязычного общения.

Большая часть исследователей отмечают «прагматическую доминанту» [12, с. 7] в изучении русского языка. Учитывая это, мы вслед за А.В. Кореневой, под *профессионально-коммуникативной компетенцией* понимаем «способность и реальную готовность к речевому общению в профессионально значимых коммуникативных ситуациях, владение различными видами речевой деятельности в профессиональной сфере общения» [6, с. 15].

Таким образом, профессионально-коммуникативная иноязычная компетенция специалиста должна рассматриваться с точки зрения формирования общей профессиональной компетентности, так как ее развитие в системе профессионального образования соотносится с формированием иноязычной коммуникативной компетенции и профессиональной компетенции будущего специалиста, то есть данная компетентность включает элементы обеих компетенций, необходимых для успешного профессионального общения. С позиции коммуникативной компетенции – это владение специальной лексикой, речевыми клише, знание норм и правил профессионального общения, стилей, характерных для специальной литературы и т. п. С точки зрения профессиональной компетенции – это знания о предмете профессионального общения, умение действовать в типичных ситуациях, возникающих на производстве, способность к научно-исследовательской деятельности.

Изучив работы, посвященные проблеме формирования профессиональной и коммуникативной компетентности, мы делаем следующий вывод: формирование профессионально-коммуникативной компетентности иностранных обучающихся в вузе обязательно, так как в дальнейшем этот навык получает развитие в ходе профессиональной деятельности специалиста.

Вследствие этого, обучению русскому языку необходимо придать профессионально-ориентированный характер. Здесь следует говорить о профессиональной направленности как содержания учебного материала, так и деятельности, направленной на формирование профессиональных умений. Русский язык станет частью профессионально-ориентированного образования, находясь при этом в непрерывной связи со специальными дисциплинами военного профиля.

Профессионально-коммуникативная компетентность курсанта военного вуза, осваивающего русский язык как иностранный, должна состоять из нижеперечисленных компонентов.

Лингвистическая, или языковая, компетенция включает знание различных аспектов языка (фонетика, лексика, морфология, синтаксис, стилистика), понятия о системе языка, умение применять пройденный материал в речевой практике. В результате профессионально-ориентированного обучения курсанты должны оперировать общенаучной терминологией и лексикой научного текста по профилю; знать прямые предметные значения слов, терминов и слов с абстрактным значением; уметь подбирать и использовать языковые средства; владеть средствами связи предложений и

частей текста, а также клише, используемые при написании аннотаций, резюме, докладов, научных статей.

Коммуникативная компетенция подразумевает наличие знаний о речи, функциях речи, развитие умений в области говорения, аудирования, чтения, письма, то есть знание основных понятий лингвистики речи (стили, типы речи, способы связи предложений в тексте и т.д.), умение воспринимать и создавать тексты – продукты речевой деятельности, способность к полноценному речевому общению с соблюдением социальных норм речевого поведения. В контексте профессионально-ориентированного обучения эта компетенция предусматривает умение осуществлять устное и письменное речевое общение в пределах общенаучной и узкоспециальной военной тематики, актуальной для достижения коммуникативных целей в учебной, научной и профессиональной сферах общения.

Социокультурная компетенция предполагает знания о языке, как средстве передачи культурного опыта, отображения истории и знания норм речевого поведения в тех или иных коммуникативных ситуациях. В контексте профессионально-ориентированного подхода – готовность к ведению профессионального общения, в том числе с представителями других культур, умение выстраивать процесс коммуникации адекватно ситуации.

Профессиональная компетенция включает знания о предмете профессионального общения, умения действовать в характерных для производства ситуациях, способность к научно-исследовательской работе. В рамках профессионально-ориентированного обучения русскому языку – определенные профессиональные знания, которые необходимы для общения в профессиональной сфере.

Таким образом, профессионально-ориентированный подход в обучении предполагает, что будущий военный специалист должен обладать представленным набором компетенций. Данные компетенции (лингвистическая (языковая), коммуникативная, социокультурная, профессиональная) – составляющие профессионально-коммуникативной компетентности курсантов военного вуза, которая, в свою очередь, формирует профессиональную компетентность будущего военного специалиста.

Профессионально-коммуникативная компетентность, по нашему мнению, качество личности специалиста, способного, основываясь на сформированной коммуникативной компетенции, вести общение на иностранном языке (русском языке), соблюдая литературные нормы, адекватно теме и ситуации, как устно, так и письменно, достигая при этом поставленных целей в профессиональной деятельности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Бим, И. Л. Подходы к проблеме упражнений с позиции иерархии целей и задач / И. Л. Бим // Иностранные языки в школе. – 1985 – № 5. – С. 30–37.
2. Вятютнев, М. Н. Понятие языковой компетенции в лингвистике и методике преподавания иностранных языков / М. Н. Вятютнев // Иностранные языки в школе. – 1975. – № 6. – С. 55-64.

3. Дунаева, Л. А. Дидактическая интегрированная информационная среда для иностранных учащихся гуманитарных специальностей, изучающих русский язык как средство научного общения: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Л. А. Дунаева. – Москва, 2006. – 48 с.

4. Зимняя, И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 44-52.

5. Зимняя, И. А. Компетенция и компетентность в контексте компетентностного подхода в образовании / И. А. Зимняя // Иностранные языки в школе. – 2012. – № 6. – С. 6-16.

6. Коренева, А. В. Профессионально-ориентированное обучение речевой деятельности студентов-нефилологов на основе междисциплинарной интеграции: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / А.В. Коренева. – М., 2009. – С. 15.

7. Кузьмина, Н. В. Очерки психологии труда учителя / Н. В. Кузьмина. – Ленинград, 1967. – 183 с.

8. Маркова, А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – Москва: Знание, 1996. – 308 с.

9. Маркова, А. К. Психология труда учителя: книга для учителя / А. К. Маркова. – Москва: Просвещение, 1993. – 192 с.

10. Павлова, Н. Ю. Формирование коммуникативной компетентности у студентов экономического вуза в процессе изучения иностранного языка: дисс. ... канд. пед. наук / Н. Ю. Павлова. – Хабаровск, 2005. – 167 с.

11. Хомский, Н. Аспекты теории синтаксиса / Н. Хомский. – Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1972. – 200 с.

12. Щукин, А. Н. Методика преподавания русского языка как иностранного: учебное пособие / А.Н. Щукин. – 5-е изд., испр. – М., 2018. – С.

Осы мақалада болашақ әскери маманның кәсіби әрекетінде қойылған мақсаттарына жеткізетін тұлғаның қасиеті ретінде кәсіби-коммуникативтік құзыреттіліктік түсінігі және ерекшеліктері ашылып көрсетілген.

This article reveals the concept and features of the formation of professional and communicative competence as a quality of the future military specialist's personality, which allows him to achieve his goals in professional activity.

Уважаемые авторы!

Редакционная коллегия научно-образовательного журнала «Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Әскери институтының ХАБАРШЫСЫ» – «ВЕСТНИК Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан» просит Вас внимательно отнестись к соблюдению правил оформления научных статей, с целью обеспечения соответствия требованиям международных баз цитирования, вступление в которые является приоритетной задачей журнала.

Журнал зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан, свидетельство № 14996-Ж от 12 декабря 2014 г.

Периодичность выпуска – 4 раза в год (один раз в квартал).

Рубрики журнала:

1. Теория национальной безопасности.
2. История. Тактика и оперативное искусство.
3. Техника и вооружение. Войсковой тыл.
4. Теория и методика образования и воспитания.

ТРЕБОВАНИЯ К НАУЧНОЙ СТАТЬЕ

1. Статьи публикуются на казахском, русском или английском языках объемом не более 7 страниц. Тема статьи должна соответствовать одной из рубрик журнала. Процент авторского текста (проверка антиплагиат-системы) не менее 75 %. Статья представляется в редакционную коллегию в электронном и распечатанном виде в одном экземпляре.

К научной статье прилагаются:

- выписка из протокола заседания кафедры о рекомендации научной статьи к публикации
- рецензии двух ученых и специалистов по тематике статьи (кроме кандидатов и докторов наук, докторов Phd.)
- экспертное заключение о публикации статьи в открытой печати.

2. Оформление статьи должно соответствовать следующим требованиям: формат текста – MSWord (*.doc; *.docx); формат страницы – А4 (210*297 мм); поля – 2 см со всех сторон; шрифт: размер (кегель) – 14; тип – TimesNewRoman; отступ первой строки абзаца – 1,25 см; выравнивание текста по ширине, межстрочный интервал – 1. На первой странице в левом верхнем углу располагается УДК. После индекса УДК – сведения об авторах: фамилия, имя, отчество всех авторов, полное название организации – места работы, ученая степень, ученое звание; адрес электронной почты автора. Заголовок статьи располагается по центру прописными буквами. После заголовка – аннотация и ключевые слова. После аннотации и ключевых слов – текст статьи; после текста статьи – список литературы (его наличие обязательно), на которые в статье даются ссылки в квадратных скобках, оформленный в соответствии с ГОСТ 7.1-2003. После списка литературы резюме на английском и русском (или казахском) языках.

3. Название и номера рисунков и таблиц оформляются в соответствии с требованиями ГОСТ 7.1-2003.

Статьи высылать по электронному адресу yno@vivv.kz или по адресу: 150009, г. Петропавловск, ул. Ж. Кизатова, 6. Военный институт Национальной гвардии Республики Казахстан Военно-научный отдел.

ОБРАЗЕЦ СТАТЬИ

УДК 37.035.7

А.А. Иванов, профессор кафедры педагогики Орского государственного педагогического университета, доктор педагогических наук, профессор.

СООТНОШЕНИЕ ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО И СОЦИАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО В ВОЕННО- ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ВОСПИТАНИИ КУРСАНТОВ

В представленной статье рассматривается необходимость соблюдения баланса между личностно-ориентированным и социально-ориентированным образованием как единственного условия, обеспечивающего глубокое усвоение образовательных ценностей курсантами военных вузов.

Ключевые слова: личностно-ориентированное образование, социально-ориентированное образование, курсант военного вуза, личностные ценности, социальные ценности, военно-профессиональное воспитание.

В последнее время в педагогической науке все чаще ставится вопрос об эффективности уклона в сторону личностно-ориентированного образования в ущерб его социальности. Однако, по мнению некоторых современных авторов педагогических исследований (Д.М. Воронов, А.М. Саганаев, Б.Т. Тухватуллин, и др.), необходим баланс между личностно-ориентированным и социально-ориентированным образованием, поскольку только он обеспечивает глубокое усвоение образовательных ценностей будущими офицерами. Наличие такого баланса, по нашему мнению, отражает социокультурные вызовы современной военно-профессиональной школе и выводит на понимание личностной и социальной сущности современного образования как образования в особой культурно-образовательной среде, соединяющей в себе личностные ценности учения и социальные ценности обучаемых.

В работах многих авторов современных педагогических исследований [1, с. 14], [3, с. 16], [6, с. 15] и др. отмечается, что основой личностной и общественной направленности человека являются его ценностные ориентации.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Абакумова, Н. Н. Компетентностный подход в образовании: организация и диагностика [Текст] / Н. Н. Абакумова, И. Ю. Малкова. – Томск: Томский государственный университет, 2007. – 368 с.
2. Ахметгареев, Р. А. Интегративные военно-профессиональные задачи в системе подготовки курсантов высших военных учебных заведений: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Ахметгареев Ринат Ахатович. – Казань, 2000. – 180 с.
3. Баяхметов, С. У. Модель формирования профессионально-личностного саморазвития курсантов в военном вузе / С. У. Баяхметов // Сибирский педагогический журнал. – Новосибирск. – 2016. – № 2. – С. 64-69.
4. Профессиональное обучение [Текст]: учеб. пособ. / под ред.: В. Д. Симоненко, М. В. Ретивых. – Брянск: изд-во БГУ, 2003; То же [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pedlib.ru/>

Осы мақалада әскери оқу орындарының курсанттарының білім құндылықтарын терең меңгерулерін қамтамасыз ететін жалғыз шарты болып саналатын жеке-бағдарланған және әлеуметтік-бағдарланған білім берудің арасындағы теңгерімді сақтау қажеттігі қарастырылады.

This article examines the need to balance the personality-oriented and socially-oriented education as the only condition that ensures the profound assimilation of educational values by cadets of military higher educational institutions.

Басуға 29.09.2020 ж. қол қойылды. Форматы 60x84/8.
Офсет басылымы. Офсет қағазы. 9 есепті баспа табағы.
Таралымы 500 дана.

Баспахананың мекен-жайы: 150009, Петропавл қ., Ж. Кизатов к., 6,
Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Әскери институты.
Әскери-ғылыми бөлімі.

Подписано в печать 29.09.2020 г. Формат 60x84/8
Печать офсетная. Бумага офсетная. Уч.-изд. л. 9 п.л.
Тираж 500 экз.

Адрес типографии: 150009, г. Петропавловск, ул. Ж. Кизатова, 6,
Военный институт Национальной гвардии Республики Казахстан.
Военно-научный отдел.